कविकुलगुरू - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

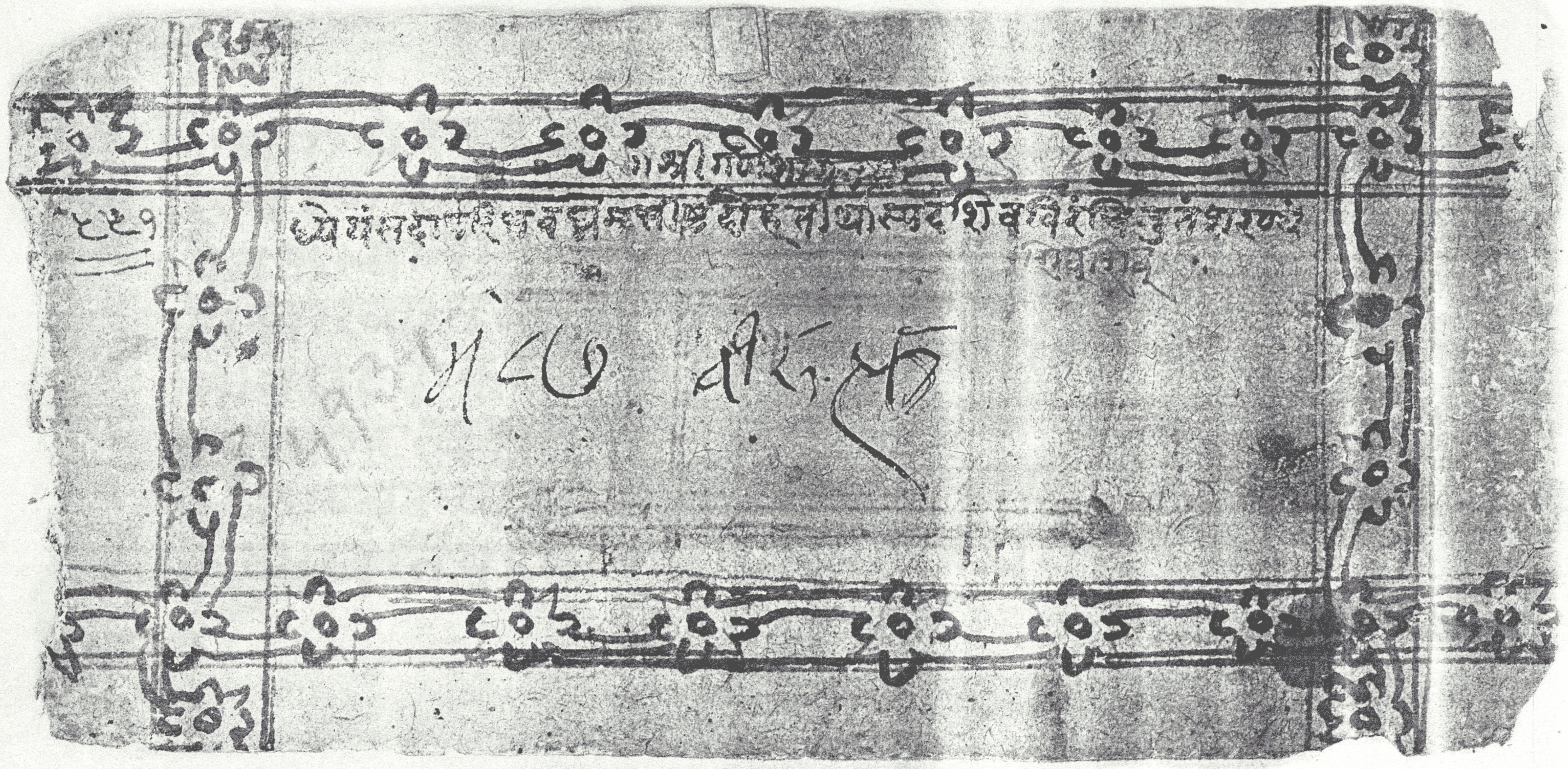

Acc. No. ~~4934~~ M-1707

Title - निरुक्त -(पुर्वषट्क अध्याय 1-6)

Author - यास्क.

Date - शके 1690.

Sub - वेदाङ्ग

Folio - 80.

Xerox - 160.

KKSU LIBRARY
RAMTEK
441 106
M-1707
Dist. Nagpur

Checked 2012

.पू.१
१॥

॥श्रीगणेशाय नमः॥श्रीसांबसदाशिवाय नमः॥श्रीगु
रुचरणाभ्यां नमः॥श्रीसूर्यनारायणाय नमः॥श्रीकुल
देवताभ्यो नमः॥हरिः ओ३म्॥समाम्नायः समाम्नातः
स व्याख्यातव्यस्तमिमं समाम्नायं निघंटव इत्याचक्ष
ते निघंटवः कस्मान्निगमा इमे भवंति छंदोभ्यः समाहृ
त्य समाहृत्य समाम्नातास्ते निगंतव एव संतो निगमना
न्निघंटव उच्यंत इत्यौपमन्यवोपि वा हननादेव स्युः समा
हृता भवंति यद्वा समाहृता भवंति तद्यान्येतानि चत्वारि

॥राम
॥१

पदजातानि नामाख्याते चोपसर्गनिपाताश्च तानीमानि भवंति तत्रैतं नामाख्यातयोर्लक्षणं प्रदिशंति भावप्रधानमाख्यातं सत्वप्रधानानि नामानि तद्यत्रोभे भावप्रधाने भवतः पूर्वापरीभूतं भावमाख्यातेनाचष्टे व्रजति पचतीत्युपक्रमप्रभृत्यपवर्गपर्यंतं मूर्त्तं सत्वभूतं सत्वनामभिर्व्रज्यापक्तिरित्यद इति सत्वानामुपदेशो गौरश्वः पुरुषो हस्तीति भवतीति भावस्यास्ते शेते व्रजति तिष्ठतीतीन्द्रियनित्यं वचनमोडुंबरायणः ॥१॥

ने॰मू॰ ३
२॥

तत्रचतुष्टुंनोपपद्यतेयुगपदुत्संनानांवाशब्दानामि
तरेतरोपदेशःशास्त्रकृतोयोगश्चव्याप्तिमत्वा
त्तुशब्दस्याणीयस्त्वाच्चशब्देनसंज्ञाकरणंव्यव
हारार्थंलोकेतेषांमनुष्यवद्देवताभिधानंपुरुषवि
द्यानित्यत्वात्कर्मसंपत्तिर्मंत्रोवेदेषड्भावविकाराभवं
तीतिवार्ष्यायणिर्जायतेस्तिविपरिणमतेवर्धतेपक्षी ॥ निरु ॥
यतेविनश्यतीतिजायतइतिपूर्वभावस्यादिमाचष्टे
नापरभावमाचष्टेनप्रतिषेधत्यस्तीत्युत्पंनस्यसत्व ॥२॥

स्यावधारणं विपरिणमत इत्यप्रच्य वमानस्यत
त्वाद्विकारं वर्धत इति स्वांगाभ्युच्चयं सांयोगिकानां
वार्थानां वर्धते जॅवियेनेति वा वर्धते शरीरेणेति वापक्षी
यत इत्येतेनैव व्याख्यातः प्रतिलोमं विनश्यतीत्य
परभावस्यादिमाचष्टे न पूर्वभावमाचष्टे न प्रतिषेधति
॥२॥ अतोन्ये भावविकारा एतेषामेव विकारा भवंती
ति ह स्माह ते यथावचनमभ्यूहितव्यांन निर्बद्धा उप
सर्गा अर्थान्निराहुरिति शाकटायनो नामाख्यात

नि॰ प्र॰ योस्त्क कर्मेपि सं योगद्योतकाभवंत्यु
॥३॥ च्चावचाः पदार्था भवंतीति गार्ग्यस्त्त घ्र एतु पदार्थप्राद्रु
र्भावे तन्नामाख्यातयोरर्थविकरणमा इत्यर्वागर्थे प्र
परेत्येतस्य प्रातिलोम्यमभीत्याभिमुख्यं प्रतीत्येत
स्य प्रातिलोम्यं सतिस्क इत्यभिपूजितार्थे निर्दुरित्येतयोः
प्रातिलोम्यं समित्येकीभावं व्यपेत्येतस्य प्रातिलोम्य
मन्वितिसादृश्यापरभावमपीतिसंसर्गसुसे त्यु ॥ टीप्र॰
पजन्नं परीति सर्वतोभावमधीत्युपरिभावमैश्वर्यं वैवमुच्चा ॥३॥
३ × न्यवेति विनिग्रहार्थीयाउदित्येतयोः प्रातिलोम्यं × ६

वचानर्थान्प्राहुस्तउपेक्षितव्याः ॥२॥ अथनिपाताउच्चा
वचेष्वर्थेषु निपतंत्यप्युप मार्थेपिकर्मोपसंग्रहार्थेपिपद
पूरणास्तेषामेतेचत्वारउपमार्थेभवंतीवेति भाषायांचा
न्वध्यायंचाग्निरिवेंद्रइवेतिनेतिप्रतिषेधार्थीयो वे ४
भाषायामुभयमन्व ध्यायंनेंद्रंदेवममंसतेतिप्रतिषे
धार्थीयः पुरस्तादुपाचारस्तस्ययत्प्रतिषेधतिदुर्मदा
सोनसुरायामित्युपमार्थीयउपरिष्टादुपाचारस्तस्य
येनोपमिमीतेचिदित्येषोनेककर्माचा र्यश्चिदिदंब्रूया

नि·वृ·३
॥४॥

दितिपूजायामाचार्यःकस्मादाचार्यआचारंग्राहयत्याचि
नोत्यर्थानाचिनोतिबुद्धिमितिवादधिचिदित्युपमार्थेकुल्मा
षांश्चिदाहरेत्यवकुत्सितेकुल्माषाः कुलेषुसीदंतिनुइ
त्येषोनेककर्मेदंनुकरिष्यतीतिहेत्वपदेशेकथंनुकरिष्य
तीत्यनुपृष्टेनन्वेतदकार्षीदितिचाथाप्युपमार्थेभवति॥वृक्ष
स्यनुतेपुरुहूतवयाः॥वृक्षस्येवतेपुरुहूतशाखावयाः
शाखावेतेर्वातायनाभवंतिशाखाःखशयाःशक्नोतेर्वाथ॥राम॥
यस्यागमादर्थपृथक्त्वमहविज्ञायतेनत्वौद्देशिकमिववि ॥४॥

ग्रहेण पृथक्त्वात्सकर्मेऽपि संग्रहश्चेति समुच्चयार्थउभाभ्यांसं
प्रयुज्यतेहंचत्वंचवृत्रहन्नित्यैतस्मिन्नेवार्थेदेवेभ्यश्चपित
भ्यएत्याकारैंवेतिविचारणार्थेहंताहंपृथिवीमिमांनिदधा
नीहवेहवेत्यथापिसमुच्चयार्थेभवति॥४॥वायुर्वात्वामनु
र्वात्वेति॥अहइतिचहइतिचविनिग्रहार्थीयौपूर्वेणसं
प्रयुज्येतेअयमहेदंकरोत्वयमिदमिदंहकरिष्यतीदंनकरि
ष्यतीत्यथाप्युकारएतस्मिन्नेवार्थेउत्तरेणमृषेमेवदंतिस
त्यमुतेवदंतीत्यथा पिपदपूरणंइदमुतदुहीत्येषो

नि॰पू॰३ नेककर्मेदं हि करिष्यतीति हेत्वपदेशे कथं हि करिष्यतीत्य
॥५॥ नुपृष्टे कथं हि व्याकरिष्यतीत्यसूयायां किलेति विद्याप्रक
र्षे एवं किलेत्यथापि न ननु इत्येताभ्यां संप्रयुज्यतेनुपृष्टे न कि पु२
लैवं ननु किलैवं मेति प्रतिषेधे मा कार्षीर्मा हार्षीरिति च ख
ल्विति च खलु कृत्वा खलु कृतमथापि पदपूरणे एवं खलु
त द्बभूवेति शश्वदिति विचिकित्सार्थीयो भाषायां शश्व ॥शिव॥
देवमित्यनुपृष्टे एवं शश्वदित्यस्वयंपृष्टे नूनमिति विचिकि ॥५॥
त्सार्थीयो भाषायामुभयमन्वध्यायं विचिकित्सार्थीयश्च पद

रूरकश्चागस्त्य इंद्राय हविर्निरुप्य मरुद्भ्यः संप्रदित्सांच
ए कैर स इंद्र ऐत्य परिदेवयांचक्रे ॥५॥ नन्नूनमस्ति नो श्वः
कस्तद्वेद यदद्भुतं ॥ अन्यस्य चित्तमभिसंचरेण्यमुता
धीतं विनश्यति ॥ नन्नूनमस्त्यद्यतनं नोएव श्वस्तनम
द्यास्मिंद्यवि द्युरित्यह्नो नामधेयं द्योतत इति सतः श्व उपा
शंसनीयः कालो ह्योहीनः कालः ॥ कस्तद्वेद यदद्भुतं ॥
कस्तद्वेद यदभूतमिदमपीतरदद्भुतमभूतमिवान्यैचित्तस्य२
मभिसंचरेण्यमभिसंचार्यं-यो नानेयं चित्तं चेततेरुता

नि॰पू॰१
॥६॥

धीतं विनश्यतीत्यन्वाध्यातं विनश्यत्याध्यातमभिप्रेत
मथापि पदपूरणः ॥६॥ नूनंसातेप्रतिवरंजरित्रेदुहीय
दिंद्र दक्षिणामघोनी ॥ शिक्षास्तोतृभ्यो माति धग्भगो नो गो॰३
बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ सातेप्रतिदुग्धांवरंजरित्रेवरोव
र यितव्योभवतिजरितागरितादक्षिणामघोनीमघवती
मघमिति धननामधेयंमंहतेर्दानकर्मणोदक्षिणादक्ष
तेः समर्धयतिकर्मणोव्यृद्धंसमर्धयतीत्यपिवाप्रदक्षिणा ॥शिवु॥
गमनाद्दिशमभिप्रेत्यदिग्घस्तप्रकृतिर्दक्षिणोहस्तोदक्षते ॥६॥

रुत्साहकर्मणोदात्रातेर्वास्याद्दानकर्मणोहस्तोहंतेःप्राशुर्ह
ननेदेहिस्तोतृभ्यःकामान्मास्मानतिदंहीर्मास्मानतिहा
यदाभगोनोस्तुवृहद्वदेमस्वेवेदनेभगोभजतेर्वृहदिति
महतोनामधेयंपरिवृढंभवतिवीरवंतःकल्याणवीरावावीरो
य वीरत्यमित्रान्वेतेर्वास्याद्गतिकर्मणोवीरयतेर्वासीपरिग्र मितिं४
हार्थीयोवापदपूरणोवा॥प्रसीमादित्योअसृजत्॥प्रासृज
दितिवाप्रासृजत्सर्वतइतिवाविसीमतःसुरुचोवेनआव
रितिचव्यृणोत्सर्वतआदित्यःसुरुचआदित्यरश्मयः

13

नि.पू.१ स्करोचनोर्द्दिपिवासीमेत्येतदनर्थकमुपबंधमाददीतं पंचमीक
७ र्माणं सीम्नः सीमतः सीमतोमर्यादातः सीमामर्यादां विषी
व्यतिदेशाविति त्व इति विनिग्रहार्थीयं सर्वनामानुदात्तम
र्धनामेत्येके ॥७॥ ऋचांत्वः पोषमास्ते पुपुष्वान्गायत्रंत्वोगा
यति शक्वरीषु ॥ ब्रह्मात्वोवदति जातविद्यांयज्ञस्यमात्रांवि
मिमीतउत्वः ॥ इत्यृत्विक्कर्मणांविनियोगमाचष्टे ऋचामेकः
ष२ पोषमास्ते पुपुष्वान्होतर्ग्गर्चनी गायत्रमेको गायति शक्वरी राम्
षूद्गाता गायत्रं गायते स्तुतिकर्म्मणः शक्वर्य ऋचः शक्नोतेः ॥७

14

स्तद्यदाभिर्वृत्रमतरत्कछंतुं तच्छक्करीणां शाक्करीत्वमिति वि तिं २
ज्ञायते ब्रह्मैको जाते जाते विद्यां वदे ब्रह्मा सर्वविद्यः सर्वं वे
दितुमर्हति ब्रह्मा परिवृढः श्रुततो ब्रह्म परिवृढं सर्वतो यज्ञ
मात्रां ४ स्यैं विमिमीत एकोध्वर्युर्ध्वर्युरध्वरयुरध्वरं युनक्त्यध्वरस्य
नेताध्वरं कामयत इति वापि वाधीयाने युरुपबंधोध्वर इति
यज्ञनामध्वर इति हिंसाकर्म तत्प्रतिषेधो निपात इत्येके तत्क
ई थमनुदात्तप्रकृति नामस्यां ई अव्ययं तु भवत्येकतत्वं सख्ये स्थि
रपीतमा कुरिति द्वितीयायां सुतेत्त्वस्मे तन्वं विसस्त्र इति चतु

नि·९·१ ध्यर्मिथापिप्रयमाबकुवचने॥८॥ अक्षण्वंतः कर्णवंतः स
॥८॥ खायो मनोजवेष्वसमा बभूवुः॥ आदघ्नास उपकक्षास उत्वे ह्र
दा इव स्नात्वा उत्वे ददृश्रे॥ अक्षिमंतः कर्णवंतः सखायो क्षिच
त्या४ ष्टेरनक्तेरिंग्नायणंस्तस्मादेते व्यक्ततरे इव भवत इति ह विज्ञा
यते कर्णः कृंतते र्निकृत्तद्वारो भवत्यृच्छतेरित्याग्रायणः ऋच्छं
तीव खे उदगंतामिति ह विज्ञायते मनसां प्रजवेष्वसमा बभू
वुः आस्यदघ्ना अपर उपकक्षदघ्ना अपर आस्यमस्यतेरास्यंद॥रान्नू॥
त एनदंनमिति वा दघ्नं दध्यते स्रवतिकर्मणो दस्यतेर्वा ह्रस्या॥८॥

दस्ततरं भवति प्रस्नेया ह्रदा यि वैके प्रस्नेयाद हृन्नि रेस्नान्
हृद्दो ह्लादतेः शब्दकर्मणो ह्लादतेर्वा स्याच्छीती भावकर्मणोः
धापि सत्सु त्व्याथे भवति पर्याया इव त्वदाश्विनं माश्विनं
च पर्यायाश्चेत्यथ ये प्रवृत्तेथे मिताक्षरे पुग्रंथे पुवाक्य पूर
णा आगच्छंति पदपूरणास्ते मिताक्षरे पुनर्थकाः कमीमिद्वु
ति ॥१॥ नि धू ऋास श्विदिन्नरो भूरि तोका वृकादिव ॥ बिभ्यु
रं स्यं तेव वा शिरे शिशिरं जीवनायकं ॥ शिशिरं जीवनाय शिशि
रं शृणातेः शम्नातेर्वा ॥ एमेनं सृजता सुते ॥ आसृजतैनं सुते ॥

17

तमिद्वर्द्धंतु नो गिरः ॥ तं वर्द्धयंतु नो गिरः स्तुतयो गिरो गृणातेः ॥
अयंमुते समतसि ॥ अयंते समतसीवोपि दृश्यते सुविदुरि
वसुविज्ञायेते इवोथापि नेत्येष इदित्येनैते संप्रयुज्यते परि
भये ॥ १० ॥ हविर्भिरेके स्वरितः सचंते सुन्वंत एके सवनेषु सो
मान् ॥ शचीर्मदंत उत दक्षिणाभिर्नेज्जिह्मायंत्यो नरकं
पतामेति । नरकं न्यरकं नीचैर्गमनं नास्मिन्रमणं स्थानम
ल्पमप्यस्तीति वाथापि नत्येचैष इदित्यैन संप्रयुज्यतेनुपृ
ष्टे नचेत्सुरां पिबंतीति सुरासु नेतैरेवमुच्चावचेष्वर्थेषु निपतंति

तदुपेक्षितव्याः॥१३॥इतीमानिचत्वारिपदजातान्यनुक्रांतानि
नामाख्यातेचोपसर्गनिपाताश्चतत्रनामान्याख्यातजानी
तिशाकटायनोनैरुक्तसमयश्चनसर्वाणीतिगार्ग्योवैय्याक
रणानांचैकेतद्यत्रस्वरसंस्कारौसमर्थौप्रादेशिकेनगुणेना
न्वितौस्यातांसंविज्ञातानितानियथागौरश्वःपुरुषोहस्ती
त३ त्यथचेत्सर्वाण्याख्यातजानिनामानिस्युर्यःकश्चतत्कर्मकुर्या
तं२ त्सर्वंतत्सत्त्वंतथाचक्षीरन्यःकश्चाध्वानमश्नुवीताश्वःसवच
नीयस्याद्यत्किंचित्तृंद्यात्तृणंतदथापिचेत्सर्वाण्याख्यातजा

१९

×पुरुषंपुरिशयइत्याक्षीचेर ×४

नि॰ रु॰ ३ ॥१०॥ निनामानिस्युंर्यविद्भिर्भवैः संप्रयुज्येत तावद्भ्यो नामधेयप्र
तिलंभ स्यात्तत्रैवं स्थूणा दरशया वा संजनी च स्यात् ॥१२॥
अथापि य एषां न्यायवान्कार्मनामिकः संस्कारो यथा चापि प्रती
तार्थानि स्युस्तथैनान्याचक्षीरैंन्नष्टेत्यश्वं तर्दनमिति तृणम
थापि निष्पंनेभिव्याहारेभिविचारयंति प्रथनात्पृथिवीत्याहुः
क एनामप्रथयिष्यत्किमाधारश्चेत्यथानन्वितेर्थेप्रादेशिके
विकारैं पदेभ्यः पदेतराधन्त्संचस्कारशाकटायन एतेः कारि ॥निरु॰ राम॰
तं च यकारादिंचौथापि सत्वपूर्वोभाव इत्याहुरपरस्माद्भावात्पू ॥१०॥

× तकरणमस्तेःशुद्धंचसकारादिंचौ ×८

वस्यप्रदेशिकेनोपपद्यतइति [illegible] तदेतन्नोपपद्य
ते॥१३॥यथोहिनुवाएतत्तद्यत्रस्वरसंस्कारौसमर्थौप्रादेशिकेन
गुणेनान्वितौस्यातांसर्वंप्रादेशिकमित्येवंसत्यनुपालंभएष
भवतियथोएतद्यःकश्चतत्कर्मकुर्यात्सर्वंतत्सत्वंतथाचक्षीरंनि
तिपश्यामःसमानकर्मणांनामधेयप्रतिलंभमेकेषांनैकेषांयथा
तक्षापरिव्राजकौजीवनोभूमिजइत्येतेनैवोत्तरःप्रत्युक्तौंय
थोएतद्यथापिचोप्रतीतार्थानिस्युंस्तथैनान्याचक्षीरन्नितिसं
त्यल्पप्रयोगाःकृतोप्येकपदिकायथाव्रततिर्दमूनांजाट्यआट्णा

नि॰ ए॰ १
॥११॥

रौजागरूकोदर्विहोमीतियथोएतन्निश्चयेनभिव्याहारेभिविचार
यंतीतिभवतिहिनिश्चयेनभिव्याहारेयोगपरीष्टिःप्रथनात्पृथिवी
त्याहुःकएनामप्रथयिष्यत्किमाधारश्चेत्यथवैदर्शनेनपृथुरप्र
थिताचेदप्यन्यैरथाप्येवंसर्वएवदृष्टप्रवादाउपालभ्यंतेयथोएतत्प
देभ्यःपदेतरार्द्धान्त्संचस्कारेतियोनान्वितेर्थेसंचस्कारसते
नगर्ह्यःसैषापुरुषगर्हानशास्त्रगर्हेतियथोएतदपरस्माद्भा
वात्पूर्वस्यप्रदेशोनोपपद्यतइतिपश्यामःपूर्वोत्पन्नानांसत्वानामभि
परस्माद्भावान्नामधेयप्रतिलंभमेकेषांनैकेषांयथाबिल्वादो

॥शिवू॥
॥११॥

त्वं बच्च्उकद्रु ति बिल्वं भरणाद्वा भेदनाद्वा॥१४॥ अथापीदमंत
रेण मंत्रेष्वर्थप्रत्ययो न विद्यतेर्थमप्रतियतो नात्यंतं स्वरसंस्कारो
देशस्तदिदं विद्यास्थानं व्याकरणस्य कार्त्स्न्यं स्वार्थसाधकं च य
दि मंत्रार्थप्रत्ययायानर्थकं भवतीति कौत्सोनर्थका हि मंत्रास्त
देतेनोपेक्षितव्यं नियतवाचो युक्तयो नियतानुपूर्व्या भवंत्यथा
पि ब्राह्मणेन रूपसंपन्ना विधीयंते उरु प्रथस्वेति प्रथयति प्रोहा
णीति प्रोहत्यथाप्यनुपपन्नार्था भवंत्योषधे त्रायस्वैनं स्वधि
ते मैनं हिंसीरित्याह हिंसन्नथापि विप्रतिषिद्धार्था भवंत्येक एव रुद्रो

वतस्थेनद्वितीयः॥असंख्यातासहस्राणियेरुद्राअधिभूम्यां॥
अशत्रुरिंद्रजज्ञिषेशतंसेनाअजयत्साकमिंद्रइत्यथापिजानं
तंसंप्रेष्यत्यग्नयेसमिध्यमानायानुब्रूहीत्यथाप्याहादितिःस
ति४ र्वमित्यदितिर्द्यौरदितिरंतरिक्षमितितदुपरिष्टाद्व्याख्यास्यामो
थाप्यविस्पष्टार्थाभवंत्यम्यग्याहृश्मिंजारयायिकाणुकेति॥
१५॥अर्थवंतःशब्दसामान्यादेतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धं
यत्कर्मक्रियमाणमृग्यजुर्वाभिवदतीतिचब्राह्मणंक्रीळंतौपुत्रै ॥त्रिवृ॥
र्नप्तृभिरितियथोएतन्नित्यवाचोयुक्तयोनियतानुपूर्व्याभवंती ॥१६॥

तिल्लोके किंश्रूयते यथेंद्राग्नी पितापुत्राविति यथो एतद्ब्राह्मणे
नरूपसंपन्ना विधीयंत इत्युदितानुवादः समवति यथो एतदनुपप
न्नार्थभिवंतीत्याम्नायवचनादहिंसाप्रतीयेत यथो एतद्दिप्रतिष्ठा पं३
र्थभिवंतीति ल्लोके किंश्रूयते यथा सपत्नीयं ब्राह्मणो न मित्रो राजे
ति यथो एतज्ज्ञानं तं संप्रेष्यतीति ज्ञानं तमभिवादयते ज्ञानं ते मधु
पर्कं प्राहेति यथो एतददितिः सर्वमिति ल्लोके किंश्रूयते यथा सर्वं रा के
सा अनुप्राप्ताः पानीयमिति यथो एतद्विस्पष्टार्थभिवंतीति नै
षस्थाणोरपराधो यदेनमंधो न पश्यति पुरुषापराधः स भव

नि॰पृ॰१ तियथाजानपदीषुविद्यातःपुरुषविशेषोभवतिपारोवर्यवित्सु
॥१३॥ तुखलुवेदितृषुभूयोविद्यःप्रशस्योभवति॥१६॥अथापीदमंतरेण
पदविभागोनविद्यते॥अवसायपद्वतेरुद्रमृळेतिपद्वदवसंगावःप
थ्यदनमवतेर्गत्यर्थस्यासोनामकरणस्तस्मान्नावगृह्णंत्यवसा
याश्वानितिस्यतिरुपसृष्टोविमोचनेतस्मादवगृह्णंतिदूतोनिर्ऋत्या
इदमाजगामेतिपंचम्यर्थप्रेक्षावाषष्ठ्यर्थप्रेक्षावाःकारांतंपरोनिर्ऋ
त्याआचक्ष्वेतिचतुर्थ्यर्थप्रेक्षैकारांतंपरःसंनिकर्षःसंहितापदप्र ॥रिपू॥
कृतिःसंहितापदप्रकृतीनिसर्वचरणानांपार्षदान्यथापियाज्ञेदैवते॥१२॥

वः नबहवः प्रदेशा भवंति तदेते नोपेक्षितव्यं ते चेद्भूयुं लिंगं ज्ञा[illegible]अ
त्रस्य इति॥ इंद्रं न त्वा शवसा देवता वायुं पृणंतीति वायुलिंगं चेंद्र
लिंगं चाग्नेये मंत्रे ग्निरिव मन्यो त्विषितः सहस्वेति तथाग्निर्मा
न्यवे मंत्रे त्विषितो ज्वलितस्त्विषिरित्यप्यस्य नाम भवत्यथा दीप्ति ४
पि ज्ञानप्रशंसा भवत्यज्ञाननिंदा च॥ १७॥ स्थाणुरयं भारहारः
किलाभूदधीत्य वेदं न विजानाति योर्थं॥ योर्थज्ञ इत्सकलं भद्र
मश्नुते नाकमेति ज्ञानविधूतपाप्मा॥ यद्गृहीतमविज्ञातं निगदे
नैव शब्द्यते॥ अनग्नाविव शुष्कैधो न तज्ज्वलति कर्हिचित॥ स्थाणु

नि० प्र० १ स्तिष्ठतेरर्थोर्त्तेरिरणस्थो वा॥१८॥ उत त्वः पश्यन्न ददर्श वाचमुत
॥१४॥ त्वः शृण्वं न शृणोत्येनां॥ उतो त्वस्मै त न्वं१ विसस्रे जायेव पत्य उशती
सुवासाः॥ अप्येकः पश्यन्न पश्यति वाचमपि च शृण्वं न शृणोत्ये
नामित्यविद्वांसमाहार्धमप्येकस्मै तन्वं विसस्र इति स्वमात्मानं
विवृणुते ज्ञानं प्रकाशनमर्थस्याहानया वाचोपमोत्तमया वाचा
जायेव पत्ये कामयमाना सुवासा ऋतुकालेषु सुवासाः कल्याण
२ माना वासाः कामय ऋतुकालेषु यथा स एनां पश्यति स शृणोतीत्य ॥रिवृ॥
र्थज्ञप्रशंसा तस्योत्तरा भूयसे निर्वचनाय॥१९॥ उत त्वं सख्ये स्थि ॥१४॥

रपीतमाहुर्नैनंहिन्वंत्यपिवाजिनेषु ॥ अधेन्वाचरतिमाययैषवा
चंशुश्रुवाँ अफलामपुष्पां ॥ अप्येकंवाक्सख्येस्थिरपीतमाहुर
ममाणंविपीतार्थंदेवसख्येरमणीयेस्थानइतिवावि ज्ञातार्थं
यन्नाहुवंतिवाग्ज्ञेयेषुबलवत्स्वप्यधेन्वाह्येषचरतिमाययावाक्प्र
तिरूपयानास्मै कामांदुग्धेवाग्दोह्यांदेवमनुष्यस्थानेषुयोवाचं
श्रुतवान्भवत्यफलामपुष्पामित्यफलास्मा अपुष्पावाग्भवतीतिवा
किंचित्पुष्पफलेतिवार्थंवाचः पुष्पफलमाहयाज्ञदैवतेपुष्पफलेदेवता
ध्यात्मेवासाक्षात्कृतधर्माणऋषयोबभूवुस्तेवरेभ्योसाक्षात्कृतधर्म

नि०पू०१ न्यतुपदेशेन मंत्रान्संप्रादुरुपदेशाय ग्लायंतो बिल्मग्रहणाये वरे १
॥ १५ ॥ मंग्रंथंसमाम्नासिषुर्वेदंच वेदांगानिच बिल्मंभिल्मंभासनमिति
वैतावंतः समानकर्माणो धातवो धातुर्दधातेरेतावंत्यस्य सत्व
स्य नामधेयान्येतावतामर्थानामिदमभिधानं नैघंटुकमिदंदेव
तानाम प्राधान्येनेदमिति तद्यदन्य दैवते मंत्रे निपतति नैघं दें
टुकंतत् ॥ अश्वंन त्वा वारवंतं ॥ अश्वमिवत्वा वालवंतं वाला दंश
वारणार्था भवंति दंशो दशतेः ॥ मृगोन भीमः कुचरो गिरिष्ठाः ॥ ॥ रिषू ॥
मृग इव भीमः कुचरो गिरिष्ठा मृगो मार्ष्टेर्गतिकर्मणो भीमो बिभ्य ॥ १५ ॥

त्यस्माद्गिरिभ्यो प्येतस्माद्देवं कुचर इति चरतिकर्म कुत्सितमथ चेद्देव
ताभिधानं क्वायं न चरतीति गिरिष्ठा गिरिस्थायी गिरिः पर्वतः समु
द्गीर्णो भिवति पर्ववान्पर्वतः पर्व पुनः पृणातेः प्रीणातेर्वार्धमासप
र्वदेवानस्मिन्प्रीणंतीति तत्प्रकृतीतरत्संधिसामान्यान्मेघस्थायी मे
घोपि गिरिरेतस्मादेव तद्यानि नामानि प्राधान्यस्तुतीनां देवतानां
तद्दैवतमित्याचक्षते तदुपरिष्टाद्व्याख्यास्यामो नैघंटुकानि नैगमा
नीहेह ॥२०॥ समाम्नायस्तत्र चतुष्टयमतोन्येथ निपातं वायुर्वा त्वा न
नूनं नूनं सातसन्वां त्वौक्षंण्वंतो निष्कृतो हविर्भिरिति मान्यथापि ये

नि॰ पू॰ १ यथो हिन्वस्या पीदमर्थवंतौ यापीदं स्थाणुरयमुतत्वः पश्यंनुतत्वं सख्ये
॥१६॥ विंशतिः ॥ इति नैरुक्ते पूर्वषट्के प्रथमोध्यायः ॥ १ ॥ श्रीसांबसदाशिवा
यनमः ॥ १ ॥ हरि॰ ॐ ३ मू॰ ॥ अथ निर्वचनं तद्येषु प देषु स्वरसंस्कारौ स
मर्थौ प्रादेशिकेन गुणेनान्वितौ स्यातां तथा तानि निर्ब्रूयादथानन्वि
तेर्थेऽप्रादेशिके विकारेर्थनित्यः परीक्षेत केनचिद्वृत्तिसान्येनाविद्यमा मा ५
नेसामान्येप्यक्षरवर्णसामान्यान्निर्ब्रूयान्नत्वेवन निर्ब्रूयान्नसंस्कार
माद्रियेत विशयवत्योहि वृत्तयो भवंति यथार्थं विभक्तीः संनमयेत्प्रत्तम ॥ रम् ॥
वत्तमिति धात्वादी एव शिष्येते अथाप्यस्तेर्निवृत्तिस्थानेष्वादिलोपो भवति ॥ ६ ॥

स्तः संतीत्यथाद्यंतलोपोभवति गत्वागतमित्यथाप्युपधालोपो
भवतिजग्मतुर्जग्मुरित्यथाप्युपधाविकारोभवति राजा दंडीत्य
थापिवर्णलोपोभवति तत्त्वायामीत्यथापि द्विवर्णलोपस्तृच इत्य
थाप्यादिविपर्ययोभवति ज्योतिर्घनो बिंदुर्वाद्य इत्यथाप्याद्यंतवि
पर्ययोभवति स्तोका रज्जुः सिकतास्तर्क्वित्यथाप्यंतव्यापत्तिर्भव
ति ॥ ॥ ओघो मेघो नाधो गाधो वधूर्मध्वित्यथापिवर्णोपजनं आ
स्थद्वारोभरूजेति तद्यत्रस्वरादनंतरांतस्थांतर्धातुर्भवति तद्वि
प्रकृतीनांस्थानमिति प्रदिशंति तत्र सिद्धायामनुपपद्यमानाया

मितरयोपपिपादयिषेत्तदाख्येकेत्य निष्पत्तयोभवंतितद्यथैतद्
तिर्मृदुः पृथुः पृषतः कुणारुमित्यथापि भाषिकेभ्यो धातुभ्यो नै
गमाः कृतो भाष्यंते दमूनाः क्षेत्रसाधा इत्यथापि नैगमेभ्यो भा
षिकाउष्णं घृतमित्यथापि प्रकृतय एवैकेषु भाष्यंते विकृतय एके य४
षुशवतिर्गतिकर्मा कंबोजेष्वेव भाष्यते कंबोजाः कंबलभोजाः
कमनीयभोजा वा कंबलः कमनीयो भवति विकारमस्यार्ये
षु भाष्यंते शव इति दातिर्लवनार्थे प्राच्येषु दात्रमुदीच्येष्वेव द्विबू
त ३ मेकपदानि निर्ब्रूयादथ तद्धितसमासेष्वेकपर्वसु चानेकपर्वसु च १०

पूर्वं पूर्वमपरमपरं प्रविभज्य निर्ब्रूयादंड्यः पुरुषो दंड्यपुरुषो
दंडमर्हतीति वा दंडेन संपद्यत इति वा दंडो ददतेर्धारयतिकर्मणो
ऽक्रूरो ददते मणिमित्यभिभाषंते दमनादित्यौपमन्यवो दंडम
स्या   कर्षतेति गर्हायां कक्ष्या रज्जुरश्वस्य कक्षं सेवते कक्षो
गाहतेः क्स इति नामकरणः ख्यातेर्वानर्थकोऽभ्यासः किमस्मि
न्ख्यानमिति कषतेर्वा तत्सामान्यान्मनुष्यकक्षो बाहुमूल
सामान्यादश्वस्य ॥२॥ राज्ञः पुरुषो राजपुरुषो राजा राजतेः
पुरुषः पुरिषादः पुरिशयः पूरयतेर्वा पूरयत्यंतरित्यंतरं पुरुषमभि न१

35

नि॰रू॰ २
८

प्रेत्यृ॥ यस्मात्परंनापरमस्ति किंचिद्यस्मान्नाणीयो नज्यायो
किंचि स्तिकश्चित्॥ वृक्ष इव स्तब्धो दिवितिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण
सर्वमित्यपि निगमो भवति विश्वकद्राकर्षेवीति च कद्र इति श्वग
तौ भाष्यते द्रातीति गतिकुत्सनः कद्रातीति द्राति कुत्सनार्थः कद्रा
तिकद्रातीति सतोऽनर्थकरोऽभ्यासस्तदस्मिन्नस्तीति विश्वकद्रुः
कल्याणवर्णरूपः कल्याणवर्णस्येवा[illegible]स्य रूपं कल्याणं
कमनीयं भवति वर्णो वृणोते रूपं रोचतेरेवं तद्धितसमासान्निर्ब्रूत न्निर्ब्रू
यान्नैकपदानि निर्ब्रूयान्नावैयाकरणाय नानुपसंनाय्यानिदं १८

विद्वेषाणि त्वं य विज्ञातुं विज्ञानेस्त योपसंनाय तु निर्ब्रूयाद्यो वा
लं विज्ञातुं स्यान्मेधाविने तपस्विने वा॥ ३॥ विद्या ह वै ब्राह्मण
माजगाम गोपाय मा शेवधिष्टेहमस्मि॥ असूयकायानृजवेयता य
यन मा ब्रूया वीर्यवती तथा स्यां॥ य आतृणत्त्य वितथेन कर्णा
वदुःखं कुर्वन्नमृतं संप्रयच्छन्॥ तं मन्येत पितरं मातरं च तस्मै
न द्रुह्येत्कतमच्चनाह॥ अध्यापिता ये गुरुं नाद्रियंते विप्रा
वाचा मनसा कर्मणा वा॥ यथैव ते न गुरोर्भोजनीयास्तथैव तां
न भुनक्ति श्रुतं तत्॥ यमेव विद्याः शुचिमप्रमत्तं मेधाविनं ब्रह्म

नि॰ दू॰ २ चुर्येपिपनं॥ यस्तेनद्रु ह्येत्कतमच्चनातेहं स्मैब्रूया निधिपायब्रह्मं मा

॥१९॥ न्निति निधिः शेवधिरिति॥४॥ अथातोनुक्रमिष्यामो गौरिति पृ

थिव्या नामधेयं यद्दूरंगता भवति यच्चास्यां भूतानि गच्छंति गा

तेर्वौकारो नामकरणोथापि पशुनामेह भवत्येतस्मादेवाथाप्य

स्यां ताद्धितेन कृत्स्नवन्निगमा भवंति गोभिः श्रीणीत मत्सरमि

ति पयसो मत्सरः सोमो मंदतेस्तृप्तिकर्मणो मत्सर इति लोभ

नर नामाभिमत्त एनैं धनं भवति पयः पिबतेर्वा प्यायतेर्वा क्षीरं क्ष॥रिघ्र॥

रतेर्घसेर्वैरो नामकरणा उशीरमिति यथांशुं दुहंतो अध्यासते ॥१९॥

गवीत्यधिषवणञ्चर्मणोंशुः शमस्समात्रो भवत्यननायशंभवतीति
वा चर्म चरतेर्वो च्चृत्तं भवतीति वाथापि चर्म च श्लेष्मा च गोभिः संन
द्धो असि वीळयस्वेति रथस्तुतावथापि स्नाव च श्लेष्मा च गोभिः सं
नद्धा पतति प्रसूतेतीषुस्तुतौ ज्यापि गौरुच्यते गव्या चेत्ताद्धित
मथ चेन्न गव्या गमयतीषूनिति ॥ वृक्षे वृक्षे नियता मीमयद्गौः
स्ततो वयः प्रपतान्पूरुषादः ॥ वृक्षे वृक्षे धनुषि धनुषि वृक्षो व्रश्चना
द्वृत्वा क्षां तिष्ठतीति वा क्षा क्षियतेर्निवासकर्मणो नियता मीमयद्गौः
शब्दं करोति मीमयतिः शब्दकर्मा ततो वयः प्रपतंति पुरुषानदनाय

नि०अ०२ विश्रितिराकुनिनामवेतेर्गतिकर्मणोरथापीपुनरमेहभवत्येतस्मादेवादित्यो
२०॥ पिगौरुच्यते॥ उताद:परुषेगवि॥ पर्ववतिभास्वतीत्यौपमन्यवोथाप्य
स्यैकोरश्मिश्चंद्रमसंप्रतिदीप्यतेतदेतेनोपेक्षितव्यमादित्यतोस्यदी
प्तिर्भवतीतिसुषुम्न:सूर्यरश्मिश्चंद्रमागंधर्वइत्यपिनिगमोभव
तिसोपिगौरुच्यते॥अत्राहगोरमन्वतेतितदुपरिष्टाद्व्याख्यास्या
म:सर्वेपिरश्मयोगावउच्यंते॥[illegible]॥ तावांवास्तून्युश्मसिगमध्यैयत्र
गावोभूरिशृंगाअयास:॥ अत्राहतदुरुगायस्यवृष्ण:परमंपदम॥ऽव
भातिभूरि॥ तानिवांवास्तूनिकामयामहेगमनाययत्रगावोभू॥२०॥

रिशृंगा बहुशृंगा भूरीति बहुनो नामधेयं प्रभवतीति सतः शृंगं श्रयते
र्वा शृणातेर्वा शम्नातेर्वा शरणायोद्गतमिति वा शिरसो निर्गतमिति
वायासोयनास्तत्र तदुरुगायस्य विष्णोर्महागतेः परमं पदं परार्ध्य
स्थमवभाति भूरि ।। पादः पद्यतेस्तन्निधानात्पदं पशुपादप्रकृतिः
प्रभागपादः प्रभागपादसामान्यादितराणि पदान्येवमन्येषामपि स
त्वानां संदेहा विद्यंते तानि चेत्समानकर्माणि समाननिर्वचनानि ना
नाकर्माणि चेन्नानानिर्वचनानि यथार्थं निर्वक्तव्यानीतीमान्येक
विंशतिः पृथिवीनामधेयान्यनुक्रांतानि तत्र निर्ऋतिर्निरमणादृच्छ

41

नि०स०२
२१

तेःकृछ्रापत्तिरितरस्मात्पृथिव्या संदिह्यते तयोर्विभागेस्तस्याएषाभ
वति ॥७॥ यईंचकारन्नसोअंस्यवेदयईंददर्शहिरुगिंनुतस्मात् ॥
समातुर्योनापरिवीतोअंतर्बहुप्रजानिर्ऋतिमाविवे श ॥ बहुप्रजाः
कृछ्रमापद्यतइतिपरिव्राजकावर्षकर्मेतिनैरुक्ताः यईंचकारेतिकरो
तिकिरतीसंदिग्धोवर्षकर्मणा नसोस्यवेदमध्यमः सएवास्यवेदम
ध्यमोयोददर्शादित्योपहितंसमातुर्योनौमातांतरिक्षंनिर्मीयंतेस्मि
न्भूतानियोनिरंतरिक्षंमहानवयवैः परिवीतोवायुनायंमपीतरोयो ॥शिघ्र॥
निरेतस्मादेवपरियुतोभवतिबहुप्रजाभूमिमापद्यतेवर्षकर्मणा रागक॥२१॥

पू ष्णिः संकल्प्य पंचक्रे स वाद्दिवताजानामीति तस्मै देवतोभयलिंगा
प्रादुर्बभूव तां न जज्ञे तां पप्रछ विविद्विषाणि त्वेति सास्मा एतामृचमादि
स देशैषा मद्देवतेति ॥ ॥ अयँ शिङ्क्ते येन गौरभीवृता मिमाति मायुं ध्व
सनावधि श्रिता ॥ सा चित्तिभिर्नि हि चकार मर्त्यं विद्युद्भवंती प्रति व
प्र४ व्रिमौहत ॥ अयं स शब्दायते येन गौरभिवृत्ता मिमायुं शब्दं करोति मामाति ४
युमिवादित्यमिति वा वागेषा माध्यमिका ध्वंसने मेघेधिश्रिता सा चि
त्तिभिः कर्मभिर्नीचैर्निकरोति मर्त्यं विद्युद्भवंती प्रत्यूहते वव्रिं वव्रिरिति
रूपनाम वृणोतीति सतो वर्षेण प्रछाद्य पृथिवीं तत्पुनरादत्ते ॥ ९ ॥ शिवा ।

नि० पू० २ हिरण्यनामान्युत्तराणि पंचदशा हिरण्यं कस्माद्ध्रियत आयम्यमानमि
२२ ति वा ह्रियते जनाज्जनमिति वा हितरमणं भवतीति वा हृदयरमणं भवती
ति वा हर्यतेर्वा स्यात्प्रेप्साकर्मणोंतरिक्षनामान्युत्तराणि षोळशांतरि ड
क्षं कस्मादंतरा क्षांतं भवत्यंतरेमे इति वा शरीरेष्वंतरक्षयमिति वा
समुद्रेण तत्र समुद्र इत्येतत्पार्थिवेन संदिह्यते समुद्रः कस्मात्समुद्द्रवंत्यस्मा
दापः समभिद्रवंत्येनमापः संमोदंतेस्मिन्भूतानि समुदको भवति स
मुनत्तीति वा तयोर्विभागस्तत्रेतिहासमाचक्षते देवापिश्वार्ष्टिषेणः निरु
शंतनुश्व कौरव्यौ भ्रातरौ बभूवतुः स शंतनुः कनीयानभिषेचयां २२

चके देवापिस्तपः प्रतिपेदे ततः शंतनोराज्ये द्वादश वर्षाणि देवो न ववर्ष
तमूचुर्ब्राह्मणा अधर्मस्त्वया चरितो ज्येष्ठं भ्रातरमंतरित्याभिषेचितं
तस्मात्ते देवो न वर्षतीति स शंतनुर्देवापिं शिशिक्ष राज्येन तमुवाच देवापिः
पुरोहितस्तेऽसानि याजयानि च त्वेति तस्यैतद्वर्षकामसूक्तं तस्यैषा भव
ति ॥१०॥ आर्ष्टिषेणो होत्रमृषिर्निषीदं देवापिर्देवसुमतिं चिकित्वान् ॥
स उत्तरस्मादधरं समुद्रमपो दिव्या असृजद्वर्ष्या अभि ॥ आर्ष्टिषेण ऋ
से २ ष्टिषेणस्य पुत्र इषितसेनस्येति वा सेना सेश्वरा समानगतिर्वा पुत्रः पुरु
त्रायते निपरणाद्वा पुन्नरकं स्त्रायत इति वा ॥ होत्रमृषिर्निषीदन्नृषि र् ॥
तत

नि॰ पू॰ २ र्द्दर्शनात्स्तोमान्ददर्शेत्यौपमन्यवस्तद्यदेनांस्तपस्यमानां न्ब्रह्म स्वयं
॥२३॥ म्वभ्यानर्षन्त ऋषयो ऽभवँस्तदृषीणामृषित्वं विज्ञायते देवापिर्देवाना
माप्त्या स्तुत्याच्च प्रदानेनच देवस्कमतिं देवा× मि ति× नां कल्याणीं
मतिं चिकित्वांश्चेतनावान्॥ स उत्तरस्मादधरं समुद्रं॥ उत्तर उद्ध
ततरो भवत्यधरो धोरो धो न धावतीत्यूर्ध्वगतिः प्रतिषेधो षित तस्योत्त
रा भूयसे निर्वचनाय॥११॥ यद्देवापिः शंतनवे पुरोहितो होत्राय वृतः
कृपयन्नदीधेत्॥ देवश्रुतं वृष्टिवनिं रराणो बृहस्पतिर्वाचमस्मा अ ॥रिवू॥
यच्छत्॥ शंतनुः शं तनो ऽस्त्विति वा शमस्मै तन्वा अस्त्विति वा पुरोहितः ॥२३॥

पुर एनं दधतीति होत्राय वृतः कृपायमाणोन्वध्यायद्देवश्रुतं देवा एनं शृ
ण्वंति वृष्टिवनिं वृष्टियाचिनं रराणो रातिरभ्यस्तो बृहस्पतिर्ब्रह्मासी
त्सोस्मै वाचमयच्छद्बृहदुपव्याख्यातं ॥१२॥ साधारणान्युत्तराणि ष
ड्दिवश्चादित्यस्य च यानि त्वस्य प्राधान्येनोपरिष्टात्तानि व्यास्यामः ख्या ४
आदित्यः कस्मादादत्ते रसानादत्ते भासं ज्योतिषामादीप्तो भासेति
वादितेः पुत्र इति वाल्पप्रयोगं त्वस्यैतदार्चाभ्याम्नाये सूक्तभा
क्सूर्यमादितेयमदितेः पुत्रमेवमन्यासामपि देवतानामादित्यप्रवा
दाः स्तुतयो भवंति तद्यथैतन्मित्रस्य वरुणस्यार्यम्णो दक्षस्य भग

४७

नि॰ पू॰ २ स्यां दस्येत्यथापि मित्रावरुणयोः॥ आदित्या दानुनस्पती दानपती॥
२८ अथापि मित्रस्यैकस्य॥ प्र स मित्र मर्त्तो अस्तु प्रयस्वान्यस्त आदित्य
शिक्षति व्रतेनेत्यपि निगमो भवत्यथापि वरुणस्यैकस्य॥ अथा वय
मादित्य व्रते तव॥ व्रतमिति कर्मनाम निवृत्तिकर्म वारयतीति सतः
वे४ इदमपीतरद्व्रतमेतस्मादेव वृणोतीति सतोऽन्नमपि व्रतमुच्यते य
दावृणोति शरीरं॥ [illegible]॥ स्वरादित्यो भवति सुअरणः सुईरणः
स्वृतो रसान्स्वृतो भासं ज्योतिषां स्वृतो भासेति वा तेन द्यौर्व्याख्या श्रीराम
ता॥ पृश्निरादित्यो भवति प्राश्नुत एनं वर्ण इति नैरुक्ताः संस्प्रष्टा २४

ति १ रसान्संस्पृष्टो भासं ज्योतिषां संस्पृष्टो भासैवाथ द्यौः संस्पृष्टा ज्योतिभिः
पुण्यकृद्भिश्च ॥ नाक आदित्यो भवति नेता रसानान्नेता भासांज्यो
तिषांप्रणयोथ द्यौः कमिति सुखनामैतत्प्रतिषिद्धं प्रतिषिध्येत ॥ नवा
अमुंलोकं जग्मुषे किंचनाकं ॥ नवा अमुंलोकं गतवते किंचनासुखं
पुण्यकृतो ह्येव तत्र गच्छंति ॥ गौरादित्यो भवति गमयति रसान्गच्छ
त्यंतरिक्षेथ द्यौर्यत्पृथिव्या अधिदूरंगता भवति यच्चास्यां ज्योतीं
षिगच्छंति ॥ विष्टबादित्यो भवत्याविष्टो रसानाविष्टो भासं ज्यो
तिषामाविष्टो भासेति वाथ द्यौराविष्टा ज्योतिर्भिः पुण्यकृद्भिश्च ॥

नि०प्र०२
॥२५॥

नभआदित्योभवतिनेतारसानांनेताभासांज्योतिषींप्रणयोपिवा
भनएवस्याद्विपरीतोननभातीतिवैतेनद्यौर्व्याख्याता॥१४॥
रश्मिनामान्युत्तराणिपंचदशरश्मिर्यमिनात्तेषामादितःसाधार
णानिपंचाश्वरश्मिभिर्दिङ्नामान्युत्तराण्यष्टौदिशःकस्माद्दि
ना शतेरासदनादपिवाभ्यशनात्तत्रकाष्ठाइत्येतदनेकस्यापिसत्वस्य
नामभवतिकाष्ठादिशोभवंतिक्रांत्वास्थिताभवंतिकाष्ठाउपदिशोभवं
तीतरेतरंक्रांत्वास्थिताभवंत्यादित्योपिकाष्ठोच्यतेक्रांत्वास्थितोभ
वत्याज्यंतोपिकाष्ठोच्यतेक्रांत्वास्थितोभवत्यापोपिकाष्ठाउच्यंते

शिवराम
॥२५॥

कांत्वा स्थिता भवंतीति स्थावराणां ॥१५॥ अतिष्ठंतीनामनिवेशनाना
नांकाष्ठानांमध्येनिहितंशरीरं ॥ वृत्रस्यनिण्यंविचरंत्यापोदीर्घं
तमआशयदिंद्रशत्रुः ॥ अतिष्ठंतीनामनिविशमानानामित्यस्था
वराणांकाष्ठानांमध्येनिहितंशरीरंमेघः शरीरंशरीरं शृणा
तेः शम्नातेर्वा वृत्रस्यनिण्यंनिर्णामंविचरंतिविजानंत्याप
इतिदीर्घंद्राघतेस्तमस्तनोतेराशयदाशेतेरिंद्रशत्रुरिंद्रोस्यशम
यितावाशातयितावातस्मादिंद्रशत्रुस्तत्कोवृत्रोमेघइतिनैरुक्ताः
त्वाष्ट्रोसुरइत्यैतिहासिकाः अपांचज्योतिषश्चमिश्रीभावकर्मणो
वर्षकर्मजायतेतत्रोपमार्थेनयुद्धवर्णाभवंत्यहिवत्तुखलुमंत्रवर्णा

नि०पू०२ ब्राह्मणयादाश्च विवृध्या शरीरस्य स्रोतांसि निवारयांचकार त
२६ स्मिन्हते प्रसस्यंदिर आपस्तदभिवादिन्येषर्गभवति ॥ १८ ॥ दास
पत्नीरहिगोपा अतिष्ठंनिरुद्धा आपः पणिनेव गावः ॥ अपां बिलम
पिहितं यदासीद्वृत्रं जघन्वाँ अपतद्ववार ॥ दासपत्नीर्दासाधिपत्न्यो
दासो दस्यतेरुपदासयति कर्माण्यहिगोपा अतिष्ठंनहिनागुप्ता अ
हिरयनादेत्यंतरिक्षेयमपीतरोहिरेतस्मादेव निर्हसितौसर्ग आह प४
तीति ॥ निरुद्धा आपः पणिनेव गावः ॥ पणिर्वणिग्भवति पणिः प
णनाद्वणिक् पण्यं नेनेक्ति ॥ अपां बिलमपिहितं यदासीत् ॥ बिलं हरिहर
व१ भरं भवति बिभर्तेर्वृत्रं जघ्निवानपववार तद्वृत्रो वृणोतेर्वा वर्त्ततेर्वा वर्ध २६

तेवीयदवृणोत्तद्वृत्रस्य वृत्रत्वमितिविज्ञायतेयदवर्त्तततद्वृत्रस्यवृत्रत्व
मितिविज्ञायते यदवर्धतत द्वृत्रस्यवृत्रत्वमिति विज्ञायते ॥१७॥ रात्रि
नामान्युत्तराणित्रयोविंशतीरात्रिः कस्मात्प्रमयतिभूतानि नक्तंचा
रीण्युपरमयतीतराणि ध्रुवीकरोति रातेर्वास्याद्दानकर्मणः प्रदीयंते
स्यामवश्यायाउषो नामान्युत्तराणिषोडशउषाः कस्मादुच्छतीति सत्या ति
रात्रेरपरः कालस्तस्याएषाभवति ॥१८॥ इदंश्रेष्ठंज्योतिषांज्योतिरा
गाच्चित्रः प्रकेतोअजनिष्टविभ्वा ॥ यथाप्रसूतासवितुः सवायँ एवारात्र्यु
षसेयोनिमारैक् ॥ इदंश्रेष्ठंज्योतिषांज्योतिरागमच्चित्रंप्रकेतनंप्रज्ञात
तममजनिष्टविभूततमं यथाप्रसूतासवितुःप्रसवायरात्रिरादित्यस्यैव

रुशद्वत्सा रुशती श्वेत्यागादरैगु कृष्णा सदनान्यस्याः ॥
समानबंधू अमृते अनूची द्यावा वर्णं चरत आमिनाने ॥ ५ २

नि० पू० २
२७

रात्र्युषसे योनिमरिचत्स्थानं स्त्रीयोनिरभियुत एनां गर्भस्तस्या एषा
पराभवति ॥ १९ ॥ रुशद्वत्सा सूर्यवत्सा रुशदिति वर्णनाम रोचतेर्ज्व
लतिकर्मणः सूर्यमस्या वत्समाह साहचर्याद्रसहरणाद्वा रुशती
श्वेत्यागात् ॥ श्वित्या श्वेततेररिचत्कृष्णा सदनान्यस्याः कृष्णवर्णारा
त्रिः कृष्णं कृष्यते निकृष्टो वर्णोऽथैने संस्तौति समानबंधू समानबंधने
अमृते अमरणधर्माणावनूची अनूच्याविती तरेतरमभिप्रेत्य द्या
वा वर्णं चरतस्ते एव द्यावौ द्योतनादपि वा द्यावा चरतस्तया सहचर
त इति स्यादामिनाने आमिन्वाने अन्योन्यस्याध्यात्मं कुर्वाणे अह
र्नामान्युत्तराणि द्वादश रात्रिः कस्मादुपारमंत्यस्मिन्कर्माणि तस्यैष

नि० पू
२७

निपातोभवतिवैश्वानरीयायामृचि॥२०॥अहश्चकृष्णमहरर्जुनंचविवर्त्तेते
रजसीवेद्याभिः॥वैश्वानरोजायमानोनराजावातिरज्ज्योतिषाग्निस्तमां
सि॥अहश्चकृष्णंरात्रिःशुक्लंचाहरर्जुनंविवर्त्तेतेरजसीवेद्याभिर्वेदितव्या
भिःप्रवृत्तिभिर्वैश्वानरोजायमानइवोद्यंनादित्यःसर्वेषांज्योतिषांरा
जावाहन्नग्निर्ज्योतिषातमांसिमेघनामान्युत्तराणित्रिंशन्मेघःकस्मा
न्मेहतीतिसतआउपरउपलइत्येताभ्यांसाधारणानिपर्वतनामभिरु
परउपलोमेघोभवत्युपरमंतेस्मिन्नभ्राण्युपरताआपइतिवातेषामे
षाभवति॥२१॥देवानांमानेप्रथमाअतिष्ठन्कृंतत्रादेषामुपराउदायन्॥
त्रयस्तपंतिपृथिवीमनूपाद्वाबृबूकंवहतःपुरीषं॥देवानांनिर्माणेप्रथ

मा अतिष्ठन्माध्यमिका देवगणाः प्रथम इति मुख्यनाम प्रतमो भवति कृं
तत्रमंतरिक्षं विकर्त्तनं मेघानां विकर्त्तनेन मेघानामुद कं जायते॥ त्रय
स्तपंति पृथिवीमनूपाः॥ पर्जन्यो वायुरादित्यः शीतोष्णवर्षैरोषधीः पा
चयंत्यनूपा अनुवपंति लोकान्स्वेन स्वेन कर्मणा यमपीतरोनूप एतस्मा
देवानूप्यत उदकेनापि वान्वाबितिस्याद्यथा प्रागितिस्यान्नूप इतिस्यात्त ४
द्यथा प्राचीनमिति॥ द्वा ह्युदकं वहतः पुरीषं॥ वाय्वादित्या उदकं पुरक
मित्युदकनाम ब्रवीते वर्णिबद्धकर्मणो भ्रंशते वा पुरीषं पृणातेः पूरयते
र्वा॥ २२॥ वाङ्नामान्युत्तराणि सप्तपंचाशद्वाक्कस्माद्वचेस्तत्र सरस्वती

त्येतस्यनदीवद्देवतावच्चनिगमाभवंतितद्यद्देवता॰वदुपरिष्टात्तद्व्याख्या
स्यामोथैतन्नदीवत्॥२३॥इयंशुष्मेभिर्बिसखाइवारुजत्सानुगिरीणांतवि
षेभिरूर्मिभिः॥पारावतघ्नीमवसेसुवृक्तिभिःसरस्वतीमाविवासेमधीति
भिः॥इयंशुष्मैःशोषणैःशुष्ममितिबलनामशोषयतीतिसतोबिसंबिस्यतेर्भे
दनकर्मणोवृद्धिकर्मणोवासानुसमुच्छ्रितंभवतिसमुन्नुन्नमितिवामहद्भिरूर्मि
भिःपारावतघ्नींपारावारघातिनींपारंपरंभवत्यवारमवरमवनायसुप्रवृत्ता
भिः॰ भिःशोभना भिःस्तुतिभिःसरस्वतींनदींकर्मभिःपरिचरेमोदकनामान्युत्त
राण्येकंशतमुदकंकस्मादुनत्तीतिसतोनदी[illegible]नामान्युत्तराणिसप्त
त्रिंशन्नद्यःकस्मान्नदनाइमाभवंतिशब्दवत्योबहुलमासांनैघण्टुकं
वृत्तमाश्चर्यमिवप्राधान्येन॥तत्रेतिहासमाचक्षतेविश्वामित्रऋषिःसु

व २ ५
नि० पू० २ दासः पैजवनस्य पुरोहितो बवं भूव विश्वामित्रः [illegible] सर्वमित्रः सर्वं संसृतं
२९ सुदाः कल्याणदानः पैजवनः पिजवनस्य पुत्रः पिजवनः पुनः स्पर्धनीय
जवो वामिश्रीभाव गतिर्वा स वित्तं गृहीत्वा विपाट्छुतुद्र्योः संभेद
माययावनुययुरितरे स विश्वामित्रो नदीस्तुष्टाव गाधा भवतेत्यपि द्वि
रवा
वदपि बहुवत्तद्यद्द्विवदुपरिष्टात्तद्व्याख्यास्यामो यैतद्बहुवत् ॥२४॥ रमध्वं
मे वचसे सोम्याय ऋतावरी रुपमुहूर्त्तमेवैः ॥ प्र सिंधुमच्छा बृहती मनीषाव
स्फर ह्वे कुशिकस्य सूनुः ॥ उपरमध्वं मे वचसे सोम्याय सोमसंपादिनेस्
तावरी ऋतवत्य ऋतमित्युदकनाम प्रत्यृतं भवति मुहूर्त्तमेवैरयनैरवनै
ऋतुः र्वा मुहूर्त्तो मुहुर्ऋतुर्ऋतेर्गतिकर्मणो मुहुर्मूढ इव कालो यावदभीक्ष्णं चे निरु
त्यभीक्ष्णमभिक्षणं भवति क्षणः क्षणोतेः प्रक्ष्णुतः कालः कालः कालयते २९

र्गतिकर्मणः॥ प्राभिक्रया मिसिंधुं हत्यामहत्या मनीषया मनसईषयास्त
त्या प्रज्ञया वा वनाय कुशिकस्य सूनुः कुशिको राजा बभूव क्रोशतेः शब्द
कर्मणः॥ क्रंशतेर्वा स्यात्प्रकाशयति कर्मणः साधुविक्रोशयितार्थानामिति वा न
घः प्रत्यूचुः॥२५॥ इंद्रो अस्मां अरदद्वज्रबाहुरपाहन्वृत्रं परिधिं नदीनां॥ देवो
नयत्सविता सुपाणिस्तस्य वयं प्रसवे याम उर्वीः॥ इंद्रो अस्मानरदद्वज्रबा
हुरदतिः खनतिकर्मा अपाहन्वृत्रं परिधिं नदीनामिति व्याख्यातं देवो नयत्सवि
ता सुपाणिः कल्याणपाणिः पाणिः पणायतेः पूजाकर्मणः प्रगृह्य पाणी देवा
न्पूजयंति॥ तस्य वयं प्रसवे याम उर्वीः॥ उर्व्य ऊर्णोतेर्वृणोतेरित्यौर्णवाभः प्र
त्याख्याते यांत आशुश्रुवुः॥२६॥ आ ते कारो शृणवामा वचांसि ययाथ दूराद
नसा रथेन॥ नि ते नंसै पीप्यानेव योषा मर्यायेव कन्या शश्वचै ते॥ आशृणवा

नि॰ पू॰ २ मतेकारो वचनानि याहि ह्रादनसाचरथेनच्चैनिनमाइति वोश्वनामान्युत्त
३० राणिषड्विंशतिः स्तेषामष्टाउत्तराणिबहुव + निनमामतेपाययमानेवयोषा
पुत्रंमर्यायेवकन्यापरिषजना ये+ [illegible] दश्वः कस्मादश्नुतेध्वानंमहाशनोभ
वतीतिवा तत्रदधिक्रा इत्येतद्दधक्रामतीतिवादधक्रंदतीतिवादधदाकारी
भवतीतिवा तस्याश्ववद्देवतावच्च निगमा भवंति तद्यद्देवतावदुपरिष्टात्तद्व्या
ख्यास्यामोथैदश्ववत् ॥२७॥ उतस्यवाजीक्षिपणिंतुरण्यतिग्रीवायांबद्धो अपि
त४ कक्षआसनि ॥ क्रतुंदधिक्रा अनुसंतवीत्वत्पथामंकांस्यन्वापनीफणत् ॥ अ
पिसवाजीवेजनवान्क्षेपणमनु तूर्णमश्नुतेध्वानंग्रीवायांबद्धोग्रीवागिरतेर्वागृणा शिव
तेर्वागृह्णातेर्वा पिकक्षआसनीतिव्याख्यातंक्रतुंदधिक्राः कर्मवाप्रज्ञांवा ॥ अनु ३०
संतवीत्वत् ॥ तनोतेः पूर्वयाप्रकृत्यानिगमः पथामंकांसिपथांकुटिलानि

पद्यतेर्वा निपंथाः पततेर्वा पंथतेर्वा कोंचतेरापनी फणादिति फणतेश्चर्करी तवृत्तं दशोत्त
राण्यादिष्टोपयोजनानीत्याचक्षते साहचर्यज्ञानाय ज्वलतिकर्मणि उत्तरे
धातव एकादशतावंत्येवोत्तराणि ज्वलतो नामधेयानि नामधेयानि॥
॥२८॥ अथनिर्वंचनमो घोराङ्गो विद्याहवा अथातोनुक्रमिष्यामो वृक्षे वृक्षे
तावांवास्त नियईंचिकारायंसत्रिंक्ते हिरण्यनामान्यार्ष्टिषेणो यद्देवा
पिःसाधारणानि स्वरादित्यो रश्मिनामान्यतिष्ठंतीनां दासपत्नी रात्रि
नामानीदं श्रेष्ठं रुशद्वत्सा हस्वकृष्णं देवानां मानेवाङु नामानीयं शुषेभ
भीरमध्वं मइंद्रो अस्मानातेकारो उतस्य वाज्यष्टाविंशतिः॥ इति नि
रुक्के पूर्वषट्के द्वितीयोध्यायः॥ श्रीपार्वतीपरमेश्वरायनमः॥ श्रीमहा
ळसामोहनीराजायनमः॥ श्रीरामचंद्रायनमः॥ श्रीकाळभैरवायनमः॥

नि०पृ०३
३१

हरिः ॐ ३स्र॥ कर्मनामान्युत्तराणि षड्विंशतिः कर्म कस्मात्क्रियँसतोपँत्यनामा तइति १
न्युत्तराणि पंचदश पत्यं कस्मादपततं भवति नानेनँ नपततीति वा तद्यथाज
नयितुः प्रजैवमर्थीयेऋचाउदाहरिष्यामः॥१॥ परिषद्यंह्यरणस्य रेक्णो नि
त्यस्य रायः पतयः स्याम॥ न शेषो अग्ने अन्यजातमस्त्यचेतानस्य मा पथो विदु
क्षः॥ परिहर्त्तव्यं हि नोपसर्त्तव्यमरणस्य रेक्णोरणो पार्णो भवति रेक्ण इति ध
न नाम रिच्यते प्रयतो नित्यस्य रायः पतयः स्याम॥ पित्र्यस्येव धनस्य॥ न शे
षो अग्ने अन्यजा तमस्ति॥ शेष इत्यपत्य नाम शिष्यते प्रयतो चेतयमानस्य
तत्प्रमत्तस्य भवति मा नः पथो विदूदुष इति तस्योत्तरा भूयसे निर्वचनाय॥
॥२॥ न हि ग्रभायारणः सुशेवोन्योदर्यो मनसा मंतवाउ॥ अधा चिदोकः पु
नरित्स एत्या नो वाज्यभीषाळेतु नव्यः॥ न हि ग्रहीतव्योरणः सुसुखतमो

त्रिव
३१

प्यंन्योदर्येमिनसा पिनमंतव्यो ममायंपुत्र इ त्यथ सओकः पुनरेव तदेति यत आग
तो भव त्योक इति निवासनामोच्यते एतु नो वाजी वेजनवानभि प्रहमाणः स
पत्नानवजातः स एव पुत्र इत्यर्थे तां दुहितृदायाद्य उदाहरंति पुत्रदायाद्य इत्ये
के ॥३॥ शासद्वह्निर्दुहितुर्नप्त्यंगाद्विद्वां ऋतस्य दीधितिं सपर्यन् ॥ पिता यत्र दु
हितुः सेकमृंजं संशग्म्येन मनसा दधन्वे ॥ प्रशास्ति वोढा संतानकर्मणे दु
ता ४ हितुः पुत्रभावं दुहिता दुर्हिता दूरे हिता दोग्धेर्वा निप्तारमुपागमद्दौहित्रं पौत्र
मिति विद्वान्प्रजननयज्ञस्य रेतसो वांगादंगात्संभूतस्य हृदयादधिजा
त स्यमातरि प्रत्यृतस्य विधानं पूजयंन विशेषेण मिथुनाः पुत्रादाया
दा इतित देतदृक्श्लोकाभ्यामभ्युक्तं ॥ अंगादंगात्संभवसि हृदयादधि

नि०ह०३ जायसे॥ आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतमित्यविशेषेण पुत्राणां दायो भव
३२ ति धर्मतः॥ मिथुनानां विसर्गादौ मनुस्वायंभुवो ब्रवीत॥ न दुहितर इत्येके तस्मा
त्पुमांदायदोदायादास्त्रीति विज्ञायते तस्मात्स्त्रियंजातां परास्यंति न पुमांस
मितिच स्त्रीणां दानविक्रयातिसर्गा विद्यंते न पुंसः पुंसोपीत्येके शौनःशेपे दर्श
नात॥ अभ्रातृमतीवाद इत्यपरं॥ अमूर्याजामयः सर्वा लोहितवाससः॥
अभ्रातर इव योषास्तिष्ठंति हतवर्त्मनः॥ × यंति × [illegible] अभ्रातृकाइ
व योषास्तिष्ठंति संतानकर्मणे पिंडदानाय हतवर्त्मान इत्यभ्रातृकाया अ
निर्वाह औपमिकस्तस्योत्तरा भूयसे निर्वचनाय॥४॥ अभ्रातेव पुंस एति शिव
प्रतीची गर्तारुगिव सनये धनानां॥ जायेव पत्य उशती सुवासा उषा हस्रेव ३२

निरिणीतेअ   प्सः॥अभ्रातृकेवपुंसः पितृनेत्यभिमुखीसंतानकर्मणे
पिंडदानायनपतिंगर्त्तारोहिणीवधनलाभा   यंदाक्षिणाजीगर्त्तःस
भास्थाणुर्गृणातिः सत्यसंगरोभवति तंतत्रयापुत्रायापतिकासारो
हतितांतत्राक्षैराघ्नंति सारिक्थंलभते श्मशानसंचयोपिगर्त्तउच्यते
गुरतेरपगूर्णोभवति श्मशानंश्मशानंयं श्मशरीरंशृणातेः शम्नाते श्मशरीरंप
वश्मश्रुलो   मश्मनिश्रितंभवति लोमलुनातेर्वालीयते
वनिोपरस्याविक्षुर्यादधुपरस्याविक्षुर्यादनेनैषास्यात्समायुक्तोयज
मानइत्यपिनिगमोभवति रथोपिगर्त्तउच्यते गृणातेः स्तुतिकर्मणः

66

नि०पू०३ स्कृततमंयानं॥आरोहथोवरुणमित्रगर्त्तमित्यपिनिगमोभवतिजायैपत्ये वृ०
३३ कामयमानासुवासाऋतुकालेपुंसुवासाःकल्याणवासाःकामयमाना
ऋतुकालेषुषाहसनेवदंतान्विवृणुत्तेरूपाणीतिचतस्रउपमानाभ्रात्री
मुपयच्छेततोकंह्यस्यतद्भवतीत्यभ्रातृकायाउपयमनप्रतिषेधःप्रत्यक्षः
पितुश्चपुत्रभावःपितायत्रदुहितुरप्रत्तायारेतःसेकंप्रार्जयतिसंदधा
त्यात्मानंसंगमेनमनसेत्यथैतांजाम्यारिक्थप्रतिषेधउदाहरंतिज्येष्ठं
पुत्रिकायाइत्येके॥५॥नजामयेतान्वोरिक्थमारैक्चकारगर्भंसनि श्रीव
तुर्निधानं॥यदीमातरोजनयंतवह्निमन्यःकर्त्तासुकृतोरन्यऋंधन्॥ ३३

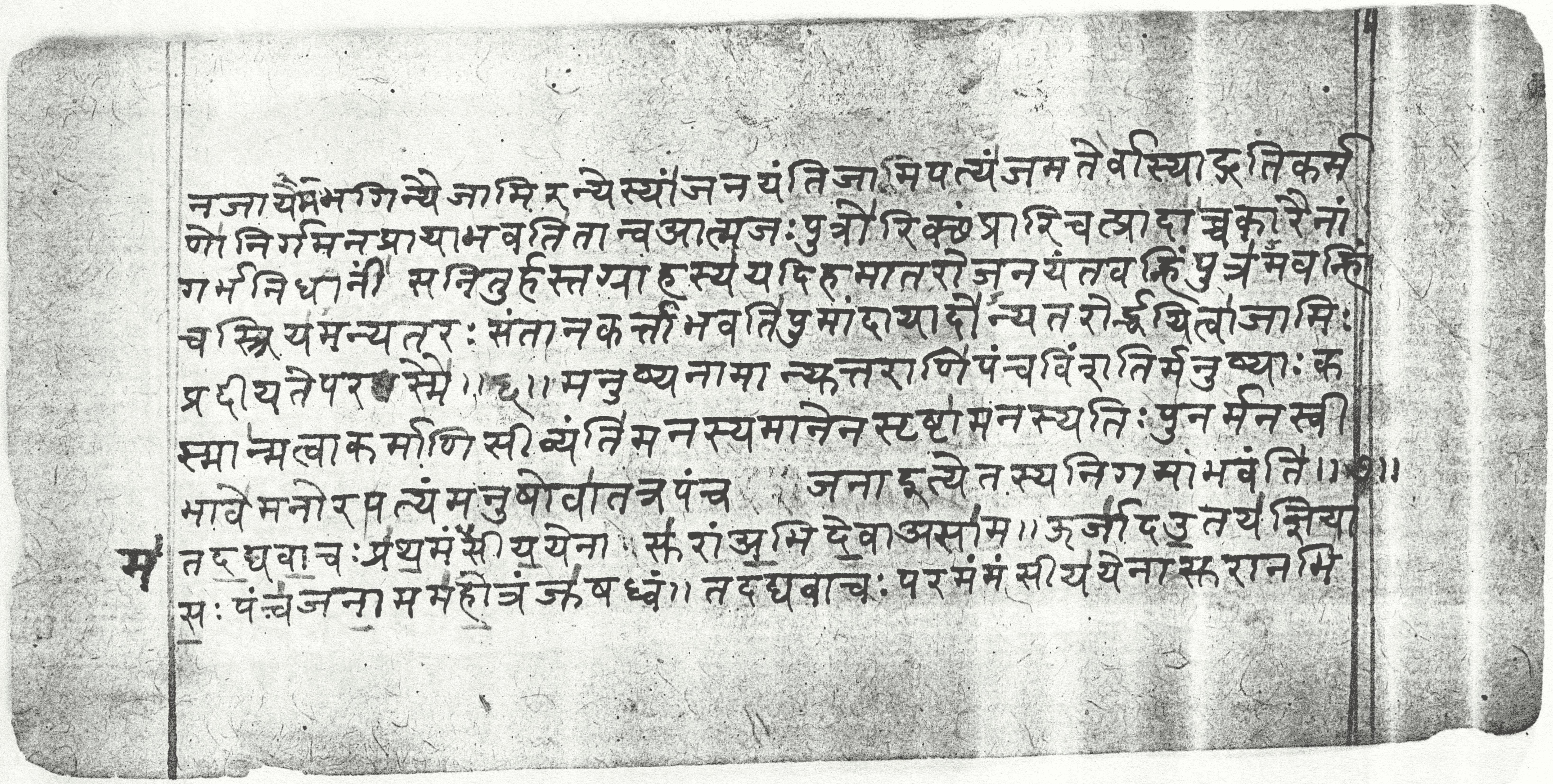

नजायैभगिन्येजामिरन्येस्यांजनयंतिजामिपत्यंजमतेर्वास्याद्गतिकर्म
णोनिर्गमनप्रायाभवतितान्वआत्मजःपुत्रोरिक्थंप्रारिचत्प्रादाच्चकारैनां
गर्भनिधानींसनितुर्हस्तग्राहस्ययदिहमातरोजनयंतवह्निंपुत्रमवह्निं
चस्त्रियमन्यतरःसंतानकर्त्ताभवतिपुमांदायादोन्यतरोर्द्धयित्वाजामिः
प्रदीयतेपरस्मै॥६॥मनुष्यनामान्युत्तराणिपंचविंशतिर्मनुष्याःक
स्मान्मत्वाकर्माणिसीव्यंतिमनस्यमानेनसृष्टामनस्यतिःपुनर्मनस्वी
भावेमनोरपत्यंमनुषोवातत्रपंच जनाइत्येतस्यनिगमाभवंति॥७॥
मं तदद्यवाचःप्रथमंमसीययेनासुरांअभिदेवाअसाम॥ऊर्जादउतयंज्ञिया
सःपंचजनाममहोत्रंजुषध्वं॥तदद्यवाचःपरमंमसीययेनासुरानभि

नि० पृ० ३
३४

भवेम देवा असुरा असुरता स्थानेष्वस्ताः स्थानेभ्य इति वापि वासुरिति प्राण
नामास्तः शरीरे भवति तेन तद्वंतः सोर्देवानसृजत तत्सुराणां सुरत्वमसो
रसुरा न सृजत तदसुराणामसुरत्वमिति विज्ञायते ॥ ऊर्जाद उतय
ज्ञियासः ॥ अन्नादाश्च यज्ञियाश्चौर्गित्यंननामोर्जयतीति सतः पक्वं
सुप्रवृक्णमिति वा ॥ पंचजना मम होत्रं जुषध्वं ॥ गंधर्वाः पितरो देवा
असुरा रक्षांसीत्येके चत्वारो वर्णा निषादः पंचम इत्यौपमन्य
वो निषादः कस्मान्निषदनो भवति निषण्णमस्मिन्पापकमिति नैरुक्ताः ॥
यत्पांचजन्यया विशा ॥ पंचजनीनया विशा पंच पृक्ता संख्या स्त्रीपुंनपुं
सकेष्वविशिष्टा बाहुनामान्युत्तराणि द्वादश बाहू कस्मात्प्रबाधत आ

मि५

शिव
३४

म्यांकर्मा ण्यंगुलिनामान्युत्तराणि द्वाविंशतिरंगुलयः कस्मादग्रगा
ति मिन्यो भवंतीवाग्रगालिन्यो भवंतीतिवाग्रकारिण्यो भवंतीवाग्र सा ति
रिण्यो भवंतीतिवाग्रसादिन्यो भवंतीतिवाग्रसानिन्यो भवंतीतिवां
कना भवंतीतिवांजना भवंतीतिवापिवाभ्यंचनादेव स्यु स्तासामेषा
भवति ॥ ॥ दशावनिभ्यो दशकक्ष्येभ्यो दशयोक्त्रेभ्यो दशयोजनेभ्यः ॥
दशाभीशुभ्यो अर्चताजरेभ्यो दशधुरो दश युक्ता वहद्भ्यः ॥ अवनयोंगुल
यो भवंत्यवंति कर्माणि कक्ष्याः प्रकाशयंति कर्माणि योक्त्राणि योजनानी
ति व्याख्यातमभीशवोभ्यश्नुवते कर्माणि ॥ दशधुरो दश युक्ता वहद्भ्यः ॥
धूः धूर्वते र्वधकर्मणः इयमपीतरा धूरेतस्मादेव विहंतिवहं

नि० पू० ३
३५

धारयतेर्वा कांतिकर्मणि उत्तरे धातवोष्टादशान्न नामान्युत्तराण्यष्टाविंशतिर
न्नं कस्मादानतं भूतेभ्योत्तेर्वा त्तिकर्मणि उत्तरे धातवो दश बल नामान्युत्तरा
ण्यष्टाविंशतिर्बलं कस्मा
द्बलं भरं भवति बिभर्त्तेर्द्धन नामान्युत्तराण्यष्टाविंशतिरेव धनं कस्माद्धिनोतीति
सतो गोनामान्युत्तराणि नव क्रुध्यति कर्मणि उत्तरे तवो दश क्रोधनामान्युत्त धा।५
राण्येकादश गतिकर्मणि उत्तरे धातवो द्वाविंशं शतं क्षिप्रनामान्युत्तराणि षड्विंश
तिः क्षिप्रं कस्मात्संक्षिप्तो विकर्षो तिक नामान्युत्तराण्येकादशांतिकं कस्मादानी
तं भवति संग्रामनामान्युत्तराणि षट्चत्वारिंशत्संग्रामः कस्मात्संगमनाद्वा त्रिव
संगरणाद्वा संगतौ ग्रामाविति वा तत्र खल इत्येतस्य निगमा भवंति ॥ ९॥ राम॥ ३५

अभी३दमेकमेको अस्मि निष्षाळ्हभी द्वा किमु त्रयः करंति ॥ खले न पर्षान्प्रति
हन्मि भूरि किं मा निंदंति शत्रवो निंद्राः ॥ अभिभवामीदमेको स्मि निष्षह माणः मेक२
सपत्नानभिभवामि द्वौ किं मा त्रयः कुर्वंत्येक इता संख्या द्वौ इतुततरा संख्यो त्रयस्त्री
त४ र्णतमा संख्या चत्वारश्च लिंतमा संख्या ष्टावश्मोतेर्नवनवनुनी यानावा खावा दश
दस्ता द्दष्टा थर्विवा विंशति द्वि दिशतेः शतं दश दशतः सहस्रं सहस्वप्रयुतं नियुतं
प्रयुतं तत्त्वदभ्यस्त संबुदो मेघो भव ॥ त्यरणामंबुतद्दो बुदो बुमझ्जातीतिवांबु
मझ्जवतीतिवा सयथा महान्बुद भवति वर्षस्त दिवा बुदं ॥ खले न पर्षान्प्रति
हन्मि भूरि ॥ खल इव पर्षान्प्रति हन्मि भूरि खल इति संग्राम नाम खलते वा
स्खलते वायमपीतरः खलु एतस्मो समस्कं नो भवति ॥ किं मा निंदंति शत्रवो निंद्राः ॥
देव२

नि०प०३ यदिंद्रंनविविदुरिंद्रोह्यहमस्म्यनिंद्राइतरइतिवा व्याप्तिकर्मणिउत्तरेधातवोद्वात
२ ६ त्रढेनामनी॥ आक्षाणआश्नुवानआपान आश्नुवानोवधकर्माणिउत्तरेधा
तवस्त्रयस्त्रिंशत्तत्र वियातइत्येतद्वियातयतइ
तिवा वियातये तिवा॥ आखंडलप्ररूयसे॥ आखंडयि
तः खंडं खंडयतेस्तळिदित्यंतिकवधयोः संसृष्टकर्मताडयतीतिसतः॥१०॥
त्वयावयंस्कृधाब्रह्मणस्पतेस्पार्हावसुमनुष्याददीमहि॥ यानोदूरेतळि
तोयाअरातयोभिसंतिजंभयाताअनप्नसः॥ त्वयावयंस्कृवर्धयिचाब्रह्म
णस्पतेस्पृहणीयानिवसूनिमनुष्येभ्यआददीमहियाश्चनोदूरेतळितायाश्चां तिव
तिकेरातयोदानकर्माणोवादानप्रज्ञावाजंभयताअनप्नसोऽप्नइतिरूपनामा ३६
तो

प्रोतीति सतो विद्युत्तडिद्भवतीति शाकपूणिः सा ह्यवताडयति दूराच्च दृश्यतेऽपि
त्विदमंतिकनामेवाभिप्रेतं स्यात्॥ दूरे चित्संतळिदिवातिरोचसे॥ दूरेऽपि संतं
तिक इव संदृश्य स इति वज्रनामान्युत्तराण्यष्टादश वज्रः कस्माद्वर्जयतीति
सतस्तत्र कुत्स इत्येतत्कृंततेर्ऋषिः कुत्सो भवति कर्त्ता स्तोमानामित्यौपमन्य
वोऽत्राप्यस्य वधकर्मैव भवतीति तत्सख इंद्रः शुष्णं जघानेत्यैश्वर्यकर्मणा उत्त
रे धातवश्चत्वार ईश्वरनामान्युत्तराणि चत्वारि तत्रैन इत्येतत्सनित ऐश्व
र्येणेति वा सनितमनेनैश्वर्यमिति वा॥११॥ यत्रा सुपर्णा अमृतस्य भागमनि
मेषं विदथाभिस्वरंति॥ इनो विश्वस्य भुवनस्य गोपाः स मा धीरः पाकमत्रा
विवेश॥ यत्र सुपर्णाः सुपतना आदित्यरश्मयोऽमृतस्य भागमुद कस्या

वाभिप्रयंतीति२

नि०पू०३ निमिषंतो वेदनेनाभि स्वरंतीतिवें श्वरः सर्वेषां भूतानां गोपायितादि
३७ त्यः समाधीरः पाकमत्राविवेशेति धीरो धीमान्पाकः पक्तव्यो भवति विपक्वप्रज्ञ
आदित्य इत्युपनिषद्वर्णो भवतीत्यधिदैवतमथाध्यात्मं यत्र सुपर्णाः सुपतना
नींद्रियाण्यमृतस्य भागं ज्ञानस्यानिमिषंतो वेदनेनाभिस्वरंतीति वाभिप्रयं
तीतिवें श्वरः सर्वेषामिंद्रियाणां गोपायितात्मा स समाधीरः पाकमत्रा विवे
शेति धीरो धीमान्पाकः पक्तव्यो भवति विपक्वप्रज्ञ आत्मेत्यात्मगतिमाचष्टे॥
॥१२॥ बहूनामान्युत्तराणि द्वादश बहुकस्मात् भवतीति स
तो हृस्वनामान्युत्तराण्येकादश हृस्वो हृसतेर्महन्नामान्युत्तराणि पंचविं शिव
शतिर्महान्कस्मान्मानेनान्यांजहातीति शाकपूणिर्मंहनीयो भवतीति वा ३९

स० तत्रववक्षिथविवक्षइत्ये तेवक्तेर्ववहतेर्वसाभ्यासा द्गृहनामान्युत्तराणिद्वाविंशति
र्गृहाः कस्मा द्गृह्णंतीतिसतांपरिचरणकर्मणिउत्तरेधातवोदशसुखनामान्यु
त्तराणिविंशतिः सुखंकस्मात्सुहितंखेभ्यः खंपुनः खनतेरूपनामान्युत्तराणि मा२
षोडशरूपंरोचतेः प्रशस्यनामान्युत्तराणिदशप्रज्ञानामान्युत्तराण्येकाद
पषू शसत्यनामान्युत्तराणिषट्सत्यंकस्मात्सत्सुतायतेसत्प्रभवंभवतीतिवाष्टाउत्त
राणिपदानिपश्यतिकर्माणउत्तरेधातवश्चायतिप्रभृतीनिचनामान्यामिश्राणि
नवोत्तराणिपदानिसर्वपदसमाम्नानाययाथातउपमायदतत्तत्सदृशमितिगा
र्ग्यस्तदासांकर्मज्यायसावागुणेनप्रख्याततमेनवाकनीयांसंवाप्रख्यातंवो
पमिमीतेथापिकनीयसाज्यायांसं॥१३॥ तनूत्यजेवतस्करावनर्गूरशनाभिर्द
शभिरभ्यधीतां॥ तनूत्यक्तनूत्यक्तावनर्गूवनगामिनावग्निमंथनौबाहू

नि० पू० ३ तस्कराभ्यामुपमिमीते तस्करस्तत्करोति यत्पापकमिति नैरुक्तास्तनोतेर्वा स्या त्स

३८ त्संततकर्मभिवत्यहोरात्रकर्मा वा॥ रशनाभिर्दशभिरभ्यधीतां॥ अभ्यधीता

मित्यभ्यधातां ज्यायांस्तत्र गुणोभिप्रेतः॥१४॥ कुह स्विद्दोषा कुह वस्तोरश्विना कु

हाभिपित्वं करतः कुहोषतुः॥ को वां शयुत्रा विधवेव देवरं मर्यं न योषा कृणुते स

धस्थ आ॥ कुह स्विद्रात्रौ भवथः क्व दिवा क्वाभिप्राप्तिं कुरुथः क्व वसथः को वां शयने

विधवेव देवरं देवरः कस्माद्द्वितीयो वर उच्यते विधवा विधातृका भवति विध

अं४ वनाद्वा विधावनाद्वे ति चर्मशिरा अपि वा धव इति मनुष्यनाम तद्वियोगाद्विधवा

देवरो दीव्यतिकर्मा मर्यो मनुष्यो मरणधर्मा योषा यौतेराकुरुते सहस्थाने

थनिपातः यथेति कर्मोपमा॥ यथा वातो यथा वनं यथा समुद्र एजति॥ भ्राज त्रिव

तो अग्नयो यथा॥ आत्मा यक्ष्मस्य नश्यति पुरा जीवगृभो यथा॥ आत्मा अततेर्वा ३८

२४ पुरस्तादेव व्याख्याता २

तेर्वा दिवास्त इव स्याद्याव द्याग्निभूत इति॥ अग्निर्न ये भ्राजसा रुक्मवक्षसः॥
अग्निरिव ये मरुतो भ्राजमाना रोचिष्णूरस्का भ्राजस्वंतो रुक्मवक्षसः॥१५॥
चतुरश्चिद्ददमानाद्बिभीयादानिधातोः॥ न दुरुक्ताय स्पृहयेत॥ चतुरोक्षांधा
४यत रँ इति तद्यथा कितवाद्बिभीयादेवमेव दुरुक्ताद्बिभीयान्न दुरुक्ताय स्पृहये
त्कदाचिदा इत्याकार उपसर्गः पुरस्तादेव व्याख्यातोथाप्युपमार्थे दृश्यते॥
जार आ भगं॥ जार इव भगमादित्योत्र जार उच्यते रात्रेर्जरयिता स एव भासां
तथापि निगमो भवति स्वसुर्जारः शृणोतु न इत्यूषँ स्वसारमाह साह४समस्य ४
चर्याद्रिसहरणाद्वापि त्वयं मनुष्यजार एवाभिप्रेतः स्या त्स्त्रीभगस्तथास्या
द्भजतेर्मेषि इति भूतोपमा॥ मेषो भूतोऽभि यन्नयः॥ मेषो मिषतेस्तथा पशुः प
पोऽश्यतेरग्निरिति रूपमा॥ हिरण्यरूपः स हिरण्यसंदृगपान्नपात्सेदु हिरण्यवर्णः॥

नि०प०३ हिरण्यवर्णस्येवास्यरूपंथा इतिच ॥ तं प्रत्नथा पूर्वथा विश्वथेमथा ॥ प्रत्न इव पूर्व इ
३९ व विश्व इवेम इवेत्ययमेततरो मुष्मादसावस्ततरोस्मादमुथा यथासा विति
व्याख्यातंवदिति सिद्धोपमा ॥ ब्राह्मणवद्वृषलवद्ब्राह्मणा इव वृषला इवेति वृ
षलो वृष शीलो भवति वृषाशीलो वा ॥१६॥ प्रियमेधवदत्रिवज्जातवेदो
विरूपवत् ॥ अंगिरस्वन्महिव्रत प्रस्कण्वस्य श्रुधी हवं ॥ प्रियमेधः प्रिया अ
स्य मेधा यथै तेषामृषीणामेवं प्रस्कण्वं शृणु ह्वानं प्रस्कण्वः कण्वस्य पुत्रः कण्व स्य
प्रभवोय थाग्रमर्चिषि भृगुः संबभूव भृगुर्भृज्यमानो न देहेंगारे ष्वंगि
रा अंगारा अंकना अंचना अत्रैव तृतीयमृच्छतेत्यूस्तस्मादत्रिर्न त्रय इति विख चु
खा ननाद्वैखनसो भरणाद्भारद्वाजो विरूपो नानारूपो महिव्रतो महाव्रत इति ॥१७॥ शिव
अथ लुप्तोपमान्यर्थोपमानीत्याचक्षते सिंहो व्याघ्र इति पूजायां श्वा काक इति ३९

कुत्सायांकाकइति शब्दानुकृतिस्तदिदंशकुनिषुबहुलंनशब्दानुकृतिर्विद्यत
इत्यौपमन्यवः काकोपकालयितव्योभवति तित्तिरिस्तरणात्तिलमात्र इतिवा
कपिंजलः कपिरिवजीर्णः कपिरिवजवतईषत्पिंगलोवाकमनीयंश×चित्र×ब्दं
पिंजयतीतिवाश्वा शुयायीशवतेर्वास्याद्गतिकर्मणः श्वसितेर्वा सिंहः
सहनाद्धिंसेर्वास्याद्विपरीतस्यसंपूर्वस्यवाहंतेः संहायहंतीतिवाव्याघ्रोव्या
घ्राणाद्व्यादाय हंतीतिवा॥१८॥अर्चतिकर्मणउत्तरेधातवश्चतुश्चत्वारिं
शन्मेधाविनामान्युत्तराणिचतुर्विंशतिर्मेधावी कस्मान्मेधयातद्वान्भवति
मेधामतौधीतैंय स्तोतृनामान्युत्तराणित्रयोदशस्तोतास्तवनाद्यज्ञनामान्यु
त्तराणिपंचदशयज्ञः कस्मात्प्ररव्यातंयजतिकर्मेतिनैरुक्तायाञ्चोभवतीति
वायजुरुन्नोभवतीतिवाबहुकृष्णाजिनइत्यौपमन्यवोयजूंष्येनंनयंतीति

नि॰पू॰३ वर्त्विङ्नामान्युत्तराण्यष्टाद्दृत्विक्कस्मादीरण ऋग्यष्टा भवतीति शाकपूणिस्तु
४०
याजी भवतीति वा याञ्चाकर्माणि उत्तरे धातवः सप्तदशा दानकर्माणि उत्तरे धात
वो दशाध्येष [illegible] णाक [illegible] र्माणि उत्तरे धातव श्चत्वारः स्वपिति सस्तीति द्वौ स्वपि
ति कर्माणौ कूपनामान्युत्तराणि चतुर्दशा कूपः कस्मात्कुपानं भवति कुप्यतेर्वासि
ननामान्युत्तराणि चतुर्दशौ [illegible] वस्तेनः कस्मात्संस्त्यानमस्मिन्पापकमि
ति नैरुक्ता निपदं तांतहितिनामधेयान्युत्तराणि षण्णिपदं तं कस्मान्निर्निक्तं
भवति दूरनामान्युत्तराणि पंच दूरं कस्माद्रुतं भवति दुरयं वा पुराणनामा
न्युत्तराणि षट् पुराणं कस्मात्पुरा नवं भव[illegible]ति नवनामान्युत्तराणि षळेव
नवं कस्मादानीतं भवति ॥१९॥ द्विरा उत्तराणि नामानि प्रपित्वे [illegible] भीक इ त्रिव
त्यासंनस्य प्रपित्वे प्राप्ते भीके भ्यक्ते ॥ आपित्वे नः प्रपित्वे तूयमागहि ॥ ४०

81

दि अभीकेचिदुलोककृत्यपिनिगमोभवतीदभ्रमर्भकमित्यल्पस्यदभ्रंदभ्नोतेःसु
दंभंभवत्यर्भकमवहृतंभवति॥उपोपमेपरामृशमामेदभ्राणिमन्यथाः॥नमोम
हद्भ्योनमोअर्भकेभ्यइत्यपिनिगमोभवतीस्तिरःसतइतिप्राप्तस्यतिरस्तीर्णंभ
वतिसतःसंसृतंभवति॥तिरश्चिदर्ययापरिवर्त्तिर्यातमदाभ्या॥पात्रेवभिंद
न्सतएतिरक्षसइ त्यपिनिगमोभवतस्त्वो नेमइत्यर्धस्यत्वोपततो
नेमोपनीतोर्धंहरतेर्विपरीताद्धारयतेर्वास्यादुद्धृतंभवत्यृध्नोतेर्वास्यादृद्ध
तमोविभागः॥पीयतित्वोअनुत्वोगृणाति॥नेमेदेवानेमेसुराइत्यपिनिग
मोभवतऋक्षास्तृभिरितिनक्षत्राणिनक्षतेर्गतिकर्मणोनेमानिक्षत्राणी
तिचब्राह्मणमृक्षाउदीर्णानीवख्यायंतेस्तृभिस्तीर्णानीवख्यायंते॥अमीय
नक्षत्राणां२

x कायदद्धो x

नि॰पू॰ ऋक्षा निहितासउच्चा ।। पश्यंतोद्यामिवस्तृभिरित्यपिनिगमोभवतौवम्री
४१ भिरुपजिह्विकाइतिसीमिकानांवम्र्योवमनात्सीमिकास्यमनाउपजिह्वि
काउपजिघ्र्यः ।। वम्रीभिःपुत्रमग्रुवोअदानं ।। यदत्त्यपजिह्विँअतिसर्पतीत्य
पिनिगमोभवतऊर्दरंकूदरमित्यावपनस्योद्धरमुद्धीर्णंभवत्यूर्जेदीर्णंवा ।।
तमूर्दरंनदृणाताययवेनेत्यपिनिगमोभव तिंतमूर्दरमिवपूरयतिय
वेनकूदरंकृतदरंभवति ।। समिद्धोअंजंनकूदरंमतीनामित्यपिनिगमो
भवति ।। २० ।। रंभःपिनाकमितिदंडस्यरंभैरभंतएनं ।। आ त्वारंभन्न आ३
जिव्रयोररभेत्यपिनिगमोभवत्यारभाम्हेत्वाजीर्णाइव दंडंपिनाकं शिव
प्रतिपिनष्ट्येनेनकृत्तिवासाःपिनाकहस्तोवततधन्वेत्यपिनिगमो ४१

ने

भवति॥ मेना [illegible] ग्ना इति स्त्रीणां॥ स्त्रियस्त्यायतेरप
त्रपणाकर्मणो मेना मानयंत्येना ग्ना गच्छंत्येनाः॥ अमेनांश्चिज्जनिवतश्च
कर्थ॥ ग्नास्त्वाकृंतंनपसोतन्वतेंत्यपि निगमौ भवतः॥ शेपो वैतस इति पुं
स्प्रजननस्य शेपः शपतेः स्पृशतिकर्मणो वैतसो वितस्तं भवति॥ य
स्यामुशंतः प्रहराम शेपं॥ त्रिः स्म माह्नः श्नथयो वैतसेनेत्यपि निगमौ
भवतोयैने इत्युपदेशस्य॥ अयातेअग्ने समिधा विधेमेति स्त्रियाः॥ ए
नावोअग्निं मितिनपुंसकस्य॥ एनापत्यातन्वं संसृजस्वेति पुंसः॥
सिष कु सचत इति सेवमानस्य॥ सनः सिषक्तु यस्तुरः॥ सनः सेवतां
यस्तुरः॥ सचस्वानः स्वस्तये॥ सेवस्वनः स्वस्तये॥ स्वस्तीत्यविनाशिना
मास्तिरभिपूजि तः स्वस्तीति भ्यसतेरेजत इति भयवेपनयोः॥

नि०पू०२ यस्यशुभ्राञ्जोदसी अभ्यसेतां॥ रेजःते अग्ने पृथिवी मखेभ्य इति त्यपि निग
मो भवतो द्यावापृथिवी नामधेयान्युत्तराणि चतुर्विंशतिस्तयोरेषा
४२ भवति॥ [illegible] ॥२१॥ कतरा पूर्वा कतरा परायोः कथा जाते कवयः को
विवेद॥ विश्वंत्मना बिभृतो यद्ध नाम विवर्त्तेते अहनी चक्रियेव॥ कतरा पूर्वा
कतरा परैनयोः कथं जाते कवयः क एने विजानाति सर्वमात्मना बिभृतो
यद्धैनयोः कर्म विवर्त्तेते चैनयोरहनी अहोरात्रे चक्रयुक्ते इवेति द्यावापृ
थिव्योर्महिमानमाचष्ट आचष्टे॥२२॥ ७॥ कर्मनामानि परिषद्यं न हिग्न
भायात्रास्सहूक्तिरभ्रातिवनजामयेमनुष्यनामानि तदद्यदरावनिभ्यो
भा॥२दंत्वयावयंयत्रास्कपर्णा बकुनामानि तन्न्त्यजे वकुहस्विच्चतुराश्वि शिव
त्रिअयमेधवदयलुप्तोपमोन्यर्च तिद्विरोरंभः कतराद्याविंशतिः॥ राम ४२

इति निरुक्ते पूर्वषट्के तृतीयः ॥ छ ॥ हरिः ॐ ॥ एकार्थमनेकशब्दमित्येत
दुक्तमथ यान्यनेकार्थान्येकशब्दानि तान्यतोनुक्रमिष्यामोनवगतसंस्का
रांश्च निगमांस्तदैकपदिकमित्याचक्षते जहा जघानेत्यर्थः ॥१॥ कोनु मर्या
अमिथितः सखा सखायमब्रवीत् ॥ जहा को अस्मदीषते ॥ मर्या इति
मनुष्यनाम मर्यादाभि धानं वा स्यान्मर्यादा मर्यैरादीयते मर्यादा मर्या
दिनोर्विभागो मेथतिराक्रोशकर्मा पापकं जघानकमहं जातुः को स्मदी
तः पलायते निधा पाश्या भवति यन्निधीयते पाश्या पाशसमूहः पाशः
पाशयते विपाशनात् ॥२॥ वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो
नाधमानाः ॥ अपध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुर्मुमुग्ध्य१स्मान्निधयेव बद्
धान् ॥ वयो वेर्बहुवचनं सुपर्णाः सुपतना आदित्यरश्मयः उपसेदुरिन्द्रं

86

नि०सू०४ याचमाना अपोर्णुह्याध्वस्तंचक्षुश्चक्षुः ख्यातेर्वाचष्टेर्वा पूर्द्धि पूरय देहीति
४३ वामुंचास्मान्पाशेरिव बद्धान्पार्श्वतः श्रोणितः शितामतः पार्श्वं पर्शुमयमं
गंभवति पर्शुः स्पृशतेः संस्पृष्टा पृष्ठदेशं पृष्ठं स्पृशतेः संस्पृष्टमंगैरंग
मंगनादंचनाद्वा श्रोणिः श्रोणतेर्गतिचलाकर्मणः श्रोणिश्चलतीव गच्छ
तौ दोः शितामभवति दोर्द्रवतेर्योनिः शितामेति शाकपूणिर्विषितो भव थंचि
ति श्यामतो यकृत्त इति तैटीकिः श्यामं श्यायतेर्यकृद्यथाकथाचकृत्य
ते शितिमांसतो मेदस्त इति गालवः शितिः श्यतेर्मांसं माननं वा मानसं
वा मनोस्मिन्त्सीदतीति वा मेदो मेद्यतेः ॥३॥ यदिंद्र चित्र मेहनास्ति त्वादात
तमद्रिवः ॥ राधस्तन्नो विदद्वस उभयाहस्त्याभर ॥ यदिंद्र चित्रचाय शिव
नीयं मंहनीयं धनमस्ति यन्म इह नास्तीति वा त्रीणि मध्यमानि पदानि ४३

त्वयानस्तद्घातव्यमद्भिवन्नद्भिराहृणात्येनेनापिवोक्तिसोमादइतिहविज्ञा नेस्या१
यतेराधइतिधननामराध्नुवंत्येनेनतंनस्त्वंवित्तधनोभाभ्यांहस्ताभ्या
माहरोभौसमुब्धौभवतोदमूनादमसमनावादानमनावादांतमनावा
पिवादमइतिगृहनामतन्मनास्यान्मनोमनोतेः॥ ॥जुष्टोदमूनाअतिथि
र्दुरोणइमन्नोयज्ञमुपयाहिविद्वान्॥विश्वाअग्ने अभियुजोविहत्याश
त्रूयतामाभराभोजनानि॥अतिथिरभ्यतितोगृहान्भवत्यभ्येति
तिथिषुपरकुलानीतिवापरगृहाणीतिवादुरोणइतिगृहनामदुरवा
भवंतिदुस्तर्पाइमन्नोयज्ञमुपयाहिविद्वान्सर्वाअग्नेभियुजोविहत्यश अ२
मा२ त्रूयतांभरभो जनानिनिहत्यान्येषांबलानिशत्रूणांभवनादाहर
भोजनानीतिवाधनानीतिवामूषोमूषिकाइत्यथोमूषिकाःपुनर्मुष्णा

नि॰पू॰०४ तेर्मूषोव्येतस्मादेव॥५॥ संमातमंत्युभितः सपत्नीरिवपर्शवः॥ मूषोन
४४ शिश्नाव्यदंतिमाध्यःस्तोतारंतेशतक्रतोवित्तंमेअस्यरोदसी॥ संतपं
म३ तिमाभितः सपत्न्यइवेमाःपर्शवःकूपपर्शवोमूषिकाइवास्नातानिसू
त्राणिव्यदंतिस्वांगाभिधानंवास्याच्छिश्नानिव्यदंतीतिवासंतपंतिमा
ध्यःकामाःस्तोतारंतेशतक्रतोवित्तंमेअस्यरोदसी॥ जानीतंमेस्यद्या
वापृथिव्याविति त्रितंकूपेवहितमेतत्सूक्तंप्रतिबभौतत्रब्रह्मेतिहास
मिश्रमृङ्मिश्रंगाथामिश्रंभवतित्रितस्तीर्णतमोमेधयाबभूवापिवा
संख्यानामेवाभिप्रेतंस्यादेकतोद्वितस्त्रितइतित्रयोबभूवुः॥६॥ निरु
इषिरेणतेमनसासुतस्यभक्षीमहिपित्र्यस्येवरायः॥ सोमराजन्प्र ४४
णआयूंषितारीरहानीवसूर्योवासराणि॥ ईषणेनवेषणेनवार्षणेन

वांतेमनसासुतस्य भक्षीमहि पित्र्यस्येव धनस्य प्रवर्द्धय चन आयं
बिसोमराजन्॥ अहानीव सूर्यो वासराणि॥ वासराणि वेसराणि विवा
सनानि गमनानीति वा कुरुतनेत्यनर्थका उपजना भवंति कर्त्तन हंतन
यातनेति जठरमुदरं भवति जग्धमस्मिन्ध्रियते धीयते वा॥७॥ मरुत्वां
इंद्र वृषभो रणाय पिबा सोममनुष्वधं मदाय॥ आसिंचस्व जठरे मध्व ऊ
र्मिंत्वं राजासि प्रदिवः सुतानाम्॥ मरुत्वानिंद्र मरुद्भिः स्तद्वान् वृषभो व
र्षितापां रणाय रमणीयाय संग्रामाय पिब सोममनुष्वधमन्वन्नं मदा
य मदनीयाय जैत्रायासिंचस्व जठरे मधुन ऊर्मिं मधु सोममित्यौपमि
कं माद्यतेरिदमपीतरन्मध्वेतस्मादेव त्वं राजासि पूर्वेष्वप्यहःसु सुता
नां॥८॥ तितउ परिपवनं भवति ततवद्वा तुन्नवद्वा तिलमात्रतुन्नमिति वा॥९॥

सक्तुमिव तितउना पुनंतो यत्र धीरा मनसा वाचमक्रत ॥ अत्रा सखायः
सख्यानि जानते भद्रैषां लक्ष्मीर्निहिताधि वाचि ॥ सक्तुमिव परिपव
नेन पुनंतः सक्तुः सचतेर्दुर्धावो भवति कसतेर्वा स्याद्विपरीतस्य विक
सितो भवति यत्र धीरा मनसा वाचमकृषत प्रज्ञानं धीराः प्रज्ञानवंतो
ध्यानवंतस्तत्र सखायः सख्यानि संजानते भद्रैषां लक्ष्मी
र्निहिताधि वाचीति भद्रं भगेन व्याख्यातं भजनीयं भूतानामभि
द्रवणीयं भवद्रमयतीति वा भाजनवद्वा लक्ष्मीर्लाभाद्वा लक्षणा
द्वा लप्स्यनाद्वा लांछनाद्वा लषतेर्वा स्यात्प्रेप्साकर्मणो लग्यतेर्वा
स्यादाश्लेषकर्मणो लज्जतेर्वा स्यादश्लाघाकर्मणः शिप्रेइत्यक शिव
परिष्टाद्व्याख्यास्यामः ॥ १० ॥ तत्सूर्यस्य देवत्वं तन्म हित्वं

मध्याकर्त्तोर्विततंसंजभार॥ यदेदयुक्तहरितःसधस्थादाद्रात्रीवासस्त
नुतेसिमस्मै॥ तत्सूर्यस्यदेवत्वंतन्महित्वंमध्येयत्कर्मणांक्रियमाणानां
नि॰ ३ विततंसंह्रियतेयदासावयुंहरणानादित्यरश्मीन्हरितोश्वानिति
वाथरात्रीवासस्तनुतेसिमस्मैवसरमहरवयुवतीसर्वस्मादपि
वोपमार्थेस्याद्रात्रीववासस्तनुतइतितथापिनिगमोभवति॥
पुनःसमव्यद्विततंवयंती॥ समनात्सीत्॥११॥ इंद्रेणसंहिदृक्षसे
संजग्मानोअबिभ्युषा॥ मंदूसमानवर्चसा॥ इंद्रेणहिसंदृश्यसे
संगच्छमानोऽबिभ्युषागणेनमंदूमदिष्णूयुवांस्थोपिवामंदुनाते
नेतिस्यात्समानवर्चसेत्येतेनव्याख्यातं॥१२॥ ईर्मांतासःसिलि
कमध्यमासःसंशूरणासोदिव्यासोअत्याः॥ हंसाइवश्रेणिशोयतंते

नि०पू०४
४६

यदाक्षिषुर्दिव्यमज्ममश्वाः ॥ ईर्मांताः समीरितांताः सुसमीरितांताः
पृथ्वंता वा सिलिकमध्यमाः संसृतमध्यमाः शीर्षमध्यमा वा।पि वा
ग्निर आदित्यो भवति यदनुशेते सर्वाणि भूतानि मध्ये चैषां ति
ष्ठतीदमपीतरच्छिर एतस्मादेव समाश्रितान्येतदिंद्रियाणि भव
ति ॥ संशूरणासो दिव्यासो अत्याः ॥ शूरः शवतेर्गतिकर्मणो दि
व्या दिविजा अत्या अतनाः ॥ हंसा इव श्रेणिशो यतंते ॥ हंसा हंते
र्घ्नंत्यध्वानं श्रेणिशा इति श्रेणिः श्रयतेः समाश्रिता भवंति यदा
क्षिषुर्यदापं दिव्यमज्ममजनिमाजिमश्वा अस्यादित्यस्तुतिर
श्वस्यादित्यादश्वो निस्तष्ट इति सूरादश्वं वसवो निरतष्टेत्यपि
निगमो भवति ॥ १३ ॥ कायमानो वनात्वं यन्मातॄरजगन्नपः ॥ राम

शिव
४६

न तत्ते अग्ने प्रमृषे निवर्त्तनं यद्दूरे सन्निहाभवः॥ कायमानश्चायमानः
वा कामयमान इति वनानि त्वं यन्मातॄरपोगम उपशाम्यंन तत्ते अग्ने प्र
मृष्यते निवर्त्तनं दूरे यत्सन्निह भवसि जायमानः॥ लोधं नयंति पशु
मन्यमानाः॥ लुब्धमृषिं नयंति पशुं मन्यमानाः॥ शीरं पावकशो
चिषं पावकदीप्तिं॥ अनुशायिनमिति वाशिनमिति वा॥ १४ ॥ कनी
नकेव विद्रधेनवे द्रुपदे अर्भके॥ बभ्रू यामेषु शोभेते॥ कनीनके कन्य
के कन्या कमनीया भवति क्वेयं नेतव्येति वा कमनेनानीयत इति वा क
नतेर्वा स्यात्कांतिकर्मणः कन्ययोरधिष्ठानप्रवचनानि सप्तम्या ए
कवचनानीति शाकपूणिर्विद्रधयोर्दरुपाद्योर्दरुणो द्रुतेर्वा द्रूणातेर्वा

नि०प०४ तस्मादेवऋभुनवेनवजातैअर्भकेअवृद्धेतियथातदधिष्ठानेषुशोभेते
४० एवंबभ्र्यामेषुशोभेतेबभ्र्वोरश्वयोः संस्तवइदंचमेदादिदंचमेदा
दित्यृषिःप्रसंख्यायाह॥ सुवास्त्वाअधितुग्वनि॥ सुवास्तुर्नदीतु
ग्वतीर्थंभवति तूर्णमेतदायंति॥ कुविन्नंसंते मरुतःपुनर्नः॥ पुन
र्नोनिमंतेमरुतोनसंतइत्यपरिष्टाद्व्याख्यास्यामः॥ येतेमदाआह
नसोविहायसस्तेभिरिंद्रंचोदयदातवेमघं॥ येतेमदाआहनवंतो न=
वचनवंतस्तैरिंद्रंचोदय दानायमघं॥२५॥ उपोअदर्शिशुंध्युवो
नवक्षोनोधाइवाविरकृतप्रियाणि॥ अ द्मसन्नसंसतोबोधयंती शिव
श्वत्तमागात्पुनरेयुषीणां॥ उ पादर्शिशुंध्युवः शुंध्युरादित्योभव ४०

तिशो धनात्तस्येव वृक्षो भासो ध्यूखंमिद मपीतरद्वृक्ष एतस्मादेवाध्यू [illegible] खं
कायेत्राकुनिरपिशुंध्यरूच्यते त्रोधनादेवोदकचरो भवत्यापोपिशुंध्यवउ
च्यंते त्रोधनादेवनोधासषिर्भवतिनवनंदधातिस यथा स्तूत्याकामानाविष्कु
रुते एवमुषारूपाण्याविष्कुरुते भ्रसद भ्रान्तंभवत्यभ्रसादिनीतिवान्नसानि
नीतिवा॥ सुसतो बोधयंती रात्रिंवत्तुमागामुनरेयुषीणां॥ स्वपतो बोधयंतीरा
श्चतिकतमागाम्नुनरागामिनीनां॥ तेवारीमंतइभिणः॥ ई ष पिनइति
वैषणिनइतिवार्षनेणिइतिवावारीतिवाडूःनामवारयतइति सत्यो॥ हंसो
वाध्वर्यो प्रतिमेग्टणी हीद्रा युवाहःकृणवावुजुषं॥ अभिवहनस्तूतिंम
धिषवणाप्रवादास्तूतिंमन्यंतेरेंद्रीत्येवरास्यते परितक्म्येत्यपरिष्टाद्याख्या
स्यामः॥१६॥ स्तुविते स्तुइते स्तूते सुगते प्रजायामिति वा॥ स्तुविते माधा

९८

नि०पू०४ इत्यपि निगमो भवति॥ दयतिरनेककर्मा॥ नवेन पूर्वं दयमानाः स्यामेत्युपद
४८— याकर्मा य एकं इद्दयते वस्विति दानकर्मा वा विभागकर्मा वा दुर्वर्त्तुर्भीमो दय
ते वनानीति दहतिकर्मा दुर्वर्त्तुर्दुर्वारः॥ विदद्वसुर्दयमानो विन्नात्रून्निति
हिंसाकर्मा॥ इमे स्रुता इंदवः प्रा तरित्वना सजोषसा पिबतमश्विना तान्॥
अयं हि वामूतये वंदनाय मां वायसो दोषा दयमानो अबूबुधत्॥ द
यमान इति॥ नूचिदिति निपातः पुराणनवयोर्नूचेति च॥ अद्या चिन्नू चि
त्तदपो नदीनां॥ अद्य च पुरा च तदेव कर्म नदीनां॥ नूच पुरा च सदनं रयी
णां॥ अद्य च पुरा च सदनं रयीणां रयिरिति धननाम रातेर्दानकर्मणः॥
॥१७॥ विद्याम तस्य ते वयमकूपारस्य दावने॥ विद्याम तस्य ते वयमकु शिव
परणस्य दानस्यादित्योऽप्यकूपार उच्यते कूपारो भवति दूरपारः समु ४८—

ड्रोप्यकूपार उच्यते कूपारो भवति महापारः कच्छपोप्यकूपार उच्यते कूपारो न
ति२ कूपमृच्छतीति कच्छपः कच्छंपाति कच्छेन पातीतिवा कच्छेन पिबतीतिवा कच्छः ख
च्छः खच्छदोयमपीतरो नदीकच्छ एतस्मादेव कमुदकं तेन छाद्यते ॥ शिशीते
शृंगे ४ शृंगे रक्षसे विनिक्षे ॥ निश्चयति रक्षसो विनिक्षणनाय रक्षो रक्षितव्यमस्माद्र
हसि क्षणोतीतिवा रात्रौ नक्षत इतिवा ॥ अग्निः सुतुकः सुतुकैभिरश्वैः ॥ सु
तुकनः सुतुकनैरितिवा सुप्रजाः सुप्रजोभिरितिवा ॥ सुप्रायणा अस्मिन्य
ज्ञे विश्रयंतां ॥ सुप्रगमनाः ॥ १८ ॥ देवा नो यथा सदमिद्वृधे असन्नप्रायुवो र
य३ क्षितारो दिवे दिवे ॥ देवा नो यथा सदा वर्धनौ स्युरप्रायुं प्रमाद्यंतो रक्षितारः वो२
श्चाहन्यहनि च्यवन ऋषिर्भवति च्यावयिता स्तोमानां च्यवानमित्यप्यस्य
निगमा भवंति ॥ युवं च्यवानं सुनयं यथा रथं पुनर्युवानं चरथाय तक्षथुः ॥ युवं

पुराणं१
नि०२०४ च्यवनंसनयंयथारथंपुनर्युवानंचरणायततक्षथुर्युयुर्वाश्च्यौतिकर्माणितक्ष
४९ तिःकरोतिकर्मा॥ जौरजतेर्ज्योतीरजउच्यतेउदकंरजउच्यतेलोकारजां
स्युच्यंतेस्टगहनीरजसीउच्येते॥ रजांसिचित्राविचरंतितन्यवइत्य
पिनिगमोभवतिहरोहरतेर्ज्योतिर्हरउच्यतेउदकंहरउच्यतेलोकाहरांस्यु
च्यंतेस्टगहनीहरसीउच्येते॥ प्रत्यग्नेहरसाहरःश्टणीहीत्यपिनिगमोभ
वति॥ जकुरेविचित्तयंतः॥ जकुरेविचेतयमानाव्यंतइत्येषोनेककर्मपदंदेव
स्यनमसाव्यंतइतिपश्यतिकर्मावीहिशूरपुरोळाशमितिखादतिकर्मा॥ वीतंपा
तंपयसउस्रियायाः॥ अश्नीतंपिबतंपयसउस्रियायाउस्रियेतिगोनामो
स्राविणोस्यांभोगाउस्त्रेतिच॥ त्वामिंद्रमतिभिःसुतेसुनीनाथासोवसूय
वः॥ गोभिःक्रीणाअनूषतगोभिःकुर्वाणाअस्तोषत॥ आतूषिंचहरिमींद्रोरु शिव
पस्थेवाशीभिस्तक्षताश्मन्मयीभिः॥ आसिंचहरिंद्रोरुपस्थेद्रुममयस्यहरिं ४९

सोमो हरितवर्णोयमपीतं रो हरिरेतस्मादेव॥ वाशीभिस्तक्षताश्मन्मयी
भिः॥ वाशीभिर श्ममयीभिरितिवा वाग्भिरितिवा॥ सत्राई दुर्यो विषु
णस्यजंतोर्मा शिश्नदेवा अपिगुर्ऋतं नः॥ सउत्सहतौ विषुणस्य जंतौ यो२
र्विषमस्य मा शिश्नदेवा अब्रह्मचर्याः शिश्नं श्नथते॥ अपिगुर्ऋतं नः॥ सत्यं
वा यज्ञं वा॥१९॥ आ घा ता गच्छानुत्तरा युगानि यत्र जामयः कृणवन्नजामि॥
उप बर्बृहि वृषभाय बाहुम न्यमिच्छस्व सुभगे प तिं मत्॥ आगमिष्यंति
तान्युत्तराणि युगानि यत्र जामयः करिष्यंत्यजामिकर्माणि जाम्यतिरेक
नाम बालिशस्य वा समानजातीयस्य वोपजन उ पधेहि वृषभाय बाहु
मन्यमिच्छस्व सुभगे पतिं मदिति व्याख्यातं॥२०॥ द्यौर्मे पिता जनिता ना
भिरत्र बंधुर्मे माता पृथिवी महीयं॥ उत्तानयोश्चम्वो३र्योनिरंतरत्रा पिता

नि०पू०४ दुहितुर्गर्भमाधात्।। द्यौर्मेपितापातावापालयितावाज नयितानाभिरत्रैबं

५० धुर्मेमाता पृथिवीमहतीयंबंधुः संबंधनान्नाभिः संनहनान्नाभ्यासंन

द्धागभाजायंत इत्याहुरेतस्मादेवज्ञातीन्सनाभय इत्याचक्षते सबंधव

इतिचज्ञातिः संज्ञानात्।।उत्तानयोश्चम्वोर्योनिरंतः।।उत्तां उत्ततानऊर्ध्व न४

तानोवातत्र पितादुहितुर्गर्भंदधातिपर्जन्यः पृथिव्याः शंयुः सुखंयुः।।

अथानः शंयोररपोदधात।। रपोरिप्रमितिपापनामनीभवतः शमनंचरोगा

णांयावनंचभयानामथापिशंयुर्बार्हस्पत्यउच्यते।। तच्छंयोरावृणीमहे

गातुंयज्ञायगातुंयज्ञपतयइत्यपिनिगमोभवतिगमनंयज्ञायगमनं

यज्ञपतये।।२१।।अदितिरदीनादेवमाता।।२२।।अदितिर्द्यौरदितिरंतरिक्षमदि ।रिव

तिर्मातासपितासपुत्रः।।विश्वेदेवाअदितिः पंचजनाअदितिर्जातमदितिर्जं ५०

KKSU LIBRARY
RAMTEK
441 106
M-1707
Dist. Nagpur

न्त्वं॥ इत्यदितेर्विभूतिमाचष्टे एनान्यदीनानीतिवा॥ यमेरिरे भृगवः॥ एरिर
इतीर्त्तिरूपसृष्टोभ्यस्तः॥२३॥ उत स्मैनं वस्त्रमथिंनतायुमनुक्रोशंति क्षित
यो भरेषु॥ नीचायमानंजसु रिंनश्येनंश्रव श्चाछा पशुमच्चं यूथम्॥
अपिस्मैनंवस्त्रमथिमिव वस्त्रमाथिनंवस्त्रंवस्ते स्तायुरैस्तेननाम संस्त्यान ति४
मस्मिन्पापकमितिनैरुक्तास्तस्यतेर्वास्यादनुक्रोशंति क्षि तयः संग्रा
मेषु भर इति संग्रामनाम भरतेर्वाहरतेर्वा नीचायमानंनीचैरयमानंनी
चैर्निचितंभवत्युच्चैरुच्चितंभवति जस्त्तमिव श्येनं श्येनः शंसनीयं गच्छ
ति॥ श्रवश्चाछा पशुमच्चं यूथं॥ श्रवश्चापि पशुमच्च यूथं प्रशंसां च यूथं
च धनं च यूथं चेति वा यूथं यौतेः समायुतं भवति॥ इंधान एनं जरते स्वा
धीः॥ गृणाति॥ मंदीमंदतेःस्तुतिकर्मणः॥ प्रमंदिने पितुमदर्चता वचः॥ प्रार्चे

नि०पू०४
५१

तमंदिनेपितुमद्वचोगोर्व्याख्यातः ।। २४ ।। अत्राहगोरमन्वतनामत्वष्टुरपी
च्यी ।। इत्थाचंद्रमसोगृहे ।। अत्रहगोस्त्वसममंसतादित्यरश्मयः स्वंनामापी
च्यमपगतमपचितमपिहितमंतर्हितंवामुत्रचंद्रमसोगृहे गातुर्व्याख्या
तोगातुंकृण्वन्नुषसोजनायेत्यपिनिगमोभवति दंसयः कर्माणि दंस
यंत्येनानि ।। कुत्सायमन्मन्नह्यश्चदंसयत्येइपिनिगमोभवति ।। सतूत
वनैनमश्नोत्यंहतिः ।। सतुतावैनेनमंहतिरश्नोत्यंहतिश्वांहश्वांकुभ्य
हंतेर्निरूढोपधाद्विपरीतात् ।। बृहस्पतेचयसइत्पियारुं ।। बृहस्पते
यच्चातयसिदेवपीयुंपीयतिर्हिंसाकर्मा वियुतेद्यावापृथिव्यौविय
वनात् ।। समान्यावियुतेदूरेअंते ।। समानंसंमानमात्रंभवतिमात्रामाना रिव
दूरंव्याख्यात मंतौततेसंधगितिं पृथग्क्तावस्यप्रवचनंभवत्यथाप्य ५२

ध्मोत्यर्थे द्दश्यते ॥ सधग्मा यासधगुता रो मिष्ठाः ॥ सध्रुवन्नयाक्षीर्स
ध्रुवन्नशा मिष्ठा इति चा॑स्या इति चा॑स्येति चोदात्तं प्रथ मादेरोनुदात्त
मन्वादेरोती व्रार्थतरमु दात्तमल्पीयोर्थत रमनुदात्तं ॥ अस्या ऊ षु ण
उप सातये भुवो हेळमानो ररिवाँ अजाश्वश्रवस्यता मजाश्व ॥ अस्येनः
सातय उपभवा हेळमा नोक्रुध्यन्नरिवान्त्राति रम्य स्तोऽजाश्वेति पूषण
माहाजाश्वा जा अजना अथानुदात्तं ॥ दीर्घायुरस्या यः पति र्जीवातिनु युरु
पुरु रदः शतं ॥ दीर्घायु स्यायः पति र्जीवतु स शरदः शतं शरच्छता अस्या
मोषधयो भवंति शीर्णा आप इति वा॑स्येत्यस्याद्त्येन व्याख्यातं ॥ [illegible] ॥ ते ३
अस्य वामस्य पलितस्य होतुस्तस्य भ्राता मध्यमो अस्त्यश्नः ॥ तृतीयो
भ्राता घृतपृष्ठो अस्यात्रापश्यं विश्पतिं सप्तपुत्रं ॥ अस्य वामस्य वननी

नि०प्र०४ यस्यपलितस्यपालयितुर्होतुर्ह्वतिव्यस्यतस्यभ्रातामध्यमो.स्त्यश्नोभ्रा
५२ ताभरतेर्हरतिकर्मणोहर तेभागंभर्त्तव्योभवतीति वातृतीयो
भ्राताघृतपृष्ठोस्यायमग्निस्तत्रापश्यंसर्वस्यपातारंवापालयितारं
वाविश्पतिंस प्तपुत्रंसप्तमपुत्रंसर्पणपुत्रमितिवासप्तसृप्तासंख्या
सप्तादित्यरश्मयइतिवदंति॥ २६॥ सप्तयुंजंतिरथमेकचक्रमेकोअश्वो
वहतिसप्तनामा॥ त्रिनाभिचक्रमजरमनर्वंयत्रेमाविश्वाभुवनाधित
ति४ ष्ठुः॥सप्तयुंजंरथमेकचक्रमेकचारिणंचक्रंचकतेर्वा चरतेर्वा
क्रामतेर्वैकोश्वोवहतिसप्तनामादित्यः सप्तास्मैरश्मयोरसानभिसं
न२ नामयंतिसप्तैनमृषयःस्तुवंतीति वेदमपीतरन्नामैतस्मादेवाभिस न्नाव
न्नामात्संव त्सरप्रधानउत्तरोर्द्धर्चे स्त्रिनाभिचक्रंत्र्यृतुःसंवत्सरो ५२

त्यै

ग्रीष्मो वर्षा हेतेमं इति संवत्सरः संवसंते स्मिन्भूतानि ग्रीष्मो ग्रस्यंते
स्मिन्त्र सौ वर्षा वर्षत्यास्य पर्जन्यो हिमंतो हिमवान्हिमं पुनर्हंते वा हि
नोते वीजरमज्जरणधर्मिणमनर्वमिप्रत्युतमन्यस्मिन्यत्रेमानि सर्वा
णि भूतान्यभिसंतिष्ठंते तं संवत्सरं सर्वमात्राभिः स्तोति पंचारे चक्रे प
रिवर्त्तमान इति पंचर्तुतया पंचर्तुः संव त्सरस्येति च ब्राह्मणं
हेमंतशिशिरयोः समासेन षळर आकुरर्पितमिति षळृतुर्याराः प्र त
त्यतानामौ षट् पुनः स हतेः॥ द्वादशारं नहि तज्जराय॥ द्वादशाप्र
धयश्चक्रमेकमिति मा सा नांमासा मानात्प्रधिः प्रहितो भवति॥ त
स्मिन्साकं त्रिशताता न शंकवो र्पिताः षष्टिर्नचलाचलासः॥ षष्टिश्च
ह वै त्रीणि च शतानि संवत्सरे हौत्रा इति च ब्राह्मणं समासेन॥ सुक्षरा
स्या रा

106

नि॰पू॰४
५३

तानिविंशतिश्च तस्थुः॥ सप्तचवैशतानिविंशतिश्च संवत्सरस्याहोरा
त्राहुतिंचआप्तपांविभागेनविभागेन॥२७॥ एकार्थंकोनुवयः सुपर्णाय
द्दिजुष्टोदमूनाः संमातंपतीषिरेणमरुत्वोन्तितउसचुमिवंतत्सूर्यस्येंद्रेण
समीर्मान्तासंक्रायमानः कनीनके वीपोअदर्शि विद्यामदेवानंआघो सुचिते४
र्मेदितिर दितिरुतस्मात्राहास्यवामस्यं सप्तयुंजंतिसप्तविंशतिः॥
॥ ॥इतिनैरुक्तेपूर्वषट्केचतुर्थोध्यायः॥ ॥हरिः ॐ॥ सस्त्रिमविंदुच्च
रणेनुदीनौ॥ संस्नातंमेघं॥ वाहिष्ठोवांहवानांस्तोौदूतोऊवन्नरा॥ वो मौ८
व्हूतमोह्वानानांस्तोमोदूतोऊवन्नरोनराम नु व्यान्ठत्यंतिकर्मस्त
दूतोजवतेर्वाद्रवतेर्वावारयतेर्वा॥ दूतोदेवानामसिमर्त्यानामित्यपिनिग शिव
मोभवतिवावशानोवष्टेर्वाविश्यतेर्वा॥ सप्तस्वस्रुररुषीर्ववशानइत्य ५३

पिनिगमो भवति वार्यंवृणोतेरथापि वरतमं॥ तद्वार्यंवृणीमहे वरिष्ठं गोपय
त्यं॥ तद्वार्यंवृणीमहे वर्षिष्ठंगोपायितव्यंगो पायितारो यूयंस्थ युष्मभ्यमि म्यर
तिवांधइत्यन्ननामाध्यानीयंभवति॥ आमंत्रेभिः सिंचतामघुमंधः॥ आ
पात्र४ सिंचतामंत्रैर्मदनीयमंधो मंत्रैममा अस्मिन्नदंत्यमा पुनरनिर्मितंभवति
पात्रंपानात्तमोप्यंधउच्यते नास्मिन्ध्यानंभवति न दर्शनमंधंतम इत्यभि
भाषंते यमपीतरोंधएतस्मादेवपश्यदक्षण्वान्नविचेतधेदं इत्यपिनि
गमोभवति॥१॥ असश्चंतीभूरिधारेपयस्वती॥ असज्यमाने इतिवाव्यु
दस्यंत्याविति वा बहुधारे उदकवत्योवनुष्यति हंतिकर्मा निवगतसंस्का
रोभवति॥ वनुयाम वनुष्यत इत्यपिनिगमोभवति॥ दीर्घप्रयज्युमतियो
वनुष्यति वयंजयेम पृतनासुदूढ्यो॥४॥ दीर्घप्रततयज्ञमभिजिघांसति

108

नि०पू०५ योवयंतंजयेमदृतनास्कृहूष्यंदुर्धियंपापधियंपापःपातापेयानांपाप
५४ तर त्यमानोवाङ्ःवपैतीतिवापापत्यतेर्वास्यात्तरूष्यतिरप्येवंकर्मा॥इंद्रे
णयुजातरू षेमवृत्रमित्यपिनिगमोभवति भंदनाभंदतेस्तुति
कर्मणः॥पुरुप्रियोभंदतेधामभिःकविरित्यपिनिगमोभवति॥
समंदनाउदियर्त्तिप्रजावतीरितिच॥अन्यैमदाहनोयाहितूयम्॥
दै अन्येनमदाहनो गच्छक्षिप्रमाहंसीवभाषमाणेत्य
सम्यभाषणादाहनाइवभवत्येतस्मादाहनस्यादृ
षिर्नदोभवतिनदतेस्तुतिकर्मणः॥नदस्यमारुधतःकामआग
न्॥नदनस्यमारुधतःकामआगमत्संरुद्धप्रजननस्यब्रह्मचारि त्रिव
णइत्यृषिपुत्र्याविलपितंवेदयंते॥२॥नयस्यद्यावापृथिवीनधन्व ५४

नांतरिक्षं नाड्यः सोमो अक्षाः ॥ अभ्यो नेरित्येके ॥ अनूपे गोमान् गोभि
रक्षाः सोमो दुग्धाभिरक्षाः ॥ त्नोपात्राः सिंहप्रत्यंचमत्साः ॥ क्षियति निग
मः पूर्वः क्षरति निगम उत्तर इत्येके न्नूपे गोमा न्गोभिर्यदा क्षियत्य
थ सोमो दुग्धाभ्यः क्षरति सर्वे क्षियति निगमा इति शाकपूणिः श्वात्रमि
ति क्षिप्रनामाशु अतनं भवति ॥ सपतत्रीत्वरंस्थाजगद्यच्छ्वात्रमग्निरकृ
त णोज्जातवेदाः ॥ सपैत्रि चेत्वरं स्थावरं जगमं च यत्तं क्षिप्रमग्निरक
रोज्जातवेदा ऊतिरवनात ॥ आत्वा रथं यथोतय इत्यपि निगमो भवति
प हासमानेइत्यौरिष्टाघाख्यास्यामो वृम्रकः पड्डि रुप सर्पदिंद्रं ॥ पानैरि
तिवास्पाशनैरितिवा स्पर्शनैरितिवा ॥ स संनपङ्कमविदच्छुचंतं ॥ स्व
पनमेतन्माध्यमिकं ज्योतिरनित्यदर्शनं तदिवाविदज्ज्वाज्ज्वल्यमानं ॥

110

नि॰ पू॰ ५
५५

हिताचसत्तास्वधयाचशंभुः॥ द्वैधंसत्तामध्यमेचस्थानउत्तमेचशंभुः
सुखभूः॥ मृगंनव्रामृगयंते॥ मृगमिवव्रा त्याःप्रैषाः॥ २॥ वराहोमे
घोभवतिवरा हारः॥ विध्यद्वराहंतिरोअद्रिमस्तेत्यपिनिगमोभवत्य
यमपीतरोवराहएतस्मादेवैरमाहारमाहा र्षीरितिंब्राह्मणंचबृहति च४
मूलानिवरंवरंमूलंबृहतीतिवा॥ वराहमिंद्रएमुषमित्यपिनिगमो
भवत्यंगिरसोपिवराहाउच्यंते॥ ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्वराहैः॥ अथाप्ये
तेमाध्यमिकादेवगणावराहवउच्यंते॥ पश्यन्हिरण्यचक्रानयोदं
ष्ट्रान्विधावतोवराहून्॥ स्वसराण्यहानिभवंतिस्वयंसारीण्यपिवा
स्वरादित्योभवतिसएनानिसारयति॥ उस्राइवस्वसराणीत्यपिनिगमो शिव
भवतिशर्याअंगुलयोभवंतिशरा र्यइषवःशरमय्यःशरःशृणातेः॥ ५५

न्र्याभिर्नभरम्राणो गभस्त्योरित्यपि निगमो भवत्यर्को देवो भवति यदेनमर्चं
त्यर्को मंत्रो भवति यदनेनार्चंत्यर्कमन्नं भवत्यर्चति भूतान्यर्को वृक्षो भवति सं
वृतः कटुकिम्ना॥४॥ गायंति त्वा गायत्रिणोर्चंत्यर्कमर्किणः॥ ब्रह्माणस्त्वा शतकत
उद्वंशमिव येमिरे॥ गायत्रिणः प्रार्चंति तेर्कमर्किणो ब्राह्मणास्त्वा शतक्रत उद्येमि
रे वंशमिव ×गायंति त्वा× वंशो वनशयो भ
वति वननाच्छ्रूयत इति वा पवी रथनेमिर्भवति यद्विपुनाति भूमिं॥ उत पव्या रथा
नामद्रिं भिंदंत्योजसा॥ तं मरुतः क्षुरपविना व्ययुरित्यपि निगमो भवति वक्षो
व्याख्यातं धन्वांतरिक्षं धन्वंत्यस्मादापस्तिरो धन्वातिरोचत इत्यपि निग
मो भवति सिन मन्नं भवति सिनाति भूतानि येन स्मा सिनं भर
थः सखिभ्य इत्यपि निगमो भवतीत्थामुथेत्येतेन व्याख्यातं सचा सहेत्यर्थः॥

नि० पू० ५
५६

वस्कृभिः सचाभुवा॥ वसुभिः सहभुवौ॥ चेदिति निपातोनुदात्तः पुरस्तादेवव्या
ख्यातोथापिपशुनामेहभवत्यनुदात्तश्चिदसिमनासिचितास्त्वयिभोगाश्चेतय
सइतिवा॥ आ इत्याकार उपसर्गः पुरस्तादेवव्याख्यातोथाप्यध्यर्थेदृश्यते॥
अभ्रआँअपः॥ अभ्रेआ। अपः॥ अपोभ्रेधीति द्युम्नंद्योतते यशोवांनंवा॥ अस्मे
द्युम्नमधिर लंचधेहि। अस्मासुद्युम्नंचरलंचधेहि॥ ५॥ पवित्रंपुनातेर्मं
त्रः पवित्रमुच्यते॥ येनदेवाः पवित्रेणात्मानंपुनते सदेत्यपि निगमोरश्मय : भवति५
पवित्रमुच्यंते॥ गभस्तिपूतोनृभिरद्रिभिः सुत इत्यपि निगमो भवत्याप :
पवित्रमुच्यते॥ शतपवित्राः स्वधयामदंतीर्बहूदकाः॥ अग्निः पवित्रमु
च्यतेवायुः पवित्रमुच्यते सोमः पवित्रमु च्यते सूर्यः पवित्रमुच्यतइंद्रः प त्रिव
वित्रमुच्यते॥ अग्निः पवित्रंसमापुनातु॥ वायुः सोमः सूर्य इंद्रः पवित्रंतेमा ५६

४४ तोदस्येवशरणआमहस्य॥४४

पुनंत्वित्यपिनिगमोभवतितोदस्तुद्यतेः॥ ॥पुरुत्वादाश्वान्वोचेरिरग्नेतवस्वि
दा॥तोदस्येवशरणआमहस्य॥बहूनिदाश्वांस्त्वामेवाभिह्वयाम्यरिरमित्रऋच्छते
रीश्वरोप्यरिरेतस्मादेवयदन्यदेवत्याअग्नावाहुतयोहूयंतइत्येतद्दृष्ट्वैवमवक्ष्य
त्॥तुदस्येवशरणेधिमहतःस्वंचाःसुअंचनः॥आशुर्ह्वानोघृतपृष्ठःस्वंचाइ
त्यपिनिगमोभवतिशिपिविष्टोविष्णुरितिविष्णोर्द्वेनामनीभवतःकुत्सितार्थीयंपू
र्वंभवतीत्यौपमन्यवः॥७॥किमित्तेविष्णोपरिचक्ष्यंभूत्प्रयद्ववक्षेशिपिविष्टोअ
स्मि॥मावर्पोअस्मदपगूहएतद्यदन्यरूपःसमिथेबभूथ॥किंतेविष्णोप्रख्या
तमेतद्भवत्यप्रख्यापनीयंयन्नःप्रब्रूषेशेपइवनिर्वेष्टितोस्मीत्यप्रतिपन्नरश्मिः
रपिवाप्रशंसानामैवाभिप्रेतंस्यात्किंतेविष्णोप्रख्यातमेतद्भवतिप्रख्यापनीयं
यदुतप्रब्रूषेशिपिविष्टोस्मीतिप्रतिपन्नरश्मिःशिपयोत्ररश्मयउच्यंतेतैराविष्टो

नि०पू०५
५७

भवति॥ मा पौर्वि अस्मदपगृह एतत्॥ वर्प इति रूपनाम वृणोतीति सतो यदन्य
रूपः समिथे संग्रामे भवसि संयतरश्मिस्तस्योत्तराभूयसे निर्वच,
नाय॥ ॥ प्रतत्ते अद्य शिपिविष्ट नामार्यः शंसामि वयुनानि विद्वान्॥ तं त्वा
गृणामि तवसमतव्यान् क्षयंतमस्य रजसः पराके॥ तत्तेद्य शिपिविष्ट
नामार्यः प्रशंसाम्यर्योहमस्मीश्वरः स्तोमानामर्यस्त्वमसीति वा तं त्वा स्तो
मि तवसमतव्यांस्तवस इति महतो नामधेयमुदितो भवति निव
संतमस्य रजसः पराके पराक्रांते॥ आघृणिरागत घृणिः॥ आघृणे
संसचावहै॥ आगतहृणे संसेवावँ पृथुज्रयाः पृथुजवः॥ पृथुज्रया हैः
अभिनादायुर्दस्योः॥ आमापय दायुर्दस्योः॥ ७॥ अग्निं नरो दीधितिभि
ररण्योर्हस्तच्युती जनयंत प्रशस्तं॥ दूरे दृशं गृहपतिमथर्युं॥ ॥

शिव
५७

115

त२

दीपितयोगुलयोभवंति धीयंतेकर्मस्वरणीप्रत्युत एनेंअग्निःसमेरणाज्जायतइतिवाहस्त
न्फतीहस्तप्रच्फत्योजनयंतप्रशस्तंदूरेदशीनंगृहपतिमेनवंते।।१०।।एकेयाप्रतिधापि
बत्साकंसरोसितिंशतमृाइंदुःसोमस्यकाणुका।एकेनप्रतिधानेनापिबत्सा
कंसहेत्यर्थइंदुःसोमस्यकाणुकाकांतकानीतिवाक्रान्तकानीतिवाकृतकानीतिवेंदुः
सोमस्यकांतइतिवाकणेघातइतिवाकणेहतःकंतिहतस्तत्रेतद्याज्ञिकावेदयंतेत्रिं
शादुत्कपात्राणिमाध्यन्दिनेसवनएकदेवतानितान्येतस्मिन्कालएकेनप्रतिधाने
नपिबन्तितान्यत्रसरांस्युच्यन्तेत्रिंशदपरपक्षस्याहोरात्रास्त्रिंशत्पूर्वपक्षस्येतिनै
रुक्तास्तद्याएताश्चांद्रमस्यआगामिन्यआपोभवंतिरश्मयस्ताअपरपक्षेपिबंतित
थापिनिगमोभवतियमक्षितिमक्षितयःपिबंतीतितंपूर्वपक्षआप्याययंतितथापिनिग
त२ मोभवतियथादेवाअंशुमाप्याययंतीत्यसिगुमंत्रोभवतिगव्यापिकृतत्वादपिवाप्रश

नि० पू० ५
५८

सनमेवाभिप्रेतं स्यात्तच्छब्दवत्वादध्रिगो शमीध्वं सुशमि शमीध्वं शमीध्वम
ध्रिगवित्यग्निरप्यध्रिगुरुच्यते ॥ तुभ्यं श्चोतंत्यध्रिगो शचीवः ॥ अध्वतग
मनकर्मवान्निंद्रोप्यध्रिगुरुच्यते ॥ अध्रिगव ओहमिंद्राये त्यपि निगमो भ
व त्यांगूषः स्तोमआघोषः ॥ एनांगूषेण वयमिंद्रवंतः । अनेन स्तोमेन वय
मिंद्रवंतः ॥ ११ ॥ आपांतमन्युस्तृपलप्रभर्मा धुनिः शिमीवाञ्छरुमाँ ऋजीषी ।
सोमो विश्वान्यतसावनानि नार्वागिंद्रं प्रतिमानानि देभुः ॥ आपातितमन्युस्तृ
प्रप्रहारी क्षिप्रप्रहारी स्तृप्रप्रहारी सोमो वेंद्रो वा धुनिर्धूनोतेः शिमीति कर्मनाम श
मयतेर्वा शक्नोतेर्वर्जीषी सोमो यत्सोमे पूयमानस्यातिरिच्यते त स्य ३
दृजीषमपार्जितं भवति तेनर्जीषी सोमोऽथाप्यैंद्रो निगमो भवत्यृजीषी वज्री शिव
तिहर्येरिस्यस भागो धानाश्वेति धाना भ्राष्ट्रे हिता भवंति फले हिता भवंतीति वा ५८
जीर २

117

×तेऊरुभ्यामश्नुते×६

बध्नांते हरीधानाउपऋजीषंजिघ्रतामित्यपिनिगमोभवत्या [illegible] दिनाभ्यासे
नोपहितेनोपधामादत्तेबभस्तिरत्तिकर्मासोमः सर्वाण्यतसानिवनानिनैनाव
र्गिंद्रंप्रतिमानानिदश्नुवंतियैरेनंप्रतिमिमतेनैनंतानिदश्नुवंत्यवर्गिवैनम
प्राप्यविनश्यंतीतींद्रप्रधानेत्येकेनैघंटुकंसोमकर्मैभयप्रधानेत्यपरंश्मश्राश्नु
अश्नुतइतिवाश्माश्नुतइतिवा।अवश्मश्रारुधुद्धः।।अ वारुध [illegible] च्छ्मश्रा
वारिति ।।१२।।उर्वश्यप्सराउर्वभ्यश्नुते उरुर्वावशोस्या अप्सराअप्सारिण्य
पिवाप्सइतिरूपनामाप्सातेरप्सानीयंभवत्यादर्शनीयंव्यापनीयंवास्पष्टंद
र्शनायेतिशाकपूणिर्यदप्सइत्यभक्षस्याप्सोनामेतिव्यापिनस्तद्राभवति
रूपवतीतदनयात्तमितिवातदस्यैदत्तमितिवातस्यादर्शनान्मित्रावरु
णयोरेतश्चस्कंदतदभिवादिन्येषर्ग्भवति।।१३।।उतासिमैत्रावरुणोवसि

नि॰पू॰५ ष्ठोर्वश्या ब्रह्मन्मनसोधिजातः। द्रप्सं स्कन्नं ब्रह्मणा दैव्येन विश्वे देवाः पुष्करे
५९ त त्वाददे॥ अप्यसि मैत्रावरुणो वसिष्ठोर्वश्या ब्रह्मन्मनसोधिजातो द्रप्सं स्कन्नं ब्र न्मर
ह्मणा दैव्येन द्रप्सः संन्तत्स्थानीयो भवति सर्वे देवाः पुष्करे त्वा धारयंत पुष्क
रमंतरिक्षं पोषति भूतान्युदकं पुष्करं पूजाकरं पूजयितव्यं वेदमपीतरत्पु ज्ञां
ष्करमेतस्मादेव पुष्करं वपुष्करं वा पुष्पं पुष्यतेर्वयुनं वेतेः कांतिर्वा प्रज्ञा वा
॥१४॥ स इत्तमोवयुनं ततन्वत्सूर्येण वयुनवच्चकार॥ स तमो प्रज्ञानं त
तन्वत्स तं सूर्येण प्रज्ञानवच्चकार। वाजपस्त्यं वाजपतनं। सनेम वाजपस्त्य
मित्यपि निगमो भवति वाजगंध्यं गध्यत्युत्तरपदं। अश्याम वाजगंध्य
मित्यपि॰ति गध्यं ग्र ण्णातेः। सज्जा वाजं न गध्यं युयूषन्नित्यपि॰ति शिव
गध्यतिर्मिश्रीभावकर्मा॥ आगधिता परिगधितेत्यपि॰ति कौरयाणः ५९

कृतयानः।पाकस्थामा कौरयाण इत्यपि॰ति तौरायणस्तूर्णयानः।सतौर
याण उपयाहियज्ञं।मरुद्भिरिंद्रसखिभिः सजोषा इत्यपि॰ ह्यक्रयाणो
क्रीतयानः।अनुष्टुयाकृणु ह्यक्रयाणेत्यपि॰ति हरयाणोहरमाणयानः॥
रजतंहरयाण इत्यपि॰ति॥य ओरितः कर्मणिकर्मणिस्थिरः।प्रत्यृतःस्तो
मान्व्रंदीव्रंदतेर्मृदूभावकर्मणः॥१५॥नियद्वृक्षिणंश्वसनस्य मू र्धनि
शुष्णस्यचिद्व्रंदिनोरोरुवद्वना॥निवृणक्षियच्छ्वसनस्यमूर्धनिशब्दका
रिणः शुष्णस्यादित्यस्यचशोषयितूरोरूयमाणोवनानीवावधेनेतिवा॥ ति ४
अभ्रदंतवीळितेत्यपिनिगमोभवतिवीळयतिश्चव्रीडयतिश्चसंस्तंभकर्मा
णौपूर्वेणसंप्रयुज्येते निष्षपीस्त्रीकामोभवतिनिर्गतपसाः पसःस्सपतेः विर
स्पृशतिकर्मणः॥मानोमघेवनिष्षपीपरादाः।सयथाधनानिविनाशाय

120

नि०पू०५
६०

तिमानस्त्वंतथापरादास्तूर्णाशमुदकंभवतितूर्णमश्नुते॥ तूर्णाशंनगिरे
रधीत्यपिनिगमोभ वतिक्षुंपमहिछत्रकंभवति
यत्क्षुभ्यते॥१६॥कदामर्त्तमराधसंपदाक्षुंपमिवस्फुरत्॥कदा
नःशुश्रवद्गिरइंद्रोअंग॥कदामर्त्तमनाराधयंतंपादेनक्षुंपमिवावस्फुरि
ष्यतिकदानःश्रोष्यतिचगिरइंद्रोअंगांगेतिक्षिप्रनाम।आचितमेवांकितंभव
तिनिचुंपुणःसोमोनिचांतपृणोनिचमनेनप्रीणाति॥१७॥पत्नीवंतःसुता
इमउशंतोयंतिवीतये॥अपांजग्मिर्निचुंपुणः॥पत्नीवंतःसुताइमेद्भिः
म३ सोमाःकामयमानायंतिवीतयेपानायापांगंतानिचुंपुणःसमुद्रोपिनिचुंपुण
उच्यतेनिचमनेनपूर्यतेअवभृथोपिनिचुंपुणउच्यतेनीचैरस्मिन्क्वणंतिनीचै
र्दधतीतिवा॥अवभृथनिचुंपुणेत्यपिनिगमोभवतिनिचुंपुणनिचुंकुणेतिच

शिव.
६०

पदिर्गंतुर्भवतियत्पद्यते॥१८॥स्कृगुर्सत्कृहिरण्यःस्वश्वौबृहदस्मेवयुइंद्रोद
धाति॥यस्त्वायंतंवसुनाप्रातरित्वोमुक्षीजेयेवपदिमुत्सिनाति॥सुगुर्भवतिस्कृहि
रण्यःस्वश्वोमहद्वास्मेवयइंद्रोदधातियस्त्वायंतमन्नेनप्रातरागामिन्नतिथे॥
मुक्षीजे येवुपदिमुत्सिनाति॥कुमारोमुक्षीजामोचनात्स्वसयनात्ततनाद्वा
पाडुःपद्यतेः॥आविःस्वःकृणुतेगूहतेबुसंसपाडुरस्यनिर्णिजोनमुच्यते॥आ
विःकुरुतेभासमादित्योगूहतेबुसंबुसमित्युदकनामब्रवीतेःशब्दकर्मणो
भ्रंसतेर्वाय वर्षन्पातयत्युद कंरश्मिभिस्त त्प्रत्यादत्ते॥१९॥वृकश्चंद्रमा
भवतिविवृतज्योतिष्कोवाविकृतज्योतिष्कौविक्रांतज्योतिष्कोवा॥२०॥वा३
अरुणोमासकृद्वृकःपथायंतंददर्शहि॥उज्जिहीते निचाय्यातष्टेवपृष्ट्या
मयीवित्तंमेअस्यरोदसी॥अरुणआरोचनोमासकृन्मासानांचार्धमासा

नि०पू०५ नां च्च कर्त्तो भवति च्चंद्रवै मोकः पथ्यायंतंददर्शनि क्षत्रगणमभि
६१ जिहीते निच्चाय्ययेनचे नयोक्ष्यमाणो भवति च्चंद्रमास्तक्ष्णुवन्निव दृश्यते
णी जानीतं मे स्य द्यावापृथिव्यावित्यादि [illegible] त्यो पिवृक उच्यो
४ वा यदावृक्ते॥ अजौहवीदश्विना वर्त्तिकामास्नोयत्सीममुंचतं वृकस्य॥ आह्वयदु
षा अश्विनौ वादित्यनाभिग्रस्ताता मश्विनौ प्रमुमुचतुरित्याख्यानं भ्वापिवृक
उच्यते विकर्त्तनात्॥ वृकश्चिदस्य वारण उरामथिः॥ उरणमथिः॥ उरणा ऊर्णा
वान्भव त्यूर्णा पुनर्वृणोते रूपो ति वैवृड्डवान्नि न्यपि वृकमुच्यते॥ रातं
मेषांन्वृकये चक्षदानमृज्राश्वं तं पितांधंचकारेत्य पिनिगमो भवति जो
षवाकमित्यविज्ञात नामधेयं जोषयितव्यं भवति॥ २१॥ य इंद्राग्नी सुतेषु शिव
वांस्तवृत्तेष्वेतावृधा॥ जोषवाकंवदतः पज्रहोषिणा न देवा भसथश्चन॥ य इं ६१

द्राग्नीसूक्तेषु वां सोमेषु स्तोति तस्याश्चाथौर्थ योयं जोषवाकं वदति विजंजपः प्रा
र्जितहोबिणौ न देवौ तस्याश्चार्थः कृत्तिः कृंततेर्यशो वान्नं वा॥ महीवकृत्तिः शरणा
तइंद्र॥ सुमहत्त इंद्र शरणमंतरिक्षे कृत्तिरिवेतीयमपीतरा कृत्तिरेतस्मादेव सूत्र
मय्युपमार्थे वा॥ कृत्तिं वसान आचर पिनाकं बिभ्रदागहीत्यपि निगमो भ
वति श्वघ्नी कितवो भवति स्वं हंति स्वं पुनराश्रितं भवति॥ कृतं न श्वघ्नी विचिनो
ति देवने॥ कृतमिव श्वघ्नी विचिनोति देवने कितवः किं तवास्तीति शब्दानुकृ
तिः कृतवान्वाशीर्नामकः समिति परिग्रहार्थीयं सर्वनामानुदात्तं॥ २२॥ मा
नः समस्य दूढ्यः परिद्वेषसो अंहतिः॥ ऊर्मिर्न नावमाधीत्॥ मा नः सर्वस्य दु वे॰
र्धियः पापधियः सर्वतो द्वेषसोंहतिरूर्मिरिव नावमावधीदूर्मिरूर्णोतेर्नौः प्र
णोत्तव्या भवति नमतेर्वा तत्कथमनुदात्तप्रकृति नाम स्याद्दृष्टव्ययं तु भवत्युतो स तु १

नि० पू० ५ मस्मिन्नाशिशीहि नोवसो इति सप्तम्यां शिशीतिर्दानकर्मा ॥ उरुष्याणो अघायतः
६२ समस्मादिति पंचम्यामुरुष्यती रक्षाकर्मा पिप्रथमा वरुँचनेन भर्ता मन्युके स वर
मे ॥ २३ ॥ हविर्षा जारो अपां पिपर्त्ति पपुरिर्नरा ॥ पिता कुटस्य चर्षणिः ॥ हविषापां
जरयिता पिपर्त्ति पपुरिरिति पृणाति निगमौ वा प्रीणाति निगमौ वा पिता कृतस्य क
र्मणश्चायितादित्यः शंब इति वज्रनाम शमयतेर्वा शातयतेर्वा ॥ उग्रो यः शंबः
पुरुहूतः तेनेत्यपि निगमो भवति केपयः कपूया भवंति कपूयमिति पुनाति कर्म कु
त्सितं दुष्पूयं भवति ॥ २४ ॥ पृथुक्प्रायंन्प्रथमा देवहूतयो कृण्वत श्रवस्यानि
दुष्टरा ॥ नये शेकुर्यज्ञियां नावमारुहमीमैव ते न्यविशंत केपयः ॥ पृथक्प्रायन्
पृथक्प्रथतेः प्रथमा देवहूतयो ये देवानाह्वयन्ता कुर्वत श्रवणीयानि यशांसि दुर शिव
नुकराण्यन्यैर्यैः शकुवन्यज्ञियां नावमारोढुमीमैव ते न्यविशंते हैव ते न्यविशंत ६२
मथ ये नाशक्नुवन्यज्ञियां नावमारोढु ×१

× द्रोणाहावमवतमश्मचक्रमंसत्रकोशंसिंचतानृपाणौ।। प्रीणीताश्वान्कृ हितंजयथजयनंवोहि
तमस्तक्रु स्वस्तिवाहनरथं कुरुध्वं × ५
सणेहैवतेन्यविशंतास्मिन्नेवलोकइतिवैर्मइति बाकुनामसमीरिततरोभवति।।
एताविश्वासवनात्तूतुमाकृषेस्वयंसूनोसहसोयानिदधिषे।।एतानिसर्वाणिस्त्वौनिनार
तूर्णमुपाकुरुषे स्वयंबलस्यपुत्रयानिधत्स्वांसत्रमहसस्त्राणं धनुर्वाकवचंवा
कवचंकुअंचितंभवतिकांचितंभवतिकायेंचितंभवतीतिवा।।२५।।प्रीणीताश्वान्
हितंजयाथस्वस्तिवाहंरथमित्कृणुध्वं।।द्रोणाहावंद्रोणंकुममयंभवत्याहावआकृ
नादावहआवहनाद्वतोवातितोमहान्भवत्यश्मचक्रमश्मानचक्रमसनच्चक्रमिति
वांसत्रकोशमं सत्राणिवःकोशास्थानीयानिसंतुकोशःकुस्नाते विकुषितोभव
त्यद्यमपीतरःकोशएतस्मादेवसंचयआचितमात्रोमहान्भवतिसिंचतनृपाणंनर
पाणंकूपकर्मणासंग्राममुपमिमीतेकाकुदंताल्वित्याचक्षतेजिह्वाकोकुवासास्मि
न्धीयतेजिह्वाकोकुवाको कूयमानोवर्णान्नुदतीतिवाकोकूयतेवा स्याच्छ

126

नि॰ पृ॰ ५ ब्दकर्मणो जिह्मा जो कुवाता लुतरं तैस्तीर्णलममंगंरु ततेर्वास्याद्धिपरीताद्यथातुलं
६२ लतेत्यु विपर्य यः॥२६॥ सुदेवो असि वरुण यस्य ते सप्त सिंधवः॥ अनुक्षरंति
काकुदं सू र्म्यं सुषिरामिव॥ सुदेव स्त्वंकल्याणदेवः कमनीयदेवो भवसि वरु वा॰ २
ण यस्य ते सप्त सिंधवः सिंधुस्रवणाद्यस्य ते सप्त स्रोतांसि तानि ते काकुदमनुक्ष
रंति सूर्मि कल्याणोर्मिः स्रोतः सुषिरमनु यथा बीरिटं तैटीकिरंतरिक्षमेवमा
ह पूर्वं वयते रुत्तरमिरतेर्वयांसीरंत्यस्मिन् भांसि वा तदेतस्यामृच्युदाहरंत्यपि
निगमो भवति॥२७॥ प्र वावृजे सुप्रया बर्हिरेषामा विश्पतीव बीरिट इयाते॥ वि
शामक्तोरुषसः पूर्वहूतौ वायुः पूषा स्वस्तये नियुत्वान्॥ प्रवृज्य ते सुप्रायणं
बर्हि रेषामेयाते सर्वस्य पातारौ वा पालयितारौ वा बीरिटमंतरिक्षं भियो वा भासो शिव
वा ततिरपि वोपमार्थे स्यात्सर्वपती इव राजानौ बीरिटे गणे मनुष्याणां रात्र्या ६२

विवासे पूर्वस्याम भिकृतो वायुश्च नियुत्वान्पूषा च स्वस्त्ययनाय नियुत्वान्नियुतोस्याश्वा
न्नियुतो नियमनाद्वा नियोजनाद्वा छाभेराघुमितिग्रा कपूर्णिः परीसीमितिव्या
ख्याता एनमेनामस्या अस्येत्येतेन व्याख्यातं सृणिरंकुशो भवति सरणादंकु
शोंचतेराकुचितो भवतीति वा निदीयइत्स्रण्यः पक्कमेयादित्यपि निगमो भव
त्यंतिकतममंकुशादाधात्यक्मोषधमागच्छत्वित्यागच्छत्विति॥२७॥
सस्त्रिमसश्चंतीनयस्यांवराहोगायंतित्वापवित्रंपुरुत्वोकिमित्रेप्रतन्ने
ऽग्निंनर एकया पांतमन्युरुवेश्यप्सराउतासिसद्यन्तिपत्कदामत्तंपिले
वंतः सुगुरसद्धकश्चंद्रमा अरुणोमायइंद्राग्नीमानः समस्यांह वि
षाजारः पृथक्प्रीणीताश्वान्सुदेवः प्रवारजेष्टा विंशतिः॥खंकर॥९॥

नि॰पू॰६
६४

इति निरुक्ते पूर्वषट्के पंचमो ध्यायः॥ हरिः ओ३म्॥ त्वमग्ने द्युभिस्त्व
माशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परि॥ त्वंवनेभ्यस्त्वमोषधीभ्य
स्त्वंनृणांनृपते जायसे शुचिः॥ त्वमग्नेद्युभिरहोभिस्त्वमाशुशु
क्षणिराशुइतिचशुइतिचक्षिप्रनामनीभवतः क्षणिरुत्तरः क्ष
णोतेराशुशुचाक्षणोतीतिवासनोतीतिवाशुक्करोतेः पञ्च
म्यर्थेवाप्रथमातथाहिवाक्यसंयोगआइत्याकारउपसर्गःपु
रस्ताच्चिकीर्षितजउत्तरआशुशोचयिषुरिति शुचिः शोचतेर्ज्व
लतिकर्मणोयमपीतरः शुचिरेतस्मादेवनिषिक्तमस्मात्पापक
मितिनैरुक्ताः॥ इंद्रआशाभ्यस्परिसर्वाभ्योअभयंकरत॥

कृ॰

राम
६४

× मोहनाद्या।×२

आत्रादित्रोभवंत्यासदनादात्राउपदित्रोभवंत्यभ्यैनात्काशिर्मुष्टिः
प्रकाशनान्मुष्टिमेचिनाद्यामोषणाद्यौ।।इमेच्चिदिंद्ररोदसीअपारेय
त्संगृभ्णामघवन्काशिरित्तै।।इमेचिदिंद्ररोदसीरोधसीद्यावापृथि
व्यौविरोधनाद्रोधः कूलंनिरुणद्धिस्रोतः कूलंरुजतेविपरीतालो
छोविपर्ययेणपारेदूरपारेयत्संगृभ्णा सिमघवन्काशिस्तेमहान्।।
अहुस्तमिंद्रसंपिणक्कुणारुं।।अहस्तमिंद्रकृत्वासंपिंढिपरिकृणानं
मेघं।।३।।अलातृणोवलइंद्रव्रजोगोःपुराहंतोभयमानोव्यार।।सु
गान्पथोअकृणोन्निरजेगाःप्रावन्वाणीःपुरुहूतंधमंतीः।।अला
तृणोलमातर्द्दनोमेघौवृणोतेव्रजोव्रजत्यंतरिक्षेगोरेतस्यामा
वलो१

नो
ध्यमिकायावाचः पुराहननाद्ध्यमाव्यार ।। सुगान्यथो ऽ क्षणोन्निरजेगाः ।।
नि० पू० ६ सुगमनान्यथोकरोन्निर्गमनाय गवां ।। प्रावृन्वाणीः पुरुहूतं धमेती ।।
६५ आपोवावहनाद्वा चोवावदनाद्वा ऊभिरा हूतमुदकं भवति धमतिर्गति
कर्मा ।। २ ।। उद्धहरक्षः सहमूलमिंद्र वृश्च मध्यम प्रत्यग्रं शृणीहि ।। आ
कीवतः सललूकं चकर्थ ब्रह्मद्विषे तपुषिं हेतिमस्य ।। उद्धर रक्षः स
हमूलमिंद्र मूलं मोचनाद्वा मोषणाद्वा मोहनाद्वा वृश्च मध्यं प्रतिशृ
णीह्यग्रमग्रमागतं भवत्याकियतो देशात्सललूकं संलुब्धं पापवत्
पापकमिति नैरुक्ताः सररूकं वा स्यात्सर्त्तेरभ्यस्तात्तपुषिस्त शिव
पतेर्हेतिर्हन्तेः ।। सचिंदित्वा केस्य पंशयानं ।। सुखपथसं सुखम ६५

स्यपयोँविस्रुहआपोभवंतिविस्रवणात्।।वयाइवरुरुहुःसप्तवि
स्रुहइत्यपिनिगमोभवतिवीरुधओषधयोभवंतिविरोहणात्।।
वीरुधःपारयिष्ण्वइत्यपिनिगमोभवतिनक्षद्दाभमश्नुवानंदाभ
मभ्यशनेदेनेभ्नोतीति ।।नक्षद्दाभंततुरिंपर्वतेष्ठामित्यपिनि
गमोभवत्यस्कृधोयुरकृध्वायुःकृध्वितिह्रस्वनामनिकृत्तंभवति।।
योअस्कृधोयुरजरःस्ववानित्यपिनिगमोभवतिनिशृंभानिश्रथ्य
हारिणः।।३।।आजासःपूषणंरथेनिशृंभास्तेजनश्रियं।।देवंवहंतुबि
भ्रतः।।आवहंत्वजाःपूषणंरथेनिश्रथ्याहारिणस्तेजनश्रियंजातश्रि
यंबृबदुक्थोमहदुक्थोवक्तव्यमस्माउक्थमितिबृबदुक्थोवा।।बृब

132

नि०पू०६

।।६६।।

×त्यहूदरः सोमोम्हूदरोम्दुरूदरेष्विति वा। १ ×त्यसिन्वतीअसंखादं
×सहूदरेण संख्यासच्चेयेत्यपिनिगमोभव×३ त्यौ।×

दुरुकं हवामह इत्यपिनिगमोभवत्यहूपेइत्युपरिष्टाद्व्याख्यास्यामः पु
लुकामः पुरुकामः।पुलुकामो हि मर्त्य इत्यपिनिगमोभवँ असिन्वती
बप्सती भूर्यत्त इत्यपिनिगमोभवति कपनाः कंपनाः क्रिमयो भवंति।।
मोषथा वृक्षं कपनेव वेधस इत्यपिनिगमोभवति भासजीकः प्रसिद्ध
भाः।।धूमकेतुः समिधा भासजीक इत्यपिनिगमोभवति रुजा
नानद्यो भवंति रुजंति कूलानि।।संरुजानाः पिपिषइंद्रशत्रुरित्य
पिनिगमोभवति जूर्णिर्जवतेर्वा द्रवतेर्वा हूनोतेर्वा।।क्षिप्ता जूर्णि
र्नवक्षतीत्यपिनिगमोभवति परिघ्रुंसमोमनो वांवयोगात्।।पर्यग।।शिव।।
ह्वांघ्रसमहरवनायान्नं।।४।।उपलप्र क्षिप्णुपलिषुप्रक्षिणात्युपल।।६६।।

133

प्रक्षेपिणीवेन्द्रस्रषीन्यप्रच्छदुर्भिक्षिकेनजीवतीतितेषामेकःप्र मुँ
त्युवाचशाकटःशाकिनीगावोजालमस्यंदनंवनंउँदधिःपर्वतो
राजादुर्भिक्षे नववृत्तयइतिसानिगदैर्व्याख्याता॥५॥कारु
रहंततोभिषगुपलप्रक्षिणीनना॥नानाधियोवसूयवोनुगा
इवतस्थिमेंद्रायेंदोपरिस्रव॥कारुरहमस्मिकर्त्तास्तोमानांत
४त तोभिषक्तौइतिसंताननामपितुर्वापुत्रस्यवोपलप्रक्षिणीसक्तु
कारिकाननोनमते मर्तितावादुहितावानानौकर्माणोवसूयवोव धियोनाना॰
स्फकामाअन्वास्थितास्मोगावइवलोकमिंद्रायेंदोपरिस्रवेत्य
ध्येषणा॥आसीनऊर्ध्वामुपसिक्षिणात्युपस्थेप्रकलविद्रूणिभव

134

नि॰ पू॰ ६
६७

तिकलाश्चवेदप्रकलाश्च॥ दुर्मित्रासः प्रकलविन्मिमानाइत्यपि
निगमोभवत्यभ्यर्धयज्वाभ्यर्धयन्यजति॥ सिषक्तिपूषाअभ्यर्ध
यज्वेत्यपिनिगमोभवतीक्षईशिषे॥ ईक्षेहिवस्वउभयस्यराज
न्नित्यपिनिगमोभवतिक्षोणस्यक्षयणस्य॥ महः क्षोणस्या
श्विनाकण्वायेत्यपिनिगमोभवति॥ ६॥ अस्मेतेबंधुः॥ वयमित्य
र्थः॥ अस्मेयातंनासत्यासजोषाः॥ अस्मानित्यर्थः॥ अस्मेसमा
नेभिर्वृषभपौंस्येभिः॥ अस्माभिरित्यर्थः॥ अस्मेप्रयंधिमघव
न्नृजीषिन्॥ अस्मभ्यमित्यर्थः॥ अस्मेआराच्चिद्द्वेषःसनुतर्युयो वि
तु॥ अस्मदित्यर्थः॥ ऊर्वइवपप्रथेकामोअस्मे॥ अस्माकमित्य ६७

र्थः॥ अस्मे धत्त वसवो वसूनि॥ अस्मास्वित्यर्थः॥ पाथोंतरिक्षं पथा
व्याख्यातं श्येनो न दीयन्नन्वेति पाथ इत्यपि निगमो भवत्युदकम
पि पाथ उच्यते पानात्॥ आ चष्ट आसां पाथो नदीनामित्यपि नि० अ
न्नमपि पाथ उच्यते पानादेव॥ देवानां पाथ उप वक्षि विद्वानित्य
पि०ति सवीमनि प्रसवे॥ देवस्य वयं सवितुः सवीमनीत्यपि०ति सप्र
थाः सर्वतः पृथुः॥ त्वमग्ने सप्रथा असीत्यपि० विदथानि वेदनानि॥
विदथानि प्रचोदयन्नित्यपि निगमो भवति॥ १॥ श्रायंतें सूर्यं इव४
विश्वेदिंद्रस्य भक्षत॥ वसूनि जाते जनमान ओजसा प्रति भागं न दी
धिम॥ समाःश्रिताः सूर्यमुपतिष्ठंते पिवोपमार्थे स्यात्सूर्यमिवेंद्र
मुपतिष्ठंत इति सर्वाणीद्रस्य धनौ विभक्ष्यमाणाः
नि१

नि०अ०६
६८

ः सयथाधनानिविभजतिजातेचजनिष्यमाणेच तंव
यंभागमनुध्यायामोजसावलेनोजउजतेर्वोब्जतेर्वाशीराश्रयणा
द्वाश्रपणाद्वाथेयमितराशीराशास्तेः॥इंद्रायगावआशिरमित्यपि
निगमोभवतिसामेसत्याशीर्देवेष्वितिच॥यदातेमर्त्तोअनुभोगमा
नळादिद्ग्रसिष्ठओषधीरजीगः॥यदातेमर्त्तोभोगमन्वापदथग्रसि
ततमओषधीरगारीर्जिगर्त्तिर्गिरतिकर्मावागृणातिकर्मावागृह्णा
तिकर्मावा॥मूराअमूरनवयंचिकित्वोमहित्वमग्नेत्वमंगवित्से॥मू
ढावयंस्मोमू ढस्त्वमसिनवयंविद्मोमहत्वमग्नेत्वंतुवेत्थशशमानः
शंसमानः॥योवांयज्ञैःशशमानोहदाशतीत्यपिनिगमोभवति॥
देवोदेवाच्याकृपा॥देवोदेवान्प्रत्यक्तयाकृपाकृपतेर्वाकल्पतेर्वा॥८॥

शिव
६८

अश्रवं हि भूरिदावत्तरा वां विजामातुरुत वा घा स्यालात् ॥ अथा सोमस्य
प्रयती युवभ्यामिंद्राग्नी स्तोमं जनयामि नव्यं ॥ अश्रौषं हि बहुधातृतरो वां
प्ता॥ विजामातुरसुसमाज्जामातुर्विजामातेति शश्वद्दाक्षिणाजौः क्रीतापति
माचक्षतेस्म समाप्त इव वरोभिप्रेतो जामाता जा अपत्यं तं निर्मातो त वा घा
स्यालादपि चैवं स्यालः आसन्नः संयोगेनेति नेदानाः स्याल्लाजानावपती
ति वाला जाल्लाजतेः स्यं शूर्पं स्यतेः शूर्पमन्नानपवनं स्फूणातेर्वा य
सोमस्य प्रदानेन युवाभ्यामिंद्राग्नी स्तोमं जनयामि नव्यं नवतरं सोमास
इत्युपरिष्टाद्व्याख्यास्यामः ॥२॥ सोमानं स्वरणं कृणुहि ब्रह्मणस्पते ॥
कक्षीवंतं य औशिजः ॥ सोमानं सोतारं प्रकाशनवंतं कुरु ब्रह्मणस्पते कक्षी

स्यौः

५स्याला

नि०पू०६

६९

वंतमिवयऔशिजःकक्षीवान्कक्ष्यावानौशिजउशिजःपुत्रउशिग्व
ष्टेःकांतिकर्मणोपित्वयंमनुष्यकक्षएवाभिप्रेतःस्यात्तंसोमानंसोता
रंमाप्रकाशनवंतंकुरुब्रह्मणस्पते॥३०॥इंद्रासोमासमघशंसमभ्य
३घंतपुर्ययस्तुचरुरग्निवाँइव॥ब्रह्मद्विषेक्रव्यादेघोरचक्षसेद्वेषो
धत्तमनवायंकिमीदिने॥इंद्रासोमावघस्यशंसितारमघंहंतेर्निर्ह्रतोपसि
सर्गआहंतीति.तपुस्तपतेश्चरुर्मृन्मयोभवतिचरतेर्वासमुच्चरंत्य
स्मादापोब्रह्मद्विषेब्राह्मणद्वेषेक्रव्यादेक्रव्यमदतेघोरचक्षसेघो
रख्यानायक्रव्यंविकृत्ताज्जायतइतिनैरुक्ताद्वेषोधत्तमनवाय शिव
यैमनवयवंयदन्येनव्यवेयुरद्वेषसइतिवाकिमीदिनेकिमिदानीमिति ६९

न्चरते किमि दं किमिदमितिवा पिशुनायचरते पिशुनः पिंशातेविपिंशातीति
।।११।। कृणुष्वपाजुः प्रसितिंन पृथ्वींयाहिराजेवा मवांइभेन।। तृष्वीमनु
प्रसितिंद्रूणानोस्तासिविध्यरक्षसस्तपिष्ठैः।।कुरुष्वपाजः पाजः पालना
हे त्प्रसितिमिवपृथ्वींप्रसितिः प्रसयनात्तंतुर्वा जालंवायाहिराजेवामात्य
वानभ्यमनवान्स्ववान्वेरामदतागणेनगतभयेनहस्तिनेतिवातृष्व्यानुप्र
सित्याद्रूणानस्तृष्वीतिक्षिप्रनामतरतेर्वात्वरतेर्वासितासिविध्यरक्ष
सस्तपिष्ठैस्तप्ततमैस्तृप्ततमैः प्रपिष्टतमैरितिवा।।यस्तेगर्भममीवादुर्णा
मायोनिमाशये।।अमीवाभ्यमने नव्याख्यातोदुर्णामाक्रिमिर्भवतिपा
पनामाक्रिमिः क्रव्येमेद्यति क्रमतेर्वास्यात्सरणकर्मणः क्रामतेर्वा।।अ
तिक्रामंतोदुरितानिविश्वा।।अतिक्रममाणादुर्गतिगमनानिसर्वाण्यघा

नि॰पू॰६ यदेनयाविन्होपवीयतेव्याधिर्वाभयंवा॥अग्घेपरेहीत्यपिनिगमोभवत्य
७० मतिरमामयीमतिरात्ममयी॥ऊर्ध्वायस्यामतिर्भाअदिद्युतत्सवीम
नीत्यपिनिगमोभवतिश्रुष्टीतिक्षिप्रनामाश्रुअष्टीति॥१२॥ताँअध्वर
उशतोयक्ष्य ग्नेश्रुष्टीभगंनासत्यापुरंधिम्॥तानध्वरेयज्ञउशतःका
मयमानान्यजाग्नेश्रुष्टीभगंनासत्यौचाश्विनौसत्यावेव
२।६ नासत्यावित्यौर्णवाभःसत्यस्यप्रणेतौंवित्याग्रायणोनासिकाप्रभ
वौबभूवतुरितिवापुरंधिर्बहुधीस्तत्कःपुरंधिर्भगःपुरस्तात्तस्या
न्वादेशइत्ये कमिंद्रइत्यपरंसबहुकर्मतमःपुरांचदारयितृतमोवरु र३
णइत्यपरंतंप्रज्ञयास्तौति॥इमामूषुकवितम स्यमायामित्यपिनि शिव
गमोभव तिरुशदितिवर्णनामरोचतेर्ज्वलतिकर्मणः॥समिद्धस्य ७०

रुशाद्ददर्शि पाज इत्यपि निगमो भवति ॥२३॥ अस्ति हि वः सजात्यं रिशा
दसो देवासो अस्त्याप्यं ॥ अस्ति हि वः समानजातिता रेशोदारिणो दे यर
प्यमा३ वा अस्त्याॅप्यमाप्नोतेः सुदत्रः कल्याणदानः ॥ त्वष्टा सुदत्रो विदधा
तु रायः इत्यपि निगमो भवति सुविदत्रः कल्याणविद्यः ॥ आग्ने याहि
सुविदत्रेभिरर्वाङि· त्यपि निगमो भवत्यानुषगिति नामानुपूर्वस्या
नुषक्तं भवति ॥ स्तृणंति बर्हिरानुषगित्यपि निगमोँ तुर्वणि स्तूर्णव भवति ४
निः ॥ स तुर्वणिर्महाँ अरेणु पौंस्ये इत्यपि निगमो भवति गिर्वणा देवो
भवति गीर्भिरेनं वनयंति ॥ जुष्टं गिर्वणसे बृहदित्यपि निगमो भवति । हर
॥२४॥ अस्सूर्ते स्सूर्ते रजसि निषत्ते ये भूतानि समकृण्वन्निमानि ॥

नि॰पू॰ष॰ अस्रूसमीरिताःस्रूसमीरिते वातसमीरिता माध्यमिका देवगणा
७१ यैरसेनपृथिवीतर्पयंतोभूतानिचकुर्वंतितआयजंतेत्यतिक्रांतप्र
तिवचनं॥अस्मृक्षातइंद्रसृष्टिः॥अमात्रेतिवाभ्यक्तैवा॥याद्दृश्मि तिउ
न्धायितमपुस्ययाविदत्॥याद्दृश्मोधायितमपस्ययाविदत्॥उस्रा
पितेवजारयायियज्ञैः॥उस्रइवगोपिताजायियज्ञैः॥१५॥प्रवोच्छा
जुजुषाणासोअस्थुरभूतविश्वेअग्रियोतवाजाः॥प्रास्थुर्वोजोषय
माणाअभवतसर्वेग्रगमनेनेतिवाग्रगरणेनेतिवाग्रसंपादिन इति
वापिवाग्रमित्येतदन र्थकमुपबंधमाददीत॥अग्नीदिंद्रप्रस्थितेमाहवीं शिव
षिचनोदधिध्वपचतोतसोमं॥अग्नीद्रप्रस्थितानीमानिहवींषिचनोद ७१
धि घचनइत्यन्ननामपचंतिनमिभूतस्तंमेद स्तःप्रतिपचताग्नभी

शामित्यपिनिगमोभवत्यपिवामेदसश्चपशोश्चसात्वं द्विवचनं स्याद्यत्रह्ये
कवचनार्थः प्रसिद्धं तद्भवति ॥ पुरोळाअग्नेपचत इति यथा शुरुध आपो
भवंति शुचं संरुंधंति ॥ ऋतस्य हि शुरुधः संति पूर्वी रित्यपिनिगमोभव
त्यमिनोमितमात्रोमहान्भवत्यभ्यमितोवा ॥ अमिनः सहोभिरित्यपिनिग
मोभवति जज्झती रापोभवंति शब्दकारिण्यः ॥ मरुतो जज्झती रिवेत्यपि
तो४ निगमोभवत्यप्रतिष्कुतोप्रतिष्कृं प्रतिस्खलितोवा ॥ अस्मभ्यमप्रतिष्कुत
इत्यपिनिगमोभवति शाशदानः शाशद्यमानः ॥ प्रस्वां मतिमतिरच्छाश
दान इत्यपिनिगमोभवति ॥ २६ ॥ सृप्रः सर्पणादिदमपीतरत्सृप्रमेतस्मा
देव संसर्पितैलं वा ॥ सृप्रकरस्नमूत य इत्यपिनिगमोभवति करस्नौ बा

144

नि०पू०ष०
७२
णीयेषुः३

हूकर्मणां प्रस्नातारोसु शिप्रमेतेन व्याख्यातं॥ वाजेसु शिप्र गोमतीत्यपि०
ति शिप्रे हनू नासिके वा हनुर्हंतें नासिका नसतेः॥ विष्यस्व शिप्रे विसृजस्व
धेने इत्यपि० तिधेना दधातेः रंसु रमणात्॥ सवि त्रेणान्चिकिते रंसु भासे
त्यपि निग० तिद्विबर्हा द्वयोः स्थानयोः परिवृढो मध्यमे च स्थान उत्तमे च॥
उत द्विबर्हा अमिनः सहोभिरित्यपि० त्यक्र आक्रमणात्॥ अक्रो न बभ्रिः
समिथे महीनामित्यपि० त्युराण उरु कुर्वाणः॥ हूत ईयसे प्रदिव उराण इत्य
पि० तिस्तिया आपो भवंति स्त्यायनात्॥ वृषा सिंधूनां वृषभः स्तियानामि
त्यपि० तिस्तिपा स्तियापालन उपस्थितान्यालयतीति वा॥ स नः स्तिपा उत शिव
भवा तनूपा इत्यपि० तिजबारु जवमान रोहि जरमाण रोहि गरमाण रोहीति वा॥ ७२॥

प० अग्नेरूँ आरुपितंजबावित्यपि० ति जरूथं गरूथं गृणातेः॥ जरूथं हन्य
क्षि राये पुरंधिमित्यपि० ति कुलिशाइति वज्रनाम कूलशातनो भवति॥
स्कंधांसीवुकुलिशेना विवृक्णाहिः शयत उपपृक्पृथिव्याः॥ स्कंधो वृक्ष
स्यसमास्कंनो भवत्ययमपीतरः स्कंध एतस्मादेवास्कन्नंकायेहिः शयत
उपपर्चनः पृथिव्यास्तुंजस्तुंजतेर्दानकर्मणः॥१७॥ तुंजे तुंजे य उत्त
रि स्तोमा इंद्रस्य वज्रिणः॥ न विंधे अस्य सुष्टुतिं॥ दाने दाने य उत्तरे
स्तोमा इंद्रस्य वज्रिणो नास्य ते विंदामि समा प्तिं स्तुतेर्बर्हणाप
रिबुर्हणा॥ बृहच्छ्रवा असुरो बर्हणाकृत इत्यपि निगमो भवति॥१८॥
योअस्मे घ्रंस उत वा य ऊर्धनि सोमं सुनोति भवति द्युमाँ अह॥ अपाप

नि०पू०६
७३

द्राक्रस्तंतनुष्टिम्रूहतितन्नश्शुभ्रंमघवायःकवासखः॥ घ्रंसइत्यहन्
मग्रस्यंतेस्मिन्नसागोरूधउद्धततरंभवत्य पोन्न ध्रुम्मितिवा
स्नेहानुप्रदानसामान्याद्रात्रिरप्यूधउच्यतेसयोस्मा अहन्यपिवा
रात्रौसोमंस्कुनोतिभवत्य हद्योतनवानपोहत्यपोहति शाक्रस्तित
निष्टुंधर्मसंतानादपेतमलंकरिष्णुमयज्वानंतन्नश्शुभ्रंतन्नस्तोभरि
तारंमघवायःकवासखोयस्यकपूयाःसखायः॥ न्यविध्यदिली
बिशस्यदृळ्हाविशृंगिणमभिनच्छुष्णमिंद्रः॥ निरविध्यदिलाबिलशयस्य
दृढानिव्यभिनच्छृंगिणंशुष्णमिंद्रः॥१७॥ अस्माइदुप्रभरातूतुजा रामू
नोवृत्रायवज्रमीशानःकियेधाः॥ गोर्नपर्वविरदातिरश्चेष्यन्नर्णां

७३

स्यपांचुरध्यै ॥ अस्मे प्रहर तूर्णं त्वरमाणो वृत्राय वज्रमीशानः क्रियेधाः क्रिय
द्धा इति वा क्रममाणधा इति वा गोरिव पर्वाणि विरद मेघस्येष्यन्नर्णांस्यपां
चरणाय भूमिर्भ्राम्यते ॥ भूमिरस्यृषिकृन्मर्त्यानामित्यपि निगमो भव
ति विष्पितो व्याप्तः ॥ पारं नो अस्य विष्पितस्य पर्षन्नित्यपि निगमो भ
वति ॥ २० ॥ तन्नस्तुरीपमद्भुतं पुरुवारं पुरुत्मना ॥ त्वष्टा पोषाय विष्यतु
रायेनाभानो अस्मयुः ॥ तन्नस्तूर्णापि महत्संभृतमात्मना त्वष्टा पोषाय वि धनस्य
ष्यत्विलस्मयुरस्मान्कामयमानो रास्पिनो रास्पीरपतेर्वा रसतेर्वा ॥ रा
स्पिनस्यायोरित्यपि निगमो भवत्यंजतिः प्रसाधनकर्मा ॥ आवस्तं
असऊर्जां व्युष्टिष्वित्यपि निगमो भवत्यृजुरित्यप्यस्य भवति ॥ सजु
नीतीनां वरुण इत्यपि निगमो भवति प्रतद्वसू प्राप्तवस्तू ॥ हरीद्ध प्रतद्व

नि०पू०ष०
७४

ऋअभिस्वरेत्यपिनिगमोभवति॥२१॥हिनोतानोअध्वरंदेवयज्याहि
नोतब्रह्मसनयेधनानां॥ऋतस्ययोगेविष्यध्वमूधः श्रुष्टीवरी
र्भूतनास्मभ्यमापः॥प्रहिणुतनोध्वरंदेवयज्यायैप्रहिणुतब्रह्मधन
स्यसननायऋतस्ययोगेयज्ञस्य [illegible] योगेयाज्ञैराकपइतिवा
श[illegible]कटंशकृदितंभवतिशनकैस्तकतीतिवाशब्देनतकतीतिवा॥
श्रुष्टीवरीर्भूतनास्मभ्यमापः॥सुखवत्योभवतास्मभ्यमापः॥चोष्कू य४
यमाणइन्द्रभूरिवामं॥दददिंद्रवसुवननीयं॥एधमानद्विडुभयस्यरा
जाचो ष्कूयतेविशइंद्रोमनुष्यान्॥व्युदस्यत्येधमानानहर्द्वेष्यसुदें=
न्वतःसुन्वतोभ्यादधात्युभयस्यराजादिव्यस्यचपार्थिवस्यचचो शिव
ष्कूयमाणइतिचोष्कूयतेश्चर्करीतवृत्तंसमस्तवयमित्यर्थः॥उपप्रागा ७४

त्कमन्मेधाधिमन्म॥ उपप्रैतु मांस्त्वयं मन्मे मनोध्यायि यज्ञे नेलाश्वमेधिको
मंत्रो दिविष्टिषु दिवएषणेषु॥ स्थूरं राधः शताश्वं कुरुंगस्य दिविष्टिषु॥
स्थूरः समाश्रितमात्रो महान्भवत्यणुरनुस्थवीयांसमुपसर्गो लुप्त
नामकरणो यथा संप्रति कुरुंगो राजा बभूव कुरुगमनाद्वा कुलगम
नाद्वा कुरुः कृंततेः क्रूरमित्यप्यस्य भवति कुलं कुष्णाते विकुषितं
भवति दूतो व्याख्यातो जिन्वतिः प्रीतिकर्मा॥ भूमिं पर्जन्या जिन्वं
ति दिवं जिन्वंत्यग्नय इत्यपि निगमो भवति॥ २२॥ अमत्रो मात्रो म व
हान्भवत्यभ्यमितो वा॥ महाँ अमत्रो वृजने विरप्शीत्यपि निगमो
भवति॥ स्तवे वज्र्यृचीषम४॥ स्तूयते वज्र्यृचा समो नन्नूरातिम

अनवर्णिं वृषभं मंद्रजिह्वं बृहस्पतिं वर्द्धया नव्यमर्कैः॥अनर्वमप्रत्यृत मन्यस्मिन्

नि॰ पू॰ ६ नश्लीलदानमश्लीलं पापकमश्रिमद्विषमं॥अनर्शरातिं वसुदामुपस्त
७५ हीत्यपि निगमो भवत्यनर्वप्रित्यृतो न्यस्मिन्॥ वृषभं मंद्रजि
ह्वं मंदनजिह्वं मोदनजिह्वमिति वा बृहस्पतिं वर्द्धय नव्यमर्कैरर्चनी
यैः स्तोमैः रसामिसामिप्रतिषिद्धं सामिस्यते॥असाम्योजो बिभ्थ्यासु
दानवः॥अस्कसमाप्तं बलं बिभ्रथ कल्याणदानाः॥२३॥मा त्वा सोम
स्य गल्दया सदा याचन्नहं गिरा॥भूर्णिं मृगं न सवनेषु चुक्रुधं क ईशा
नं न याचिषत्॥मा चुक्रुधं त्वा सोमस्य गालनेन सदा याचं नहं गिरा गी
मं त्यास्तुत्या भूर्णिमिव मृगं न सवनेषु चुक्रुधं क ईशानं न याचिष्यत इ राम
ति गल्दा धमनयो भवंति गलनमासु धीयते॥आत्वाविनुं त्विंदव आग ७५

त्स्वाधमनीनां॥ नानाविभक्ती त्येते भवत आगल नाधैनीनामित्यत्रार्थः म१
॥२४॥ नपासौ पोम नाम हे नारी यासोन जल्हवः॥ नपापाम न्याम हे नाध
नानज्वलनेन हीना अस्य स्मास्क ब्रह्मचर्यमध्ययनंतपोदानकर्मेत्यु
षिरवोचत्कुरोभास्करोभयंकरोप्रासमानोद्भवतीतिवा॥२५॥ यवंवृकेणाश्वि
नावपंतेषंदुहंतामनुषायदस्रा॥ अभिदस्युंबकुरेणाधमंतोरुज्योतिश्चक
थुरार्याय॥ एवमिव वृकेणाश्विनो निवपंतौ वृको लांगलं भवति विकर्त्तनाल्लां क
गलं लगतेर्लांगूलवद्वा लांगूलं लगतेर्लंगतेर्लंबतेर्वान्नंदुहंतौमनुष्या
यदर्शनीयावभिधमंतौ दस्युंबकुरेण ज्योतिषा वोदकेन वार्यईश्वरः पु
त्रो विकनाटः खलु कुसीदिनो भवंति द्विगुणकारिणो वा द्विगुणदायिनो
वा द्विगुणं कामयंत इति वा॥ इंद्रो विश्वान्बेकनाटाँ अहर्दृशउत क्रत्वा

नि०पू०९ पुर्णौरुभि॥ इंद्रोयः सर्वान्वेकनाटानहर्द्वाःसूर्य छन्द्रोयुइमा न्यहानि
७६ पर्स्यंतिनपराणीतिवाभिभवतिकर्मणापणीश्चवणिजः॥२६॥ जीवान्नो
अभिधेतनादित्यासः पुराहथात्॥ कद्धस्थहवनश्रुतः॥ जीवतोनोभिधा
वतादित्याः पुराहननात्क्वनुस्थह्वानश्रुतइ तिमत्स्यानांजालमापन्ना
नामेतदार्षं वेदयंतेमत्स्यामधाउदकेस्यंदंतेमाद्यंतेन्योन्यंभक्षणायेति
वाजालं॥ जलचरंभवतिजलेभवंवाजलेशयंवांहुरोंहस्वानंहूरणमित्य
प्यस्यभवति॥ कृण्वन्नंहूरणादुर्वित्यपिनिगमोभवति॥ सप्तमर्यादाःक
वयस्ततक्षुस्तासामेकामिदभ्यंहुरोगात्॥ सप्तैवमर्यादाःकवयश्चक्रुस्ता
सामेकामप्यभिगच्छन्नंहस्वान्भवतिस्तेयंतल्पारोहणंब्रह्महत्यांभ्रूणह त्रिव
त्यांसुरापानंदुष्कृतस्यकर्मणःपुनःपुनःसेवांपातकेनृतोद्यमितिबतइति ७६

निपातः खेदानुकंपयोः॥२७॥ बतोबतासियमनैवतेमनोहृदयंचा
विदाम॥अन्याकिलत्वांकक्ष्येवयुक्तंपरिष्वजातेलिबुजेववृक्षम्॥
बतोबलादतीतोभवतिदुर्बलोबतासियमनैवतेमनोहृदयंचविजानी
मोन्याकिलत्वांपरिष्वंक्ष्यतेकक्ष्येवयुक्तंलिबुजेववृक्षंलिबुजाव्रत
तिर्भवतिलीयतेविभजंतीतिव्रततिर्वरणाच्चसयनाच्चततनाच्चवा
ताप्यमुदकंभवतिवातएतदाप्याययति॥पुनानोवाताप्यंविश्वश्चंद्र
मित्यपिनिगमोभवति॥वनेनवायोन्यधायिचाकन्॥वनइववायोवेः
पुत्रश्चायन्नितिवाकामयमानइतिवा वेतिचयइतिचचकारशाकल्य
उदात्तंत्वेवमाख्यातमभविष्यदसुसमाप्तश्चार्थोरथर्यतीतिसिद्धस्त
प्रेप्सूरथंकामयतइतिवा॥एषदेवोरथर्यतीत्यपिनिगमोभवति॥२८॥

154

नि०पू०६ धेनुंनइषंपिन्वतमसंक्रां॥असंक्रमणीं॥आधवआधवनात्॥मती
७१ वे२ नांचसाधनंविप्राणांचाधैमित्यपिनिगमोभवत्यनवब्रवोनेवक्षि
प्तवचनः॥विजेषकृदिंद्रइवानव ब्रवइत्यपिनिगमोभवति॥[illegible]॥
अरायिकाणेविकटेगिरिंगच्छसदान्वे॥शिरिंबिठस्यसत्वभिःस्ते
भिष्ट्वाचातयामसि॥अदायिनिकाणेविकटे काणोविक्रांतदर्शन
इत्यौपमन्यवःकणतेर्वास्यादणूभावकर्मणःकणतिःशब्दाणूभा
वेभाष्यतेनुकाणतीतिमात्राणूभावात्काणोदर्शनाणूभावात्काणोवि
कटोविक्रांतगतिरित्यौपमन्यवःकुटतेर्वास्याद्विपरीतस्यविकुटि
तोभवतिगिरिंगच्छसदानोनुवेशब्दकारिके॥शिरिंबिठस्यसत्व शिव
भिः॥शिरिंबिठोमेघःशीर्यतेबिठेबिठमंतरिक्षंबिठंबीरिटेनव्या ७१

ख्यातं तस्य सत्वै रुदकै रिति स्यात्तै श्चाचातयामो पि वा शिरिंबिठे
भारद्वाजः कालकर्णोपेतो लक्ष्मीर्निर्णाशयांचकार तस्य सत्वैः कर्म
भिरिति स्यात्तैश्चाचातयामश्चातयतिर्नाशने पराशरः पराशीर्णस्य
वसिष्ठस्य स्थविरस्य जज्ञे॥ पराशरः शतयातुर्वसिष्ठ इत्यपि निगमो भ त
वतींद्रोपि पराशर उच्यते पराशातयिता यातूनां॥ इंद्रो यातूनामभवत्प
राशर इत्यपि निगमो भवति क्रिविर्दती विकर्त्तनदं
ती॥ यत्रावो दिद्युद्रदति क्रिविर्दती त्यपि निगमो भवति करूळती कृत्तद
ती॥ अपि वा देवं कंचित्कृत्तदंतं दृष्ट्वैवमवक्ष्यत्॥ २०॥ वामंवामं त आदुरे
देवो ददात्वर्यमा॥ वामं पूषा वामं भगो वामं देवः करूळती॥ वामं वननीयं
भवत्याऽदुरिरादरणात्तत्कः करूळती भगः पुरस्तात्तस्यान्वादेश इत्येकं

नि॰ पू॰ ६
७८

पूषत्यरंप सोदंतकोदंतकः पूषेतिच ब्राह्मणं ॥ दन्नो विशइंद्रमृध्रवाचः ॥
दानमनसोनोमनुष्यानिंद्रमृध्रवाचः कुरु ॥ अवीरामिव मामयंशरा
रुरभिमन्यते ॥ अबलामिव मामयंबालोभिमन्यते संशिशारिषुरिदंयु
रिदंकामयमानोथापितद्धर्थेभाष्यते वसूयुरिंद्रोवसुमानित्यत्राथी ॥
अश्वयुर्गव्यूरथयुर्वसूयुरिंद्र इत्यपिनिगमोभवति ॥ २१ ॥ किंते कृ
ण्वंति कीकटेषु गावो नाशिरंदुह्रे नतपंति घर्मं ॥ आनोभरप्रमगंदस्य वेदो
वं नैचाशाखंमघवन्रंधयानः ॥ किंतेकुर्वंति कीकटेषु गावः कीकटानामदे
शोनार्यनिवासः कीकटाः किंकृताः किंक्रियाभिरिति प्रेप्सावा ॥ नैवचाशिव
शिरंदुह्रे नतपंति घर्मंहर्म्यमाहरंनः प्रमगंदस्यधनानिमगंदः कुसी ७८

दीमांगदेमामागमिष्यतीतिचददातितदपत्यंप्रसगंदेत्यंतकुसीदि
कुलीनः प्रमदकोवायोयसेवास्तिलोकेनपरइतिप्रेक्षुः पंडकोवापंड
कः पंडगः आर्दकोवाआर्दयत्यांडावांडावाणीइवव्रीडयतितत्छंनेचा
खारवंनी_वाखारवोनीचैः खारवः खारवाः शक्रोतेराणिररणात्तन्नोमघ
वन्नंधयेतिरध्यतिर्वखागमनेबुंदइशुर्भवतिबुंदोवाभिंदोवाभयदोवा
भासमानोद्भवतीतिवा॥३२॥तुविक्षंतेसुकृतंस्मृसयंधतुः साधुबुंदोहि
रण्ययं॥उभातेबाहूरण्यासुसंस्कृतसद्रूपेचिंघहूदधा॥तुविक्षंबड
विक्षेपंमहाविक्षेपंवातेसुकृतंस्मृसयंसुसुखंधनुः साधयितातेबुंदोहिर
ण्मयउभौतेबाहूरण्योरमणीयौसंग्राम्योवसद्रूपेअर्दनपातिनोगम
नपातिनोशब्दपातिनोहूरपातिनोवाममण्यर्दनवेधिनोगमनवेधिनो

वा

६ त्राब्दवेधिनौ हूरवेधिनौ॥३३॥निर्मविध्यद्विरभ्यु आधारयंतसुक्कमोदनं॥ इं

७९ द्रौबुंदंस्वाततं॥निरविध्यद्विरिभ्य आधारपत्यक्कमोदनसुंकदानमेघं॥ इंद्रौबु दर

दंस्वाततं॥ हृदंबुंदेनव्याख्यातं हृदारकभ्व॥३४॥अयंपौताक्रिरूसयुम हो३

स्यकमप्यूहेयत्समुंजंतिदेवाः॥अहेरहर्जायतेमासिमास्यथादेवादधिरे

ध्वांहं। हव्यु॥अयंहोताकर्त्तासयमस्यकमप्यूहेन्तमभिवहतियत्समश्नुवंतिदेवा

अहरहर्जा×यो× यतेमासेमासेर्द्धमासेर्द्धमासेवाथदेवानिदधिरेहव्यवाहसु

स्वभूर्णोतिवृणोतेर्वा॥म हत्तउल्बंस्थविरंतदासीदित्यपिनिगमोभवत्स्थ

वीसमपगतभासमपहतभासमनंतहितिभासंगतभासंवा॥२५॥हिमेना

ग्निंघ्रंसमवारयेथांपितुमतीमूर्जमस्मा अधत्तं॥ सुबीसे अत्रिमश्विनाव शिव

त१नीमुन्निन्यथुः सर्वगणंस्वस्ति॥हिमेनोदकेनग्रीष्मांतेग्निंघ्रंसमहरवारये ७९

नि०पू०६ थामन्नवंती चास्मा ऊर्जमधत्त मग्नये यो यस्त्वी से रथिव्यामग्निरंतरोषधिवनस्प
८० ति ष स्त तमुन्निन्यधुः सर्वगणं सर्वनामानं गणो गण नाकु पाश्व यदृष्ट ओषधय उद्यं
ति प्राणिनश्च पृथिव्यांतदश्विनो रूपं तेनैनौ स्तौति स्तौति ॥ ३६ ॥ त्वमग्नेलातृणउद्द
हाजासेउपलप्रक्षिणी कारुरहमस्मे तेभ्या यंतइवाश्रवं हि सोमानं स्वर्णमिंद्रसोमा
रूणुषपाजस्तां अध्वरेस्ति हि वो स्त तैस्त तेप्रिवो छंस प्रस्तके जे के जे यो अस्मा अस्मा प ५
इत्तन्नस्तरीपं हि नो तो नोम त्रोमा त्वानैपासो यवं वृके पाजीवान्नो बुतो बतासि
धेनुं नोरायि काणे वांसं वांसं किं तेतु वि क्षंते निरा विध्यदयं यौ हि मे नाग्निं षड्ढ्रिंरा
त ॥ ॥ इति नैरुक्ते पूर्वषट्के षष्ठोध्यायः समाप्तः ॥ श्री सोमनाथार्पणमस्तु ॥ राम ॥
शके १६९० सर्वधारी नाम संवत्सरे उत्तरायणे ग्रीष्मऋतौ ज्येष्ठ मासे शुक्लपक्षे राम
प्रतिपदायां सौम्यवासरे तद्दिने इदं पुस्तकं समाप्तं ॥ श्री महाळसा मोहनी राजार्पणं ॥ ८०

होता ५

KKSU RAMTEK 441 106 M-1707 Dist. Nagpur

```
[OrderDescription]
,CREATED=28.09.20 14:23
,TRANSFERRED=2020/09/28 at 14:42:29
,PAGES=159
,TYPE=STD
,NAME=S0003746
,Book Name=M-1707-NIRUKAT
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
```

```
FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
```

```
FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
```

```
FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
```

```
FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
```

```
FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF
,FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF
,FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
,FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF
,FILE152=00000152.TIF
,FILE153=00000153.TIF
,FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF
,FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF
```